

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**M.Ö. 1. YÜZYILDA ROMA DEVLETİ İLE PARTH
KRALLIĞI İLİŞKİLERİ VE DOĞU AKDENİZ İLE
ANADOLU'DAKİ SİYASİ GELİŞMELERE ETKİSİ**

Furkan ÇOŞKUN

2501201910

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR

İSTANBUL - 2025

ÖZ

M.Ö. 1. yüzyılda Roma Devleti ile Parth Krallığı İlişkileri ve Doğu Akdeniz ile Anadolu'daki Siyasi Gelişmelere Etkisi

Furkan ÇOŞKUN

Bu çalışma, biri İtalya'dan biri de İran coğrafyasından çıkarak yükselen iki büyük gücün(Roma ve Parthia) hakimiyet sahalarının M.Ö. 1. yüzyılda Doğu Akdeniz ve Anadolu coğrafyasında kesişmesinden sonra söz konusu yüzyıl boyunca kurdukları siyasi ve askeri ilişkilerin hem kendileri hem de bölgedeki diğer unsurlar üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Özellikle bu etkilerin ortaya çıkardığı sorunları ve bu sorunların çözülmesine dair sergilenen saldırgan veya uzlaşmacı tavırların, neden tercih edildiği, ne kadar etkili olduğu ve nasıl sonuçlar doğurduğu tartışılmaktadır.

Çalışmamızda antik kaynakların aktarımlarından ve modern araştırmacıların yorumlarından yola çıkarak Roma ve Parthia'nın ilk karşılaşmalarından savaşmalarına ve sonucunda bir anlaşmayla bölgede siyasi bir denge oluşturmalarına ve bunların sebep-sonuç ilişkilerine dair detaylı bir aktarım yapmayı amaçladık. Ayrıca bu siyasi dengede bölgesel güçlerin rollerini de içeren bir perspektif tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: M.Ö. 1. yüzyıl, Roma, Parthia, Crassus, Kharrhai, Orodes, Armenia, Euphrates.

ABSTRACT

Relations between the Roman State and the Parthian Kingdom in the 1st century BC and its Influence on the Political Developments in the Eastern Mediterranean and Anatolia

Furkan ÇOŞKUN

This study focuses on the effects of the political and military relations of the two great powers (Rome and Parthia), one of which emerged from Italy and the other from Iran, on both themselves and other elements in the region after their spheres of dominance intersected in the Eastern Mediterranean and Anatolia in the 1st century BC. In particular, it discusses the problems caused by these influences and the aggressive or conciliatory attitudes towards solving these problems, why they were preferred, how effective they were and what kind of results they produced.

In our study, we aimed to give a detailed account of the first encounters of Rome and Parthia, their wars, and the resulting agreement to create a political balance in the region and their cause-and-effect relations, based on the narratives of ancient sources and the interpretations of modern scholars. In addition, a perspective that includes the roles of regional powers in this political balance has been preferred.

Keywords: 1st century BC, Rome, Parthia, Crassus, Kharrhai, Orodes, Armenia, Euphrates.

ÖNSÖZ

Çalışmamızın amacı, tez konusu kapsamında Eskiçağ kaynaklarından elde edilen veriler doğrultusunda M.Ö. 1. yüzyılda Doğu Akdeniz ve Anadolu bölgelerini derinden etkileyen siyasi gelişmelerin irdelenmesi öngörülmektedir. Bu bağlamda Roma devletinin hedefinde olan Doğu Akdeniz ve Mezopotamya bölgesine doğru ilerleme ve bu bölgelerdeki krallıkların ortadan kaldırılması sürecinde önünde en büyük engel olarak gördüğü Parth Krallığı ile olan diplomatik ilişkileri ve iki devletin diplomasiyle çözemedikleri sorunlarını hangi savaşlarla ne düzeyde kalıcı olarak giderebildikleri konusu incelenecektir. Bu büyük Doğu – Batı mücadelesi sırasında Anadolu ve Doğu Akdeniz bölgesinde varlıklarını sürdürmeye çalışan küçük krallıkların ve şehir devletlerinin Roma devleti, Parth Krallığı ve birbirleriyle olan ilişkilerinin de incelenmeleri öngörülmektedir.

İlk olarak iki gücü rastlaştırmadan önce nasıl bir gelişim gösterdiklerine dair başlangıçlarından itibaren kısaca aktarmaya çalıştık. Fakat başrollerimizden biri olan Roma hakkında sayısız kaynak veya araştırma varken diğer başrol Parthia hakkında oldukça sınırlı kaynak olması ve bu kaynakların da yine Roma kökenli olması Parthia aktarımlarına çok daha temkinli yaklaşılmasına sebep olmuştur. Yine de mümkün olduğunca elimizde mevcut olan kısıtlı Parthia aktarımlarına değinip modern görüşlerle destekleyerek anlatımın daha berrak bir görünüme kavuşmasına önem gösterdik.

Bu çalışmanın meydana gelmesi sürecinde katkılarıyla ve özellikle ulaşmakta güçlük çektiğim eksik kaynakları temin etme konusunda yardımları, gösterdiği üstün anlayış ve nezaketinden dolayı değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Mustafa H. Sayar’a teşekkür ederim. Ayrıca gerek maddi gerekse de manevi her anlamda desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda olan başta ailem ve bütün arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Yüksek lisans sürecimde burs desteği sağlayan ülkemizin en önemli unsurlarından olan Türk Tarih Kurumu’na katkılarından dolayı teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2025

Furkan ÇOŞKUN

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
HARİTALAR LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞLANGIÇTAN M.Ö. 1. YÜZYILA ROMA DEVLETİ VE PARTH KRALLIĞI'NIN SİYASİ GELİŞİMİ

1.1. Roma Devleti	3
1.2. Parth Krallığı.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

PONTUS KRALI VI. MİTHRADATES EUPATOR'UN FAALİYETLERİ VE İLK ROMA-PARTH İLİŞKİLERİ

2.1. Sulla Dönemi: İlk Temas	18
2.2. Lucullus Dönemi Roma-Parth İlişkileri	21
2.3. Pompeius Dönemi Roma-Parth İlişkileri	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMA-PARTH SAVAŞLARI VE BARİŞ

3.1. Crassus Dönemi Roma-Parth İlişkileri.....	26
3.1.1. Crassus'un Syria Valiliğinin Arka Planı ve Bölgede İlk Faaliyetleri	26
3.1.2. Kharrhai Savaşı ve Sonuçları	35
3.2. Kharrhai Sonrası Parth Akınları.....	43
3.2.1. M.Ö. 52-51 Akınları (Pakoros ve Osakes).....	43
3.2.2. M.Ö. 40 Q. Labienus ile Pakoros'un Akınları ve Ventidius'un Görevlendirilmesi	46
3.3. Marcus Antonius Dönemi Roma-Parth İlişkileri	53
3.4. Augustus Dönemi Roma-Parth İlişkileri ve Barış.....	64
SONUÇ.....	72
HARİTALAR	77
KAYNAKÇA	79

HARİTALAR LİSTESİ

- Harita 1:** M.Ö. 2. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Parthia sınırlarının gelişimi ve Roma'nın bölgedeki sınırlarının durumu.....77
- Harita 2:** M.Ö. 1. yüzyılda Parthia.....78

KISALTMALAR LİSTESİ

1. Teknik Kısaltmalar

ayr.	: ayrıca
bkz.	: bakınız
hk.	: hakkında
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s.	: sayfa/sayfalar
yy.	: yüzyıl

2. Antik Kaynaklara Dair Kısaltmalar

App.	: Appianos
BC	: Bellum Civile
Mith.	: Mithridatica
Syr.	: Syria
Cic.	: Cicero
Att.	: Epistulae ad Atticum
Fam.	: Epistulae ad Familiares
Char. Isid.	: Charaxlı Isidoros
Stat. Part.	: Stathmoi Parthikoi
Front.	: Frontinus
Strat.	: Strategemata

Jos. : Josephus

AJ : Antiquitates Judaicae

BJ : Bellum Judaicum

Just. : Justinus

Epit. Pomp. Trog. : Epitoma Historiarum Philippicarum Pompeii Trogi

Plut. : Plutarkhos

Ant. : Antonius

Caes. : Caesar

Crass. : Crassus

Pomp. : Pompeius

Sall. : Sallustius

Strab. : Strabon

Geog. : Geographika

Vell. Pat. : Velleius Paterculus

GİRİŞ

Tarih sahnesine biri Hazar Denizi'nin hemen doğusunda yaşayan atlı göçebe bir kavme mensup bir topluluk olarak diğeri ise İtalya'nın batısındaki bir kent devleti olarak ortaya çıkan ve hakimiyet sahalarını giderek genişleten Parthia ve Roma'nın M.Ö. 1. yüzyıla gelindiğinde ilk kez karşılaşmaları ve temasa geçmeleri tarihsel sürecin gidişatında oldukça önemli olaylara sebep olacaktı. İşte bu çalışmanın amacı da M.Ö. 1. yüzyılda bu iki gücün ilk karşılaşmasının hem onlar hem de karşılaştıkları coğrafyada zaten var olan halklar üzerinde ne gibi etkiler oluşturduğunu antik ve modern kaynaklar ışığında analiz etmektir. Fakat ilk önce bu iki gücün M.Ö. 1. yy.daki karşılaşmalarına gelmeden önce nasıl bir gelişim göstererek bu konuma geldiklerine kısaca bakmakta fayda vardır. Keza çalışmamızın bölümleri bu doğrultuda oluşturulmuştur. Ayrıca Roma hakkında sayısız çalışmaların yapılması ve Parthia hakkında çok daha az çalışmanın bulunmasından dolayı Roma'nın gelişimini çok kısa tutup Parthia'nın gelişimini daha ayrıntılı aktarmaya çalıştık.

Birinci bölümde ilk önce Roma'nın İtalya'da bir kent devletinden bölgeler arası bir güce doğru gelişimini çok kısa bir şekilde ele aldık. İlk olarak çevre bölgeleri ele geçirmesinin ardından Akdeniz'in ötesine yayılmasının ardından M.Ö. 3. yy.da Yunanistan anakarası aracılığıyla o sıralar buradan İran'a kadar olan Hellenistik dünya ile temasını gerçekleştirdi. Bundan sonraki süreçte Roma söz konusu Hellenistik dünya ile temasları sonucu Anadolu'ya geçerek daha sonra Parthia ile karşılaşacağı coğrafyaya ulaşmış oldu. Roma'dan sonra Parthia'nın aynı şekilde gelişimini ele aldık. Parthia'nın da Anadolu'ya daha doğrusu Mezopotamya'ya uzanmasını sağlayacak faaliyetler yine Hellenistik dünya ile özellikle Seleukoslarla olan temasları sonucu olacaktı. Böylece Parthia ve Roma'nın tarih sahnesine çıktıkları zamandan karşılaşmalarını sağlayacak coğrafyaya nasıl ve hangi şartlarda uzandıklarına kısaca değinmekte fayda gördük

İkinci bölümde ise Pontus kralı VI. Mithradates'in M.Ö. ikinci yüzyılın sonlarında ve birinci yüzyılın başlarında giriştiği faaliyetler Roma ve Parthia'nın M.Ö. 96'da L. Cornelius Sulla ve Orobazus tarafından yapılan ilk diplomatik temaslarına

neden olması açısından önemlidir. Bu nedenle kısaca Pontus kralının faaliyetlerine değindik. Daha sonra sırayla bölgeye VI. Mitrdates'e karşı atanan Roma generalleri L. Licinius Lucullus ve Gnaeus Pompeius Magnus'un faaliyetleri ve her iki generalin de Parthia ile gerilimli de olsa diplomatik temaslarını aktardık.

Çalışmamızın en geniş bölümü olan üçüncü bölümde ise ilk temasın diplomatik olarak başlaması ardından ufak gerilimlerle yine diplomatik ve uzlaşmacı olarak kalmasının artık sonuna gelmiş olduğunu göreceğiz. M.Ö. 55 yılında Syria valisi olarak atanan M. Licinius Crassus'un Parthia'yı M.Ö. 54 yılındaki işgal hareketi M.Ö. 53'te Roma ve Parthia arasında ilk büyük savaş olan Kharrhai savaşını doğurdu. Parthia komutanı Surenas'ın zaferiyle sonuçlanan bu ilk savaşta alınan ağır mağlubiyet ve kaybedilen Roma lejyon kartalları Roma'da utanç kaynağı oldu. Daha sonra M.Ö. 52-51 ve M.Ö. 40-38 yılları arasında Parthia'nın Roma topraklarına istilalarını ve Romalı komutan Ventidius tarafından geri püskürtülmelerini göreceğiz. Bu iki istila arasındaki dönemde ise Roma'da Caesar-Pompeius iç savaşını ve Octavianus/M. Antonius'a karşı Brutus/Cassius iç savaşını kısaca aktardık. Bu iç savaşlar sırasında Parthia'dan olası destek talepleri ve destekler konusuna değindik. Ayrıca Marcus Antonius'un M.Ö. 36'daki başarısız Parthia işgali ve ardından doğuda gerçekleştirdiği faaliyetlere, hemen sonrasında Octavianus-M. Antonius iç savaşına değindik. İç savaştan galip çıkan Octavianus ile birlikte Roma-Parthia ilişkilerinin değişimini ve tesis edilen barışı aktardık ve dönemimizi bitirdik.

Bütün yüzyıl boyunca Roma ve Parthia arasında meydana gelen temaslardan ve güç dalgalanmalarından etkilenen, arada olan birçok yerel krallık, hanedan ve halk buluyordu. Çalışmamızda bunların durumları hakkında ilgili her bölümde değinildiği için bir bölüm altına alınmadan ayrıca belirtmekte fayda var.

BİRİNCİ BÖLÜM

BAŞLANGIÇTAN M.Ö. 1. YÜZYILA ROMA DEVLETİ VE PARTH KRALLIĞI'NIN SİYASİ GELİŞİMİ

1.1. Roma Devleti

Roma, Orta İtalya'nın batısında bulunan bir kent devletiyken daha sonrasında bütün Akdeniz'e ve Anadolu'nun doğusuna kadar hükmeden bir imparatorluğa dönüşen ve hakkında oldukça fazla bilimsel çalışma yapılan nadide bir devlet olmuştur. Bu nedenle çalışmamızda konumuzun dışına çıkıp Roma tarihinin ayrıntılarında kaybolmamak adına Roma'nın asıl konumuz olan M.Ö. 1. yüzyıla kadarki gelişimini kısaca ele alacağız.

Roma ilk olarak M.Ö. üçüncü yüzyıla değin İtalya yarımadasında bulunan Etrüskler, İtalikler, Samnitler gibi çeşitli kavimler üzerinde hakimiyet sağladı. Daha sonra Yunanistan anakarasının batısında bulunan Epirus kralı Pyrrhus ile Güney İtalya'nın hakimiyeti için M.Ö. 280-275 yılları arasında bir dizi savaş meydana geldi ve nihayetinde Roma'nın Güney İtalya'daki Yunan kentleri üzerindeki hakimiyetiyle son buldu. Bu olaydan sonra günümüz Tunus'unda Akdeniz üzerinde faaliyetlerde bulunan Kartaca Devleti ile temasa geçilmiş oldu. M.Ö. 264-146 yılları arasında üç savaş şeklinde tarihe Kartaca Savaşları olarak geçecek olan savaşlar meydana gelmiştir. Bu savaşlar Roma'nın hakimiyetinin İtalya yarımadası dışına çıkıp Akdeniz'de yeni bir güç olarak ortaya çıkışına sebep olması açısından oldukça önemlidir. Bu savaşların ilki yani M.Ö. 264-241 yılları arasındaki savaşın sonucunda Roma, Sicilya adasını Kartaca'dan alarak ilk eyaletlerinden birini *provincia Sicilia*(M.Ö. 227) adı altında kurmuş oldu. Aynı zamanda *provincia Corsica-Sardunia* ve bu savaşların sonuçları olarak takip eden yıllarda *provincia Hispania Citerior* ve *Ulterior*(M.Ö. 197) eyaletleri de kuruldu.

Roma'nın İtalya yarımadasının dışında yönetim alanları kurmasıyla birlikte artık ardı arkası kesilmeyecek bir hakimiyet genişlemesi yaşayacaktı. Takip eden yıllarda Roma Yunanistan anakarasının kuzeybatısında Adriyatik denizinin doğusunda bulunan İlyria bölgesine bir dizi savaşla nüfuzunu genişleterek Hellenistik dünyanın büyük

güçleriyle(Makendonya, Seleukoslar, Ptolemaioslar) temas eder duruma gelecektir. Söz konusu büyük güçlerden biri olan Makedonya Krallığı ile Roma arasında Yunanistan anakarasındaki Yunan kentleri ve Ege’de hakimiyet kurma amacıyla M.Ö. 214-146 yılları arasında sonucunda Roma zaferi ile bitecek olan bir dizi savaş meydana gelecekti. Roma, Makedonya savaşları sayesinde bölgedeki ve batı Anadolu’daki Yunan kentleri ve Pergamon, Rhodos gibi Anadolu ve Ege’de mevcudiyet gösteren krallıklar ile ittifak ve müttefiklik ilişkilerini başlatacaktı. Roma bu savaşlarda müttefik Yunan kentlerinin özgürlüklerini garanti edip karşısında duranların ise özgürlüklerini elinden alacak şekilde bir politika gütmüştür. Nitekim Roma uzun yıllar hakimiyetleri devam eden Hellenistik krallıkların haricinde yeni bir güç ve Yunan kentleri için ‘kurtarıcı’ sıfatıyla ortaya çıkmıştı¹.

Roma kısaca yukarıdaki gibi bir serüvenle çalışmamızın konusu olan coğrafyaya uzandı ve artık konumuzu oluşturan coğrafyayla temaslarını aktarabiliriz. Roma’nın Anadolu ile ilk teması; M.Ö. 205 yılında II. Kartaca Savaşı(M.Ö. 218-201) sırasında İtalya’yı yıllarca işgal eden ve Roma’ya zor zamanlar yaşatan Kartacalı Hannibal’i mağlup etmek için olacaktı. Söz konusu olay bilindiği üzere bir kehanet sonucu Anadolu’daki Pessinus(Ballıhisar) kentinde bulunan siyah göktaşından(*lapis niger*) bir ana tanrıça figürünün Pergamon kralı I. Attalos aracılığıyla Roma’ya getirilmesidir². Genel kanı ilk temasın bu şekilde olduğu yönündedir. Asıl askeri temasa gelecek olursak Seleukos kralı III. Antiokhos’un(M.Ö. 223-187) faaliyetlerini gözden geçirmek gerekir³. Antiokhos kendisinden önce gelen selefleri zamanında ciddi hasarlar alan(Parthia’nın ortaya çıkışı dahil) Seleukos Krallığı’nı tahta geçtikten itibaren hızlıca toparlayacak ve büyük dedesi Seleukos Nikator’un imparatorluğunu yeniden kurmak için doğuda ve batıda genişleme girişimlerinde bulunacaktı. İlk olarak imparatorluğun doğusunda istikrar sağlayan(Parthia’yı bağlı bir krallık yapacak kadar⁴) ve batıya yönelen III. Antiokhos, Anadolu kentlerini ele geçiriyordu. Roma o

¹ Yunan kentleri ve Roma arasındaki “mutualist” ilişkinin detayları ve Yunan bakış açısı için bkz. Gruen, E. S. (1986). **The Hellenistic World and the Coming of Rome**, University of California Press.

² Strabon, **Geographica**, 12. 5. 3.

³ III. Antiokhos’un faaliyetleri ve hükümdarlığının detaylı bir anlatımı hk. bkz. Grainger, J. D. (2015). **The Seleukid Empire of Antiochus III, 223-187 BC**, Pen & Sword Books Limited.

⁴ Sampson, G. C. (2020). **Rome & Parthia: Empires at War: Ventidius, Antony and the Second Romano-Parthian War, 40–20 BC**, Pen & Sword Books, s. 15.

tarihlerde Kynoskephalai’da Makedonya kralı V. Philippos’u mağlup etmiş(M.Ö. 197) ve Makedonya gücünü kırarak Yunan kentleri üzerindeki koruyuculuğunu pekiştirmişti. Bunun üzerine Antiokhos asıl emellerini gerçekleştirmek için yani atasının topraklarına hükmedip hatta Makedonya Krallığı’nın da topraklarını ele geçirmek amacıyla M.Ö. 192 yılında Ege’nin batısına geçti. Bu olay Roma-Seleukos savaşlarına neden olacaktı ve konumuz açısından oldukça önemli olaylar dizisini ateşleyecekti. İlk olarak M.Ö. 191’de Yunanistan’da Thermopylae Savaşı’nda yenilen Antiokhos Anadolu’ya çekilmek zorunda kaldı. M.Ö. 190 yılında Roma tarihi ve bizim açımızdan önemli bir gelişme meydana geldi. Roma tarihinde ilk kez Anadolu’ya bir orduyla ayak bastı. Antiokhos’a karşı Pergamon kralı II. Eumenes’in aracılığıyla Anadolu’ya gelen Romalı consul Lucius Scipio komutasındaki Roma ordusu M.Ö. 190 yılında Magnesia ad Sipylum(Manisa) yakınlarında yapılan savaş sonucunda Antiokhos’u Torosların güneyine itecek bir Roma zaferiyle sonuçlandı.

Böylece son on yıl içinde Roma iki büyük Hellenistik krallık karşısında zafer elde ederek bölgede hakim güç pozisyonuna geldi. Özellikle M.Ö. 188’de Seleukos kralıyla yapılan Apameia Antlaşması ile hem Seleukosları Torosların güneyine sürdü hem de Anadolu’da Seleukos hakimiyetinde olan toprakları Pergamon Krallığı ve Rhodos gibi müttefikleri arasında paylaştırıp mevcut Yunan kent devletlerinin bağımsızlıklarının garantörü olarak Anadolu’da üstün güç olarak ortaya çıktı. Roma, Anadolu’da toprak almayıp kendisine bağlı müttefik ve dost krallıklara bırakarak eskiden beridir süregelen hakimiyet anlayışını terk etmemiş ve bundan sonra Anadolu’da meydana gelecek olan anlaşmazlıklar konusunda bir hakem görevi üstlenecekti. Ayrıca daha önce belirtildiği gibi Parthia’yı bağlı bir krallık haline getiren III. Antiokhos’un Roma tarafından ağır bir yenilgiye uğraması Parthia için bir gelişim gösterme evresini de tetiklemiştir. Roma’nın uzun yıllar boyu yenişemeyeceği ve kimi zaman ağır kayıplara maruz kalacağı Parthia’nın gelişimine olan “dolaylı” katkısı oldukça ilgi çekicidir. Takip eden yıllarda Roma M.Ö. 146 yılında Kartaca, Makedonya ve Yunan anakarasında eyaletler kurarak genişlemeye devam edecekti. Bunlar sırasıyla *provincia Africa*, *provincia Macedonia* ve *provincia Achaea* adlarını alacaktı.

M.Ö. 133 yılına gelindiğinde Pergamon kralı III. Attalos'un ölümünün ardından bıraktığı vasiyeti ile krallığının topraklarını ve hazinesini Roma'ya bıraktığına dair bilindik hikaye başlar. Bu olay Roma için artık Anadolu'da doğrudan bir yönetim anlamına geliyordu. Nitekim Aristonikos isyanı ve vasiyet sonrası ortaya çıkan Roma'daki *patrici-pleb* anlaşmazlıklarından dolayı buradaki yönetim birkaç sene gecikerek M.Ö. 129 yılında *provincia Asia* adı altında kuruldu.

Böylece çalışmamızın iki süper gücünden Roma'nın Hellenistik dünyanın batı çeperinden gelişimini ve Parthia ile karşılaşmasına zemin hazırlayacak olan Anadolu'da doğrudan yönetimine değin kısaca aktarmış olduk.

1.2. Parth Krallığı

Parth Krallığı, en parlak döneminde Suriye'den Hindistan'a doğudan batıya 2500 km ve Hazar Denizi'nden Basra Körfezi'ne kuzeyden güneye 1400 km'lik bir bölgeyi kaplıyordu. Bugünkü sınırlar açısından; Türkiye'nin güneydoğusu, Suriye, Irak ve İran'dan Türkmenistan bölgesine, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın kuzey bölgesine uzanan bir bölgeye karşılık gelmektedir⁵. Parth Krallığı'nın ortaya çıkış yeri olan ve krallığa adını veren Parthia/*Parthava* bölgesi ise Tahran bölgesinin yanındaki Hazar Kapıları'ndan batı Afganistan'daki Harirûd/Tedjen havzasına ve Güney Türkmenistan ovalarına kadar olan bölgedir⁶. Başka bir deyişle, İran'ın kuzeydoğusunda, merkezinde engin dağların bulunduğu günümüz Horasan ve Türkmenistan'ın güney sınırlarına (Akhal ve Atek) tekabül eder⁷.

Kabaca sınırlarını belirlediğimiz Parthia/*Parthava* bölgesi, ilk olarak Assur kaynaklarında M.Ö. 7. yüzyılda Assur kralı Esarhaddon'un(M.Ö. 681-669) Hazar Denizi'nin güneyine yapılan bir seferde *Partukkalı* Zanasana ve *Partakkalı* Uppis adındaki esir edilen şahısların memleketleri olarak zikredilir⁸. Pers kralı Büyük Kyros'un, imparatorluğunun doğu tarafına düzenlediği bir sefer⁹ sonucu

⁵ Ellerbrock, U. (2021). **The Parthians: The Forgotten Empire**, Taylor & Francis, s. 10.

⁶ Strabon, **Geog.**, 11.9.2, 11.8.1–3

⁷ Olbrycht, M. J. (2021). Early Arsakid Parthia (ca. 250-165 B.C.): **At the Crossroads of Iranian, Hellenistic, and Central Asian History**, Brill, s. 105

⁸ Debevoise, N. C. (1938). **A Political History of Parthia**, University of Chicago Press. s. 3

⁹ Herodotos, **Historiai**. I,153 ve I,177

Parthia/Parthava, Elbruz Dağları ile Hazar Denizi arasında uzanan Hyrkania'yı da içeren bir Pers satraplığı haline gelecekti¹⁰. Ayrıca I. Darius'un Nakş-i Rüstem'deki yazıtında da Parthia/Parthava, imparatorluğun satraplıkları arasında yazılır¹¹. Pers döneminde satraplığın sınırları zaman içerisinde değişime uğradı fakat varlığını korudu. Makedonyalı Büyük İskender'in Pers İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmasından(M.Ö. 330) sonra İskender'in yeni imparatorluğu altında Parthia/Parthava yeniden Hyrkania ile birleştirilerek organize edildi¹². Bilindiği üzere İskender'in M.Ö. 323'te ölümünden sonra imparatorluğu generalleri arasında bölündü ve ilerleyen yıllarda aralarında sürekli savaşların olacağı Ardıllar(*Diodokhoi*) dönemine girildi. Sonuç olarak İskender'in imparatorluğu Makedonya merkezli Antigonoslar; Mısır merkezli Ptolemaioslar; Syria, Mezopotamya ve İran'da merkezlenen Seleukoslar tarafın üç büyük krallığa dönüştü. Parthia, Seleukoslar altında varlığını sürdürecekt ve yaklaşık altmış sene içerisinde Aparni/Parni liderlerinden Arsakes'in bölgeye başlatacağı ve haleflerinin devam ettireceği istila faaliyetleri sonucunda bağımsızlığını kazanarak bir imparatorluğa dönüşecekti.

Parth/*Arsakid*/*Arşak* Krallığı'nın kuruluş meselesi kaynak eksikliğinin de etkisiyle bir hayli karışıklık ve belirsizlik içerir. Her şeyden önce Parth Krallığı'nın kurucusu sayılan Arsakes'in şahsı ve üyesi olduğu göçebe *Dahae* Konfederasyonu'nun Aparni/Parni(*Aparnoi*/*Parnoi*) unsurlarının kökenine değinmek gerekir. Strabon'a göre Hazar Denizi'nin doğusunda Skyth kökenli göçebe *Dahae* Konfederasyonu *Aparnoi*, *Xanthioi* ve *Pissuroi* adında üç kabileye ayrılmaktaydı. Muhtemelen İran'ın kuzeyindeki göçebelerin arasında yaşanan göç hareketleri sonucunda Hazar Denizi'nin doğusundaki Oxos¹³ nehri üzerinde Hyrkania'ya yakın bir yerde yaşayan Aparniler buradan taşınmak zorunda kaldı¹⁴. Ayrıca Justinus bunlardan Parthlar olarak

¹⁰ Debevoise, 1938, s. 4.

¹¹ Bkz. Kent, R. G. (1953). Old persian: Grammar. Texts. **Lexicon**, American Oriental Society, s. 137-138.

¹² Debevoise, 1938, s. 7.

¹³ Oxos(Okhos/Oxus) nehrinin lokalizasyonu hakkında tartışmalar ve detaylı bilgi için bkz. M.J. Olbrycht, 2021, s. 103-109.

¹⁴ Strab. 11.7.1, 11.8.2, 11.9.2

bahsederek aslen Skythia'dan sürgün olduklarını ve Skyth dilinde sürgünlere *Parthi* dendiğini aktarır¹⁵.

Aparniler'in lideri olarak ortaya çıkan Arsakes'e gelecek olursak; Strabon'a göre kimileri Arsakes'in Baktriya kökenli kimilerinin ise Skyth kökenli olduğunu söylediğini aktarır¹⁶. Justinus ise Arsakes'in kökeninin belirsiz ama cesaretinin tartışılmaz olduğunu yağma ve talanla yaşamaya alışkın olduğunu aktarır¹⁷. Justinus'a benzer şekilde Ammianus Marcellinus da Arsakes'i kökeni belirsiz bir eşkıya şefi olarak sunar ve bu kişinin daha sonra uysal bir yöneticiye dönüşümünden bahseder¹⁸. Ayrıca Justinus aşağıda değineceğimiz Arsakes'in faaliyetlerinden sonra ortaya çıkan krallığa bir övgü olsa gerek Arsakes'in Parthlar için Perslerin Kyros'u, Makedonların İskender'i ve Romalıların Romulus'u ile kıyaslanacak bir efsanevi kişiliğe dönüştüğünü ve bundan sonra gelecek kralların onun adıyla anıldığını aktarır¹⁹. Arsakes'in ilk faaliyetlerine ve Parthia Krallığı'nın kuruluş sürecine geçmeden önce halihazırda İran coğrafyasında hakim güç olan Seleukosların ve satraplarının durumlarında yaşanan gelişmelere kısaca değinmekte fayda var.

Daha önce de belirttiğimiz gibi İskender'in ölümünden sonra ortaya çıkan Diodokhların ve haleflerinin yönettiği krallıklar birbirleriyle sürekli bir güç mücadelesindeydiler. Bu güç mücadelesi M.Ö. 3. yüzyılda İran'ı yöneten Seleukoslar'ı oldukça yıpratmıştı. Krallığın batısında meydana gelen savaşlardan dolayı Seleukos kralları doğuyu ilgisiz bırakmıştı ve bu ilgisizlik bölgede kendi satraplarının isyan edip bağımsızlıklarını arzulamalarına neden olmuştu. İlk olarak - en geç - M.Ö. 246²⁰ civarında Baktria satrapı Diodotus/Theodotus isyan ederek Baktria'da krallığını ilan etmişti²¹. Bu gelişmeyle cesaretlenen Parthia-Hyrkania satrapı Andragoras da o sırada Seleukoslar ile Ptolemaioslar arasında meydana gelen Üçüncü Suriye Savaşı'nın(M.Ö. 246-241) da etkisiyle M.Ö. 245 civarında isyan

¹⁵ Justinus, *Epit. Pomp. Trog.* 41.1.1

¹⁶ Strab. 11.9.2

¹⁷ Just. 41.4.6-7

¹⁸ Drijvers, J. W. (1999). Ammianus Marcellinus' image of Arsaces and early Parthian history. *The Late Roman World and its Historian*. Interpreting Ammianus Marcellinus, Routledge: 171-182. s. 175

¹⁹ Just.41.5.6.

²⁰ M.J. Olbrycht, 2021, s. 167; İsyanın tarihi hakkında farklı görüşler mevcuttur: Debevoise M.Ö. 253(Debevoise, 1938,s. 8); Ellerbrock M.Ö. 255(Ellerbrock, 2021,s. 26).

²¹ Just. 41.4.5.

edecekti. Arsakes de fırsat kollayan bir başka şahsiyetti. Yakın zamanda Arsakes, Atrak havzasının batı kesimlerinde yer alan Astauene'yi zaptetmişti ve buradaki Asaak'ta M.Ö. 247'de taç giymişti²². Arsakes, kuzey satraplıklarındaki gelişmelerden hareketle ve mevcut Seleukos kralı II. Seleukos'un, kardeşi Antiokhos Hierax ve Galat müttefiklerine karşı Anadolu'daki hakimiyet mücadelesini fırsat bilerek Hyrkania-Parthia satrapı Andragoras'a saldırarak onu bozguna uğrattı ve krallığını kuracağı Parthia'nın işgaline başlamış oldu²³. Daha sonra göçebe birliklerin isteyeceği verimli topraklar ve otlakların bulunduğu günümüz Türkmenistan'ında bulunan Ahal ve Atek bölgelerine ilerleyip bugün Kaahka'nın yaklaşık 50-60 kilometre güneyinde bulunan²⁴ Aparvartikene'deki Dara bölgesini ele geçirdi²⁵. Ayrıca Güney Parthia'ya akınlar düzenleyerek buradaki Hekatompylos kentini de ele geçirdi.

Ardından Andragoras'ın satraplığının diğer bir parçasını oluşturan kuzey ve doğu sınırlarının(Nesaia da dahil Atrak ve Uzboi arasındaki bölge) kontrolünü elinde bulundurduğu, Parthia'nın istilasının doğal tamamlayıcısı olan Hyrkania topraklarını ele geçirdi. Hyrkania, büyük kent merkezleri ve verimli tarım arazileri ile büyük ekonomik potansiyele sahip bir bölgeydi. Ayrıca bölgede bulunan gümüş yatakları da bu bölgenin çekiciliğini arttıran bir etkeni ve söz konusu gümüş yatakları sayesinde I. Arsakes ve halefleri büyük miktarda gümüş sikke basabilmişlerdir²⁶.

Arsakes, bölgedeki hakimiyet sahasını genişletirken batıdan gelen Seleukos müdahalelerinin ilkiyle karşı karşıya kalacaktı. Seleukos Krallığı'ndaki kargaşalardan dolayı doğudaki satraplıkların isyan etme fırsatı bulduğuna daha önce değinmiştik. O sıralarda Seleukos tahtında II. Seleukos bulunmaktaydı fakat hem Suriye'de Ptolemaioslarla hem de Anadolu'da üslenen kardeşi Antiokhos Hierax ile mücadele halindeydi. M.Ö. 242/1 yılına gelindiğinde Ptolemaios kuvvetleri Mısır'daki bir isyandan dolayı Suriye'den çekilmişlerdi. Yakın tarihlerde Antiokhos Hierax ile yapılan Ankyra savaşında II. Seleukos mağlup olmuş ardından Kuzey Mezopotamya'da bulunan Kallinikon'da yapılan bir diğer savaşta da galip gelmiştir.

²² Charaxlı Isidoros, *Stathmoî Parthikoî*. 11.

²³ Just. 41.4.6-7.

²⁴ M.J. Olbrycht, 2021, s. 168.

²⁵ Just. 41.5.2.

²⁶ M.J. Olbrycht, 2021, s. 169

II. Seleukos batıdaki mücadelelerin bir süreliğine son bulmasını fırsat bilerek doğu satraplıklarına dikkatini yöneltmiş yaklaşık M.Ö. 241/0 yıllarında Parthia üzerine bir sefer düzenlemiştir. Justinus'un sefer hakkındaki anlatısında Parthlar, Seleukos kralına galip gelmiş ve bu galibiyeti büyük bir ciddiyetle kutlayarak özgürlüklerinin başlangıcı olarak kabul etmişlerdir²⁷. Ayrıca Justinus, Seleukos'un batıdaki karışıklıklardan dolayı batıya çağrıldığını bu nedenle seferini tamamlayamadığını, Arsakes'in de asker toplayıp kaleler inşa edip şehirleri güçlendirerek Parthia'daki varlığını güçlendirdiğini aktarır²⁸.

II. Seleukos'un istilasını geri püskürtmeyi başaran Arsakes bundan sonraki yıllarda hakimiyetini güçlendirmekle uğraştı. Bu arada M.Ö. 223 yılında 'Büyük' lakabıyla bilinen güçlü bir kral olan III. Antiokhos(M.Ö. 223-187) Seleukos tahtına geçmiştir. Antiokhos, Seleukos imparatorluğunun eski ihtişamına kavuşması ve kaybedilen toprakların geri alınması amacıyla doğudan batıya birçok askeri faaliyet gerçekleştirecektir. Yeni kral saltanatının henüz ilk senelerinde Media satrapı Molon ve kardeşi Persis satrapı Aleksandros'un koordine isyanlarıyla uğraşmak zorunda kaldı²⁹. Bu isyanı başarılı bir şekilde bastıran Antiokhos, Media Atropatene'ye müdahale etti. Molon'un isyanını destekleyen Doğu'daki kralların en çetin ve güçlüsü olarak nitelendirilen Media Atropatene kralı Artabazanes'e boyun eğdirmeyi başardı³⁰. Bu arada Ptolemaioslar'la Dördüncü Suriye Savaşı(M.Ö. 219-217) meydana geldi. M.Ö. 217 yılında Raphia(Gazze/Refah) savaşı sonunda Anitokhos mağlup olmuştu. Bu yenilgiden sonra dikkatini imparatorluğun doğusuna çevirmişti. Antiokhos ilk olarak Armenia'da kontrolü sağlarken Parthia'da I. Arsakes ölmüş yerine oğlu II. Arsakes tahta geçmiştir (M.Ö. 211). M.Ö. 209 yılına gelindiğinde III. Antiokhos, Seleukosların ikinci Parthia seferine başladı³¹. Justinus Seleukos ordusunun 100.000 piyade ve 20.000 süvariden oluştuğunu aktarır³². Parthia kralı II. Arsakes, Seleukos ordusu karşısında kuyuları ve kaynakları tahrip ederek krallığın iç bölgelerine çekilme

²⁷ Just. 41.4.9-10

²⁸ Just. 41.5.1

²⁹ Polybios 5.43.5-6.

³⁰ Polybios 5.55.

³¹ III. Antiokhos'un Doğu ve Parthia seferi hakkında detaylı bilgi için bkz. M.J. Olbrycht, 2021, s. 203-217.

³² Just. 41.5.7.

taktiğini uyguladı³³. Fakat sonunda Hyrkania'da Labros Dağı geçidinde Seleukos kuvvetlerinin galip geldiği bir çarpışma yaşandı³⁴. Antiokhos Hyrkania'da bulunan Tambrax, Syrinx gibi birçok önemli kenti ele geçirdi ve buradaki Parth kuvvetleri teslim olmak zorunda kaldı³⁵. Seferin tek ayrıntılı kaynağı olan Polybios'un aktarımı burada son bulur. Justinus, Arsakes'in cesurca savaştığını ve sonunda Antiokhos'un onunla barış yaptığını ima eder³⁶. Muhtemelen Arsakes'in krallığı kabul edilmiş fakat Seleukos kralının vasalı statüsüne getirilmiştir. Sonuç olarak genç bir krallık olan Parthia güçlü bir kral olan Seleukos kralı III. Antiokhos'un faaliyetleri nedeniyle gelişiminde bir süreliğine bir duraklama dönemine girmiş oldu ve sonraki birkaç on yıl Parthia'daki gelişmeler hakkında kaynaklarımız da sessizdir.

Başarılı Doğu seferinden sonra III. Antiokhos bilindiği üzere yönünü batıya çevirmişti. Burada Roma ile karşılaşmış ve M.Ö. 190'da Magnesia savaşı ve ardından M.Ö. 188 yılında yapılan Apameia antlaşması ile büyük bir yenilgi ve prestij kaybına uğramıştır. Nihayetinde M.Ö. 187 yılında hayatını kaybetmişti. Seleukos Krallığı'nı eski ihtişamını tesis etme girişimlerinin en başarılısı olan Antiokhos'un ölümü ile bu ideal de son bulmuş ve batıdaki Seleukos gücü yıkılmıştır. Ayrıca Antiokhos'un ölümünden sonra Armenia, Elmais ve Persis gibi satraplık olan bölgelerde isyanlar ve kopmalar meydana gelmiştir. Parth Krallığı'nın, Seleukos gücünün ciddi bir darbe aldığı bu dönemdeki gelişimi hemen olmamıştır. Bu kanıya varmamızın büyük bir faktörü de Parthlar hakkındaki kaynak eksikliğimizdir.

II. Arsakes'ten sonra yaklaşık M.Ö. 186/5 yıllarında tahta Priapatius/Friyapatak adında bir kral geçmiştir. Priapatius hakkında bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Justinus'un aktardığına göre 15 yıllık bir saltanat sürmüş ve kendisinden sonra tahta geçecek olan iki oğul bırakmıştır³⁷. Ayrıca Priapatius sikkelerinde Yunan-Makedon geleneğinde bulunan 'basileus(kral)' unvanını kullanan ilk Parth kralı olmuştur³⁸.

³³ Polybios 10.28.5.

³⁴ Polybios 10.31.1-4.

³⁵ Polybios 10.31.6-13.

³⁶ Just. 41.5.7.

³⁷ Just. 41.5.8-9.

³⁸ Gaslain, J. (2005). "Arsaces I, the First Arsacid King? Some Remarks on the Nature of Early Parthian Power." **Central Asia from the Achaemenids to the Timurids: Archaeology, History, Ethnology, Culture**: 221-224, s. 223.

Henüz hayattayken kendisinden sonra art arda kral olacak olan iki oğlunu - Phraates ve Mithradates - halefi olarak atamıştır³⁹. Priapatuis'un ölümünün ardından tahta büyük oğlu I. Phraates geçti. Phraates ile birlikte Parthlar, oldukça zayıflayan Seleukos Krallığı'nın oluşturduğu güç boşluğundan yararlanmaya başlamıştır. Charaxlı Isidoros'un aktardığına göre Elburz dağları ve eteklerinde, doğuda Hyrkania ovalarına ve güneybatıda Media'ya sınır olan bir bölgede yaşayan Mardialılar/Amardialılar ile savaşmaya girişti ve onları Rhagiane'deki Charax kentine sürdü⁴⁰. Mardialılar coğrafi konumları itibarıyla Media ve batı İran'a giden ticaret yolları üzerinde tehdit oluşturabilirlerdi. Ayrıca Parthlar'ın bu bölgeyi ele geçirme amacı hem Hyrkania'daki toprakları güvence altına almak hem de buradan başlayarak Media'nın ele geçirilmesinde ilk adımları atmaktı⁴¹. Bu arada Seleukos tahtına çıkan VI. Antiokhos M.Ö. yaklaşık 165/3 dolaylarında bir başka doğu seferine çıktı fakat kralın beklenmedik ölümüyle bu sefer Parthia için bir tehdit oluşturmamıştır.

Phraates'ten sonra kardeşi I. Mithradates(M.Ö. yak. 165-132) Parth tahtına geçmiştir. I. Mithradates, Seleukoslar'ın zayıflığından oluşan güç boşluğunu fırsat bilerek yoğun fetih ve istila hareketleriyle gelecekte meydana gelecek olan Parth imparatorluğunun temellerini atacaktı. İlk önce Doğu'da bulunan Baktria Krallığı'nın bazı kısımlarını fethetti, günümüz Afganistan'ında bulunan Herat kentini ele geçirerek doğuya yapacağı istila hareketleri için bir üs olarak kullandı. M.Ö. 155 yılına gelindiğinde hakimiyet sahasını Merv, Aria ve Margiana'ya kadar genişletmişti. Ayrıca Baktria'nın başkenti olan Baktra kentini de ele geçirdi⁴². Doğudaki başarılarından sonra dikkatini batıya yöneltti ve Media'yı istila etmeye başladı. M.Ö. 148 yılına gelindiğinde Media'da Akhamenişler gibi önceki imparatorluklara başkentlik yapmış olan Ekbatana'yı ele geçirdi ve Parthia Krallığı'nın ilk eyaleti sayılabilecek olan Media'nın merkezi yapılarak bir vali atandı. Media'nın ele geçirilmesinden sonra Mezopotamya'nın yolu açılmış oldu. M.Ö. 141 Temmuz'una gelindiğinde Dicle üzerindeki Seleukeia ve Babil ile Mezopotamya'nın bazı bölgeleri I. Mithradates'in

³⁹ Just. 41.5.9-10.

⁴⁰ Just. 41.5.9; Char. Isid. **Stat. Parth.** 7.

⁴¹ M.J. Olbrycht, 2021, s. 224-225

⁴² Ellerbrock, 2021, s. 31.

egemenliğine girdi⁴³. Kharakene ve Elymais kuvvetli bir direniş gösterdiler fakat daha sonra Mithradates ve halefi tarafından Parth egemenliğine girdiler. Mithradates'in ilk tetradrahmleri Seleukeia kentinde basıldı. Seleukos sikkelerini model alan Mithradates sikkelerinde 'Büyük Kral' unvanını kullandı [*ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΣΑΚΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ* (Büyük Kral Arsakes, Yunansever⁴⁴)]. Daha sonra tam olarak bilinmeyen bir nedenden dolayı Parthia'ya dönmek zorunda kalmıştır. Muhtemelen Orta Asya'daki göçebelerin oluşturduğu bir tehdit mevcuttu. Bu sırada genç Seleukos kralı II. Demetrius M.Ö. 138 civarında Mezopotamya'da Parthlar tarafından ele geçirilen eski Seleukos topraklarını ele geçirme girişiminde bulundu. Fakat Demetrius yenildi, Parthlara esir düştü ve Mithradates'in bir kızıyla evlendirildi. Böylece bölgede hakim güç Parthların eline geçmiştir. Ayrıca Mithradates Tigris/Dicle kenarındaki Seleukeia'nın karşısında Ktesiphon kentini yeni bir başkent olarak kurdu⁴⁵.

M.Ö. 132 dolaylarına gelindiğinde ölen Mithradates'in yerine tahta oğlu II. Phraates (M.Ö. 132-127) geçti. Henüz iktidarının başlarında M.Ö. 130 civarında doğudan gelen istilacı göçebe Sakalarla savaşmak zorunda kaldı. Ayrıca batıda Seleukos tahtına geçen II. Demetrius'un kardeşi VII. Antiokhos Sidetes (M.Ö. 139/8-129) büyük bir orduyla Mezopotamya'daki toprakları geri alma mücadelesi başlatmıştı. Justinus'un biraz da abartıyla aktardığına göre Seleukos ordusu 80.000 kişiden fazlaydı⁴⁶. Seleukos kralı hızlıca Babil ve Media'yı ele geçirmeyi başardı. II. Phraates barış istemek zorunda kaldı fakat barış şartları çok ağır olduğu için girişimler başarısız oldu. Bu nedenle Parthia'da esir tutulan II. Demetrius, Seleukos iç mücadelelerini tetiklemek umuduyla Suriye'ye gönderildi. Bu arada Media'da kışlayan Seleukos kralının ordusunun yüksek ikmal sorunlarından dolayı Media kentlerinde isyanlar çıkmaya başlamıştı. Bu durumu öğrenen Parth kralı Media

⁴³ Van der Spek, R. J. (1998). "Cuneiform documents on Parthian history: The Rahimesu archive-Materials for the study of the standard of living." *Historia. Einzelschriften* (Wiesbaden)(122): 205-258, s. 207.

⁴⁴ Bu ibare Mithradates'in Mezopotamya'daki gelişmiş Yunan kentlerine yönelik Parth yaklaşımını bize iyi bir şekilde aktarır. Parthia ve bu Yunan kentlerinin birbirlerine karşı tutumları hakkında detaylı bilgi için ayr. bkz. Dąbrowa, E. (2006). "Greeks under the Arsacids Rule (2nd century BC)." **Iranistik: Deutschsprachige Zeitschrift für iranische Studien** (Festschrift für Erich Kettenhofen) 5: 1-8.

⁴⁵ Ellerbrock, 2021, s. 32

⁴⁶ Just. 38.10.2.

kentleriyle ittifaklar yaparak isyanları daha da büyüttü ve sonunda Seleukos kralına karşı zafer kazandı⁴⁷. Böylece ciddi bir sorun oluşturabilecek Seleukos tehdidi stratejik hamlelerle sonlandırılmış oldu. Bu arada doğuda göçebe kabileler olan Sakalar ve Toharlar yeniden Parthia Krallığı'na saldırılar düzenliyordu. II. Phraates savaştan yeni çıktığı için Seleukos ordusundan esir aldığı Yunan askerleri ordusuna almak zorunda kaldı. M.Ö. 128/127 civarında yapılan bir savaşta bu esir Yunan askerlerin taraf değiştirmesi sonucu Parth ordusu yenildi ve II. Phraates savaşta öldürüldü⁴⁸.

II. Phraates'ten sonra tahta I. Artabanos(M.Ö. 127-123) geçti. Artabanos hakkında çok fazla bir şey bilinmiyor. Phraates gibi istilacı göçebe kabilelerle savaşmak zorunda kaldı. Ayrıca Elymais ve Khrakene'de çıkan isyanlarla uğraştı. M.Ö. 124/123 civarında göçebe bir kavim olan Toharlarla Baktria'da yaptığı bir savaş sonucunda zehirli bir okla yaralanıp öldüğü aktarılır⁴⁹.

I Artabanos'un ölümünün ardından Parth tahtına Parthia Krallığı'nı bölgede bir süper güce dönüştürecek olan II. Mithradates(M.Ö. 123?-88) geçmiştir. Mithradates tahta geçtiğinde krallık bir krizin içerisindeydi. Doğuda istilacı göçebe kavimler iki kralı katletmişti. Batıda ise Mezopotamya'da ayaklanmalar meydana gelmişti. Ayrıca Dicle'nin Basra körfezine döküldüğü bölgede yer alan Seleukos valisi Hyspaosienes başkenti Spasinou Kharax(Hyspaosienes'in şehri) olan Khrakene Krallığı'nı kurmuştu. Parthların zayıf durumundan yararlanarak Mezopotamya'yı işgal edip M.Ö. 127'de Babil ve Seleukeia'yı ele geçirmişti⁵⁰. Mithradates, doğudaki saldırgan göçebe faaliyetleri nispeten durulmuş olduğu için dikkatini önce batıya yöneltti. M.Ö. 122 yılında Mezopotamya'yı yeniden ele geçirdi. Hem Babil hem de Seleukeia'yı ele geçirdi. Khrakene Krallığı'na saldırıp Parth vasalı bir krallığa dönüştürdü. Batıyı güvence altına aldıktan sonra doğuda göçebelere detaylarını bilmediğimiz bir dizi sefer düzenlemiştir. Justinus barbar göçebeleri birkaç kez yendiğini ve imparatorluğa birkaç Baktria kentini eklediğini belirtir⁵¹. Bu arada doğuda hem Çin'in hem de

⁴⁷ Schippmann, K. (1980). **Grundzüge der parthischen Geschichte**, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 27.

⁴⁸ Just. 42.1.5.

⁴⁹ Just. 42.2.2.

⁵⁰ Newell, E. (1925). "Mithradates of Parthia and Hyspaosines of Characene." **A Numismatic Palimpsest (= NNM 26)**. New York.

⁵¹ Just. 42.2.4-5.

Parthia'nın etki alanlarının genişlemesiyle bu iki güç doğrudan komşu oldular. M.Ö. 115 yılında Çin'deki Han hanedanından barışçıl ve ticari işbirliği amaçlı elçilikler alındı. Bu işbirliği ve Mithradates'in doğuda ve batıda elde ettiği istikrar sayesinde İpek Yolu üzerinde mevcut ve daha gelişmiş ticaret yolları kullanılarak yoğun bir ticaret gerçekleşecekti⁵². Ayrıca II. Mithradates ilk sikkelerinde 'ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΓΑΛΟΥ'(büyük kral) unvanını kullanırken daha sonraki sikkelerinde ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΜΕΓΑΛΟΥ(kralların büyük kralı) unvanını kullanır⁵³.

M.Ö. yaklaşık 97 yılına gelindiğinde II. Mithradates yakındoğuda yeni bir dönemi başlatacaktı. Batıya doğru yayılmacı bir politika izleyen Mithradates, Kuzey Mezopotamya'da ele geçirilen toprakların güvenliğini sağlamak amacıyla yeni bir krallık olan Armenia Krallığı'na saldırdı ve Armenia tahtının varisi II. Tigranes'i Parthia'ya esir olarak götürdü. Daha sonra M.Ö. 95/94 civarında II. Mithradates söz konusu II. Tigranes'i(Büyük Tigranes olarak da bilinir) mevcut Armenia kralının ölümünden sonra Armenia tahtına geçirdi ve karşılığında bölgedeki yetmiş vadiyi aldı⁵⁴. Armenia'nın kontrolünün yanı sıra Seleukoslar'ın güç kaybından sonra Mezopotamya'nın kuzeyinde ortaya çıkan yerel unsurlardan olan Adiabene⁵⁵, Gordyene⁵⁶ ve Osrhoene⁵⁷ bölgelerinin de kontrolünü ele geçiren Mithradates, Parthia nüfuz sınırını Euphrates'e dayandırdı. Armenia ve söz konusu bölgeler o sıralarda

⁵² Ellerbrock, 2021, s. 35.

⁵³ Strootman, R. (2014). "Hellenistic imperialism and the idea of world unity." **The City in the Classical and Post-Classical World: Changing Contexts of Power and Identity**: 38-61.

⁵⁴ Strab. 11.14.15.

⁵⁵ M.Ö. 2. yüzyılda Seleukoslar'dan oluşan iktidar boşluğunu değerlendiren Sami kökenli Adiabene, eskiden Assur Krallığı'nın büyük kentlerinden olan Arbela merkezli yönetim geleneğinden ve zengin tarımsal ortamdan da yararlanarak yerel bir güç olarak ortaya çıkmıştı bkz. Marciak, M. (2017). **Sophene, Gordyene, and Adiabene: Three regna minora of northern Mesopotamia between East and West** (Vol. 26). Brill. s. 422

⁵⁶ Botan nehrinin güneyindeki dağlık bölge ile sınırlı günümüz Batman ve Habur nehirleri arasındaki Yukarı Dicle Vadisi'nde ekonomik açıdan kendine yetebilen savaşçı Kardukhoi kabilesi tarafından iskan edilen Sami kültürünün görüldüğü bir bölgesel unsur. M.Ö. 71/70 gibi daha geç bir tarihte yönetimlerini kurmuşlardır bkz. Marciak, M. 2017, s. 422.

⁵⁷ Edessa merkezli Osrhoene, Euphrates ve Suriye Habur bölgesini geçen başlıca batı-doğu ve kuzey-güney ana yollarına yakın bir su temini durak noktası olarak stratejik olarak önemli bir konumdadır bkz. Marciak, M. (2021). "The Upper Tigris Region between Rome, Iran, and Armenia." **Electrum. Studia z historii starożytnej**(28): 151-161. Osrhoene resmi dil olarak Aramice'yi kullanan Abgar hanedanlığı tarafından 300 yıla yakın bir süre yarı bağımsız bir şekilde yönetilmiştir. Sonraki dönemlerde diğer bölgesel unsurlar gibi Parthia ve Roma arasında değişen bir siyasi strateji izledi fakat - kısıtlı verileri gözardı etmeden - daha çok Parthia'ya sadık kalmışlardır bkz. Blömer, M. (2019). **Edessa and Osrhoene. In Hellenistic and Roman Anatolia. Kings, Emperors, City States** (196-221). Phoibos Verlag.

Roma güdümünde olan Kappadokia Krallığı ile komşuydu. Armenia Krallığı'nın ve bölgede önemli stratejik geçiş noktalarını⁵⁸ barındıran bahsini ettiğimiz Adiabene, Gordyene, Osrhoene'nin Parthia güdümüne girmesiyle bölge Roma ve Parthia'nın uzun yıllar boyunca edecekleri mücadelelere sahne olacaktı.

Çalışmamızın ilk bölümünün sonuna gelindiğinde Hellenistik dünyanın batısındaki Roma'nın ve doğusundaki Parthia'nın başlangıçtan sıcak temasa geçecekleri M.Ö. 1. yüzyıla kadarki gelişimlerine kısaca yukarıdaki gibi değindik. Bundan sonraki bölümde Roma ve Parthia'nın neden ve nasıl karşı karşıya geldiklerini ele alacağız.

⁵⁸ Kuzey Mezopotamya'nın kontrolü büyük güçler önemliydi çünkü bu bölge Kappadokia, Armenia, Media ve Babil arasındaki önemli ticaret ve ulaşım hatlarının kavşağında yer alıyordu; Euphrates'in Tomisa geçidi ve Sophene'deki Toros Dağları'ndaki Ergani geçidi, Toroslar üzerinden Tigris Vadisi'nden Armenia'ya giden Bitlis geçidi, Gordyene ve Adiabene'deki önemli Tigris nehri geçitleri ve son olarak Tigris boyunca Babil'e giden bir rota ile Adiabene'de Zagros'tan Media'ya giden Keli-Şin geçidi. Ayrıca bölgede bulunan tarımsal ürünler, kereste ve bakır cevheri gibi doğal kaynaklar da büyük güçler için cezbedici diğer faktörlerdir bkz. Marciak, 2017, s. 429.

İKİNCİ BÖLÜM

PONTUS KRALI VI. MİTHRADATES EUPATOR'UN FAALİYETLERİ VE İLK ROMA-PARTH İLİŞKİLERİ

M.Ö. 1. yüzyıla girildiğinde Roma ve Parthia'nın nüfuz bölgeleri Anadolu ve Mezopotamya'da çakışacaktır. Bu sıralarda Anadolu'nun kuzeyinde Pontus, batısında Bithynia krallıkları hakim güç konumundaydılar. Bu krallıklar harici iç problemlerle oldukça istikrarsız bir Kappadokia Krallığı mevcuttu. Ayrıca bilindiği üzere M.Ö. 129'da Roma tarafından eski Pergamon Krallığı topraklarının bir kısmının üzerinde Asia eyaleti kurulmuştu. Roma, bu dönemde Anadolu'da daha çok siyasi bir hakem rolü üstleniyordu ve herhangi bir askeri/yayılmacı amaç gütmüyordu. Nitekim Pontus ve Bithynia'nın istikrarsız bir durumda olan Kappadokia Krallığı'na olan birtakım müdahalesinde de sessiz kalmış veya gelen yardım talepleri doğrultusunda diplomatik girişimlerde bulunmuştur.

Roma'nın bu dönemde Anadolu'daki tek askeri hareketi, M.Ö. 102/101 yıllarında Kilikia bölgesinde ortaya çıkan korsan sorununa dair olmuştur. Bu hareket doğudaki krallıklara herhangi bir tehdit teşkil etmeden sadece Doğu Akdeniz'de Seleukoslar sonrası oluşan boşluktan ortaya çıkan ve dağlık Kilikia'da üslenen korsanlara karşı yapılan bir dizi müdahale ile sınırlı kalacaktır. Kimi araştırmacılar *provincia Kilikia* adlı bir eyalet oluşturulduğunu savunsa da daha çok M. Antonius'un görev sahası veya yetkisi anlamındaki bir *provincia* tanımı daha isabetli olacaktır. Ayrıca bir eyalet kurulmuş olsa bile bu Kilikia'dan çok Pamphilia bölgesine denk geliyordu⁵⁹. Roma'nın Anadolu'da yayılmacı politika izleyen iş başındaki tek güç, Phrygia'da ve başka yerlerde karlı faaliyet alanını genişletmek ve artan korsanlık olaylarına karşı ticari çıkarlarını korumak isteyen Romalı vergi mültezimleri, bankerler ve tüccarlardan oluşan iş sınıfıydı. Nitekim M. Antonius'un korsan seferi bu gibi tüccarların çıkarları doğrultusunda düzenlenmiş olabilir⁶⁰. Bu Romalı grupların bölgedeki tavırları

⁵⁹ A.N. Sherwin-White, 1984, s. 97-101.

⁶⁰ A.N. Sherwin-White, 1984, s. 101.

M.Ö. 111 civarında Pontus'ta iktidarını sağlayan VI. Mithradates Eupator'un daha sonraki tarihlerde Roma'ya savaş açmasındaki bir etkeni teşkil edecektir.

VI. Mithradates Eupator Pontus tahtına geçtikten sonra yayılmacı bir politika uygulamıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi bölgedeki diğer güç olan Bithynia Krallığı ile istikrarsız Kappadokia Krallığı üzerinde bir mücadeleye girişti. Her iki krallık Kappadokia'da kendine bağlı bir kralı tahta geçirme arzusuyla üstün güç olan Roma'ya temsilciler yollamıştır. Hatta VI. Mithradates, Kappadokia tahtına kendi oğullarından birini (IX.) Ariarathes adıyla geçirdi⁶¹. En nihayetinde yabancı müdahalelerinden rahatsız olan Kappadokia soyluları Roma'dan kendi krallarını tesis etme talebinde bulundu. Bu talepten sonra Roma hem Mithradates'in yayılmacı hareketlerini kontrol etme hem de Kappadokia'da istikrarı sağlama amacıyla bölgeye o sıralar Kilikia valisi olarak atanan L. Cornelius Sulla'yı görevlendirdi. Bu görevlendirme konumuz olan Roma-Parthia ilişkilerinin ilk temasını sağlayacağı için oldukça önemlidir.

2.1. Sulla Dönemi: İlk Temas

M.Ö. 97 civarında L. Cornelius Sulla, Kilikia valiliği görevine atanmışken Roma tarafından Kappadokia tahtına müdahale etmekle görevlendirildi. Bölgeye gelen Sulla, Kappadokia tahtına Ariobarzanes adında bir soylunun kral olarak seçilmesini sağladı⁶². Sulla, bu görevle uğraşırken M.Ö. 96/95⁶³ civarında

⁶¹ Just. 38.1.3-10.

⁶² Strab. 12.2.11; Plut. Sulla 5.3. Ayrıca Ariobarzanes kendisine "*Philorhomaioi*" (Romasever/Roma'nın dostu) unvanını seçen ilk Hellenistik kral olmuştur bkz. Speidel, M. A. (2019). **The Hellenistic Kingdom of Cappadocia**.

⁶³ Görüşmenin tarihi hakkında araştırmacılar farklı tarihlendirmeler yaparlar. M.Ö. 96/95 [Badian, E. (1959), Sulla's Cilician Command. **Athenaeum**, 37, 279-303; Brennan, T. C. (1992). "Sulla's career in the nineties: some reconsiderations." **Chiron**, 22: 103-158; Keaveney, A. (1980). "Young Sulla and the" decem stipendia". **Rivista di filologia e di istruzione classica**, 108: 165; Letzner, W. (2000). Lucius Cornelius Sulla: Versuch einer Biographie, LIT Verlag Münster; Wagner, J. (1985). **Die Römer an Euphrat und Tigris**, Raggi-Verlag], M.Ö. 94 [Sherwin-White, A. N. (1977). "Ariobarzanes, Mithridates, and Sulla." **The Classical Quarterly**, 27(1): 173-183.] ve M.Ö. 92 [Bengtson, H. (1967). **Grundriss der römischen Geschichte: mit Quellenkunde**; Cagnat, P. F. (1986). **The Life and Career of Lucius Cornelius Sulla Through His Consulship in 88 BC: A Study in Character and Politics (Rome, Marius, Mithridates)**, The University of Texas at Austin; Magie, D. (1950). **Roman rule in Asia Minor: to the end of the third century after Christ**. 2. Notes, University Press; Mitchell, S. (1993). **Anatolia: land, men, and gods in Asia Minor**, Oxford University Press; Reinach, T. (1895). **Mithradates Eupator König von Pontos**. Leipzig: Teubner; Sumner, G. V. (1978). "Sulla's Career in the Nineties." **Athenaeum** 56: 395.]

kendisine o sırada Kappadokia'nın komşusu Armenia'nın hamisi Parth kralı II. Mithradates tarafından bir elçi gönderildi ve bir görüşme gerçekleşti. Bu görüşme hakkında detaylarımız oldukça azdır. Plutarkhos bu ilk Roma-Parthia görüşmesini şu şekilde aktarır:

“[Sulla] Euphrates kıyısında oyalanırken, kral Arsakes'in elçisi olarak gelen Parthlı Orobazus'u ziyaret etti, ancak o zamana kadar iki ulus birbiriyle hiçbir ilişkide bulunmadı. Bunun aynı zamanda Sulla'nın büyük talihinin bir parçası olduğu, Parthların ittifak ve dostluk istedikleri bir görüşme düzenledikleri ilk Romalı olması gerektiği düşünülmektedir. Bu vesileyle de biri Ariobarzanes'e, biri Orobazus'a, biri de kendisine olmak üzere üç sandalye konulmasını emrettiği ve ikisinin arasına oturup onları dinlediği söylenir. Bunun için Parth kralı daha sonra Orobazus'u öldürdü; ve bazıları Sulla'yı barbarlara karşı takındığı tavırlardan dolayı överken, diğerleri onu bayağılık ve zamansız kibirle suçladı⁶⁴.”

Bu anlatıma göre Parth kralı elçisi aracılığıyla Roma ile bir ittifak ve dostluk istemiştir. Sulla, Parth elçisini halka açık bir yerde kendisine bağlı bir kral olan Ariobarzanes ile eşit tutacak şekilde bir oturma düzeni oluşturmuştur. Bu nedenle görüşmeden sonra Parth kralı bu muameleyi hakaret olarak görüp elçisi Orobazus'u öldürmüştür. Roma'da ise Sulla bu hareketinden dolayı övgülere ve kibrinden dolayı ise kınamalara maruz kalmıştır. Hem Mithradates'in hem de Sulla'nın bu tavrı oldukça normaldir. Bir yandan Sulla, Roma'nın bölgede hakim güç olduğunu göstermek istemiştir. Diğer yandan Parthia, Roma güdümünde olan Kappadokia Krallığı'nın dengi değildi. Özellikle II. Mithradates döneminde hem doğuda hem de Kuzey Mezopotamya'da ciddi bir güç olarak ortaya çıkmıştı ve 'kralların kralı' unvanıyla Akhameniş İmparatorluğu'nun varisi konumundaydı. Bu nedenle Sulla'nın aşağılamasına boyun eğen elçi Orobazus'un öldürülmesi Parth kralının otoritesinin doğal bir tepkisiydi.

İlk görüşmenin bu şekilde gelişmesi kötü bir izlenim bırakmış olsa da düşmanca bir sonuç çıkarmak pek doğru olmaz. Aksine genel kanıya göre Euphrates Nehri'nin iki güç arasında sınır olarak kabul edildiği şekilde dostça bir anlaşma sağlanmıştır. M.S. 2. yüzyılda yazan Lucius Annaeus Florus M.Ö. 50'lerde meydana gelen Crassus'un seferini anlatırken Sulla yönetiminde Romalılar ve Parthlar arasında bir antlaşmadan(*foedus*) bahseder hatta Crassus'un

⁶⁴ Plutarhkos, **Sulla**, 5.4-5.

Euprates'in doğusundaki faaliyetlerinden sonra Parthlar'ın bu hareketin 'anlaşmaya aykırı' olarak belirttiklerini aktarır⁶⁵.

Sonuç olarak her ne kadar görüşmenin içeriğinin kesinliği konusunda emin olamasak da Roma ve Parthia'nın ilk temaslarında düşmanca bir tavırdan ziyade iki güç arasındaki dengeyi sağlayan bir anlaşma meydana geldiğini varsaymak yanlış olmayacaktır. Ayrıca bu dönemde Parth kralı kendisine bağlı Armenia kralı II. Tigranes'i Armenia tahtına geçirmişti. Tigranes ve Pontus kralı VI. Mithradates arasında evlilik bağıyla bir dostluk oluştu. Dolaylı olarak Parthia bu dönemde hem Pontus hem de Roma ile bir dostluk ve barış politikası gütmüştür. Nitekim daha sonra Pontus ve Roma arasında meydana gelecek olan Mithradates savaşlarında(M.Ö. 89-85,83-81 ve 74/73-63) Parthia tarafsız kalmaya çalışacaktı.

Daha sonraki senelerde M.Ö. 91 yılında Roma İtalya'daki müttefikleriyle bir iç savaşa girişti. Bu sırada Suriye'de III. Demetrius ve II. Philippus kardeşler arasında Seleukos tahtı için bir iç savaş meydana geldi. Parth kralı II. Mithradates bölgede gücünü pekiştirmek amacıyla Seleukos iç savaşına müdahale etti ve III. Demetrius'u rehin alıp II. Philippus'u tahta geçirdi. Böylece Parthia, Armenia ve Suriye'de kendine bağlı krallar aracılığıyla bölgede hakimiyeti elinde bulunduruyordu. Ayrıca M.Ö. 88 yılında Pontus kralı VI. Mithradates'in Roma'nın Asia eyaletine müdahalesi ve Yunanistan anakarasına ilerlemesiyle ortaya çıkan I. Mithradates savaşıyla Parthia'nın bu konumu pekiştirildi. Fakat M.Ö. 87 civarında Parth kralı II. Mithradates'in ölümüyle ortaya çıkan istikrarsız bir dönem sonucunda Parthia bölgedeki hakim güç konumunu koruyamayacaktır. Nitekim bu dönem Parthia'daki olayların net bir anlatımını kaybettiğimiz ancak birbiriyle çakışan bir dizi kraliyet dönemi olduğunu bildiğimiz, M.Ö. 91-70 yılları arasındaki Parthia 'Karanlık Çağı' olarak adlandırılan dönemdir. Sırasıyla I. Gotarzes(M.Ö. 91/90-81/80), I. Orodes(M.Ö. 81/80-76/75), Sinatrukes(M.Ö. 76/75-71/70) ve III. Phrates(M.Ö. 71/70-58/57) gibi krallar art arda kral oldular ve - belki III. Phraates hariç - II. Mithradates'in sağladığı istikrarı korumakta zorlandılar.

⁶⁵ Florus, *Epitoma Rerum Romanorum* 1.46.4.

2.2. Lucullus Dönemi Roma-Parth İlişkileri

M.Ö. 80'lere girildiğinde Roma ve Parthia'nın durumu Armenia kralı II. Tigranes'in yayılmacı hareketlere girişmesi için önemli bir fırsattı. Nitekim Armenia bu fırsatı değerlendirdi ve bölgede hakim güçlerden biri oldu. Tigranes hem Seleukos hem de Parthia bölgelerini işgal etti. Suriye, Mezopotamya ve Media'da önemli bölgeleri hakimiyeti altına aldı. Sophene, Media Atropatene ve Gordyene'yi hakimiyeti altına almayı başardı⁶⁶. Daha önce Parth kralı II. Mithradates'e tahtı karşılığında verdiği yetmiş vadiyi yeniden ele geçirdi. M.Ö. 85 yılından itibaren bastırdığı sikkelerde 'Kralların Kralı' unvanını kullandı⁶⁷. Daha sonra Kommagene, Kilikia ve Suriye'ye saldırdı. Aynı zamanda Kappadokia'nın kontrolünü ele geçirdi⁶⁸. Tigranes'in bölgede hakim güç olmasının yanında Pontus kralı VI. Mithradates ile evlilik bağıyla oluşturulan ittifakın sonucunda gelişecek olaylarla Roma'nın dikkatini çekecekti.

M.Ö. 74 yılında gelindiğinde Bithynia kralı IV. Nikomedes'in ölümünden sonra ortaya çıkan şüpheli vasiyetname sonucunda Bithynia Krallığı toprakları Roma'ya bırakılmıştır. Fakat bu durumu kabul etmeyen Pontus kralı Bithynia topraklarını işgal etti. Bunun üzerine o sıralarda Kilikia valisi olan Lucius Licinius Lucullus, Mithradates ile savaşması için görevlendirildi. M.Ö. 74-63 yılları arasında tarihe III. Mithradates Savaşı olarak geçecek savaş böylece başlamış oldu. Lucullus karşısında Bithynia'da yenilgiye uğrayan Mithradates önce Pontus'a kaçtı daha sonra damadı Armenia kralı Tigranes'e sığındı. Ayrıca bu dönemde Parthia'dan istenen yardım talepleriyle karşılaşırız. Mithradates savaşları hakkında yazan Herakleia Pontikalı Memnon⁶⁹, Mithradates'in Lucullus karşısındaki yenilgisinden sonra yardım arayışına girdiğini şu şekilde aktarır:

“Bunları duyan Mithradates hazırlıklarına başladı ve Skythia krallarına, Parth kralına ve damadı Armenia kralı Tigranes'e elçiler gönderdi. Diğerleri reddederken Tigranes

⁶⁶ Strabon, 11.14.15.

⁶⁷ Mitchell, S. (2019). “Armenia Krallığı”, **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri**, Ed.: Oğuz Tekin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 118.

⁶⁸ Strabon, 12.2.9, Plut. Luc. 26.1.

⁶⁹ Jacoby, F. (Berlin: Weidmann, 1923–1929; Leiden: Brill, 1940–1999.). “Die Fragmente der Griechischen Historiker. 4 volumes and indices.”; Leiden: Brill, 1940–1999.

Mithradates'in kızı tarafından defalarca rahatsız edildi ve gecikmesine rağmen yine de ittifaklarına boyun eğdi⁷⁰.”

Bu yardım taleplerine sadece Armenia kralının, Mithradates'le ittifakını onurlandırmayı kabul ederek olumlu yanıt verdiğini görüyoruz. Buna karşılık Skythia ve o sıralar Parthia kralı olan Sinatrukes yardım sağlamayı reddetmiştir. Bundan önce hangi yardımlar olduğu hakkında habersiziz ama en azından şu anda Tigranes, Mithradates ile ittifak kurarken; Parthia için Roma ile ittifakının Pontus kralından daha öncelikli olduğunu söyleyebiliriz⁷¹.

Mithradates'in yardım talebine olumlu yanıt vermiş olan Tigranes fiili yardımını durdurmuştu. Mithradates, yeni güçler toplamak ve mücadelesinde devam etmek için yalnız bırakılmıştı. Tigranes'e sığınmadan önce Pontus'ta birtakım mücadeleler verdi ve yenildi. Bunun üzerine Armenia'ya sığındı⁷². Fakat Tigranes yaklaşık iki yıl boyunca Mithradates ile görüşmeyi reddetti daha sonra ona silahlı bir birlik sağlayarak Pontus'a gönderdi. Bu sırada Lucullus, Armenia üzerine yürümüşü ve nihayetinde M.Ö. 69 yılında Tigranokerta civarında⁷³ Tigranes'in ordusunu yenilgiye uğrattı. Tigranokerta şehrini yağmaladı. Tigranes bölgeden kaçarak Mithradates ile buluştu ve bir sonraki hamleleri için çalışmalarına başladılar⁷⁴.

Tigranokerta'daki mağlubiyetten sonra bu sefer Tigranes ve Mithradates birlikte o sıralarda Parthia tahtında olan III. Phraates'e yardım talebinde bulundular⁷⁵. Hatta Tigranes Phraates'in Roma'ya saldırması durumunda o sırada elinde bulunan tartışmalı toprakları Parthia'ya devretmeyi teklif etti⁷⁶. Romalı tarihçi Sallustius Pontus kralı Mithradates'in Parth kralına bir mektubundan söz eder. Bu mektuba göre Mithradates Parth kralını silahlı çatışmaya ikna etmeye

⁷⁰ Memnon, 434 F 29.6(43)

⁷¹ Schlude, J. M. (2020). **Rome, Parthia, and the Politics of Peace: The Origins of War in the Ancient Middle East**, Taylor & Francis. s. 31.

⁷² Memnon, FGrH 434 F 29.7-30.1(43-4); Appianos, **Mithr.** 12.78-82.

⁷³ Yayılmacı bir politika izleyen Armenia kralı II. Tigranes'in Tigris'in kuzey kollarının birinde kurduğu Tigranokerta'nın konumu tam olarak bilinmemekle birlikte Erzen veya Siirt şehir merkezine denk geldiğine dair bkz. Mitford, T. B. (2018). **East of Asia Minor: Rome's hidden frontier**. Oxford: Oxford University Press, s. 605-608.

⁷⁴ Memnon, FGrH 434 F 30.1(44), 31.1-3(46), 38.1-8(55-8); Plut., **Lucullus**, 24-29; App., **Mithr.** 12.84-87; Dio 36.1.1-2.4.

⁷⁵ Sallustius, **Historiae**. 4.69.1-23.

⁷⁶ Memnon, FGrH 434 F 38.8(58); Dio, 36.1.1-2.

çalışır. Mithradates, eğer Parth kralı kendisi ve Tigranes'in yanında yer almazsa aç gözlülükle hareket eden Romalıların kendilerinden sonraki hedefinin kesinlikle Parthia olacağını aktarır⁷⁷.

O sırada Armenia topraklarında bulunan Lucullus, yerel kaynaklardan Mithradates ve Tigranes'in Parth kralına yardım talebinde bulunduğunu öğrendi. Bunun üzerine Lucullus, Parth kralına kendi tarafını desteklemesi için elçiler gönderdi. Lucullus'un elçilerini kabul eden Phraates Romalı generalle dostluk ve ittifak kurmak için kendi elçilerini göndererek aynı şekilde yanıt verdi. Daha sonra Lucullus bunu resmi olarak kabul ettiğini bildirmek için yeni elçiler gönderdi. Fakat bu sırada Romalılar, Parthlar'ın Tigranes ve Mithradates'le de benzer bir dostluk ilişkisinde bulunduklarını öğrendi. Bunun üzerine Lucullus, Parthia'ya silahlı tehditte dahi bulundu. En nihayetinde Phraates iki tarafa da yardım sağlamadan tarafsız kalmaya karar verdi⁷⁸. Sonuç olarak Lucullus'un görevde olduğu süre boyunca Parthia ve Roma arasında elçilikler gidip gelmiş fakat herhangi bir çatışmaya sebebiyet verecek neticelere sahne olmamıştır. Bu arada M.Ö. 68 yılına gelindiğinde her ne kadar Mithradates ve Tigranes yenilgilere uğratıldıysa da tehdit tam olarak ortadan kaldırılmamıştı. Bunun sonucunda hem Roma'daki siyasi ortam hem de savaşın uzaması sebebiyle orduda ortaya çıkan huzursuzluklardan dolayı Lucullus'un görevine son verilmiş yerine olağanüstü yetkilerle donatılmış olan Gnaeus Pompeius Magnus görevlendirilmiştir.

2.3. Pompeius Dönemi Roma-Parth İlişkileri

Pompeius'un yaklaşık M.Ö. 66 yılında bölgeye gelir gelmez ilk işi Parthlarla görüşmeleri tazelemek oldu. Parthlarla yapılan görüşmenin içeriği tam olarak bilinmese de ya Parthların tarafsızlığını sağladı ya da Parthların Armenia'yı işgal ederek ikinci bir cephe açması konusunda anlaştı⁷⁹. Nitekim daha sonra Phraates, Armenia kralı Tigranes'in aynı adlı oğlu Tigranes'i destekleyerek Armenia'ya saldırısına yardım etti. Fakat babası karşısında yenilen genç Tigranes daha sonra

⁷⁷ Sall. 4.69.5.

⁷⁸ Schlude, 2020, s. 31.

⁷⁹ Plut., **Pompeius**, 33.6; Dio, 36.45.3.

Pompeius'a sığındı. Bu sırada Pontus kralı Mithradates'i yenilgiye uğratan Pompeius genç Tigranes'in de etkisiyle Armenia üzerine yürüdü. Ancak kral Tigranes, Pompeius'a direnmeden tahtını ona teslim etti ve Pompeius da kralı Armenia Krallığı'nın çekirdek bölgesini sınırlayacak şekilde tahtında bıraktı. Ayrıca genç Tigranes'e Sophene bölgesinin kontrolünü verdi⁸⁰. Fakat bu kontrol çok sürmeden genç Tigranes, Pompeius tarafından tutuklandı ve Roma'daki *triumphus*unda sergilenmek üzere Roma'ya gönderildi. Sophene ise tekrar kral Tigranes'e verildi.

Pompeius, Armenia'ya boyun eğdirdikten sonra Kafkaslara yöneldi ve Albania ve Iberia krallıklarına karşı birtakım seferler düzenledi. Bu esnada Pompeius'un bölgeden ayrılmadan önce bıraktığı komutanlar Afranius ve Gabinius Parthlarla yapılan anlaşmayı ihlal edici şekilde Euphrates'in doğusunda faaliyet gösteriyorlardı. Buna karşılık Phraates de Armenia'nın elinde bulunan Gordyene bölgesini işgal etmişti. Ayrıca Pompeius'a elçiler göndererek damadı genç Tigranes'in iadesini ve Euphrates sınırının yeniden tasdik edilmesini talep etti. Fakat Pompeius Tigranes'in kayınpederinden çok babasına ait olduğunu ve sınır konusunun ise adil bir şekilde belirleneceğine dair bir yanıt verdi⁸¹. Bunun yanında Pompeius, Phraates'ten Gordyene'nin boşaltılmasını istedi ve komutanlarından Afranius'u bölgeye gönderdi. Phraates'in birlikleri herhangi bir direniş göstermeden Gordyene'den çekildi. Daha sonra Afranius bölgeyi Tigranes'in hakimiyetine devrederek oradan ayrıldı⁸².

Pompeius, Albania ve Iberia'daki seferlerini sonuçlandırdıktan sonra Anadolu ve Suriye'ye yönelerek buralarda birtakım düzenlemeler yaptı. Suriye'ye yaklaşırken yol üzerinde bulunan Kommagene Krallığı gibi yerel krallıkları Roma'ya bağlayacak şekilde düzenlemeler yaptı⁸³. Bu sırada Pompeius'un ilerlemesinden rahatsızlık duyan Phraates bir kez daha elçiler yollayarak Euphrates sınırının korunması uyarısında bulundu⁸⁴. Pompeius'tan cevap alamayınca

⁸⁰ Dio, 36.51.2;53.2-4; App. **Mithr.** 104; Plut., **Pomp.** 33.4.

⁸¹ Plut., **Pomp.**33.6.

⁸² Plutarkhos, **Pomp.** 36; Dio, 37.5.3-4.

⁸³ Plut., **Pomp.** 39.

⁸⁴ Dio 37.6.3.

Tigranes'e verilen Gordyene'yi yeniden işgal etti ve Pompeius'a, Tigranes'i şikayet edip Pompeius'un amacını öğrenmek üzere yeni elçilikler yolladı. Pompeius'un cevabı Parthia'nın endişelenmemesi hususunda bir ikna şeklindeydi. Ayrıca Armenia ve Parthia arasındaki anlaşmazlığı çözmek amacıyla bir hakem heyeti göndermiştir. Phraates, hakem heyetini kabul etti ve daha sonra Romalılara karşı potansiyel bir müttefik olabileceği amacıyla Tigranes ile bir anlaşmaya razı oldu. Gordyene Tigranes'in hakimiyetinde kaldı fakat Adiabene Parthia'ya verildi⁸⁵. Bu anlaşma, Parthia ve Roma arasındaki Pompeius'un görevlendirilmesinden itibaren yaşanan yoğun elçilikler ve ihtilafların sonuçlandığı bir anlaşmadır⁸⁶.

Pompeius'un bölgede görevlendirilmesinden itibaren geçen sürede Pompeius'un faaliyetleri sonucunda Roma ve Parthia arasındaki sınır hattı Euphrates üzerinde hemen hemen bir netliğe kavuşmuştur. Fakat Pompeius öncesi ve hatta Lucullus öncesi bölgede mevcut olan siyasi güç dengesi önemli oranda Roma lehine değişmişti. Roma uzun yıllardır mücadele verdiği Pontus'a galip gelmiş ve Pontus Krallığı'nın topraklarının bir kısmını zaten elinde bulundurduğu Bithynia'nın bazı kısımlarıyla birleştirerek Bithynia-Pontus(*provincia Bithynia et Pontus*) eyaletini kurmuştu. Ayrıca II. Mithradates'ten beri Parthia güdümünde olan Armenia bir Roma vassalı olarak el değiştirdi. Yine Suriye'de son Seleukos kalıntıları da Pompeius tarafından ortadan kaldırılarak bölge Roma eyaletine(*provincia Syria*) dönüştürüldü. Aynı şekilde Kilikia'da daha kesin bir eyalet organize edildi. Bunların çoğu Pompeius'un öncekilerde olmayan geniş yetkileri neticesinde düzenlendi ve uzun yıllar bu düzenlemeler varlığını koruyacaktır. Kısaca M.Ö. 63 yılına gelindiğinde konumuzu ilgilendiren bölgelerde Roma hakim güç pozisyonuna geçmiş ve Parthia daha zayıf bir izlenim oluşturmuştur.

⁸⁵ Dio 37.6.3-5, 37.7.1-4; App, **Mithr.** 15.106; Plut., **Pomp.** 39.3.

⁸⁶ Keaveney, A. (1981). "Roman Treaties with Parthia circa 95-circa 64 BC." **The American Journal of Philology** 102(2): 195-212, s. 209.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROMA-PARTH SAVAŞLARI VE BARIŞ

3.1. Crassus Dönemi Roma-Parth İlişkileri

3.1.1. Crassus'un Syria Valiliğinin Arka Planı ve Bölgede İlk Faaliyetleri

M.Ö. 62-57 yılları arasında konumuz olan bölgede Roma faaliyetleri sonuçlanmış ve bir durgunluk ortaya çıkmıştı. M.Ö. 62 yılında Pompeius, Roma'ya döndüğünde Syria'da komutanlarından Marcus Aemilius Scaurus'u bırakmıştı. Scaurus'u Marcius Philippus, Philippus'u Lentulus Marcellinus ve daha sonra Roma-Parth ilişkilerinde yeni bir temasın olacağı Aulus Gabinius görevi devraldı. Gabinius, hamisi Pompeius'un da desteğiyle M.Ö. 58'de consul seçilmiş daha sonraki sene ise Kilikia'ya proconsul olarak atanmıştı. Fakat, yeni eyalet Syria'da Nebateialı Arap akınları sebebiyle görevi Syria valiliği olarak değiştirilmiştir. Gabinius, Iudaea'daki iç karışıklıkları çözmek ve Roma idaresinde bir düzen oluşturmak için ilk önce Iudaea'ya müdahale etti. Daha önce Pompeius'un yaptığı gibi Hasmonea hanedanından Hyrkanus'u Iudaea baş hahamı yaptı. Ayrıca bölgeyi Yahudi soylular tarafından yönetilecek beş bölgeye bölerek organize etti⁸⁷.

Bu dönemde Parthia tarafında ise yaklaşık M.Ö. 58/57 civarında kral III. Phraates, oğulları III. Mithradates ve II. Orodes tarafından öldürüldü. Daha sonra kardeşler arasında çıkan çatışmada II. Orodes kral olurken yaşça büyük olan III. Mithradates Media valisi olarak atandı. Fakat Mithradates kısa bir süre sonra eyaletini terk ederek muhtemelen Parthia ve Roma arasındaki dostluk anlaşmasına dayanarak bölgede bulunan Roma valisi Gabinius'tan tahta geçmek için yardım talep edince⁸⁸, Parthia iç savaşı yeniden patlak verdi. Gabinius bu talebi kabul etti ve Mithradates'i Parthia tahtına geçirmek amacıyla Euphrates'i geçerek Mezopotamya'ya girmeye niyetlendi. Fakat Roma'da gelişen olaylar bu durumun gerçekleşmesine izin vermedi.

⁸⁷ Josephus, *Bellum Judaicum*, 1.160-178; App., *Syria*, 8.51.

⁸⁸ Dio, 39.56.2-3.

Mısır'da Ptolemaioslar arasında çıkan bir taht sorunu sonrası XII. Ptolemaios Aueletes, Roma'dan Mısır tahtına yeniden getirilmesi için yardım talebinde bulundu. O sırada Roma'da M.Ö. 60 yılında dönemin güçlü adamları Gnaeus Pompeius Magnus, Marcus Licinius Crassus ve Gaius Iulius Caesar arasında resmi olmayan bir anlaşmayla *Birinci Triumvirlik* diye adlandırılan siyaseten birbirlerinin çıkarlarını koruyan bir birlik bulunuyordu. Caesar'ın M.Ö. 59'dan beridir Gallia'da süren savaşları henüz neticelenmediği için ortaklarından görev süresinin beş yıl daha uzatılmasına dair isteği vardı. Aynı zamanda Pompeius ve Crassus da M.Ö. 55 yılı consullükleri için hazırlanıyordu. Ayrıca Parthia ve Mısır sorunları da ortaya çıkmıştı. Bu nedenle triumvirler M.Ö. 56 yılında Luca'da toplanarak her birinin isteğini gerçekleştirmek doğrultusunda anlaştılar. Bunun sonucunda Pompeius ve Crassus'un Mısır'ı istila etmek ve XII. Ptolemaios'u Mısır tahtına geri getirmek gibi nispeten kolay bir işin doğuda zaten bir ordusu olan Gabinius'a verilmesi, Crassus'un ise Parthia ile önerilen savaşı üstlenmesi konusunda anlaştıkları anlaşılıyor. Böylece Gabinius, hamisinden Parthia'dan çekilmesini ve bunun yerine Mısır'ı işgal etmesini emreden bir mektup aldı. M.Ö. 55'te Mısır'a girerek XII. Ptolemaios'u yeniden tahta çıkardı ve ardından Gabinius ile Pompeius'a yaptıklarının karşılığını cömertçe ödedi. Gabinius daha sonra Iudaea'a yöneldi ve oradaki Roma karşıtı bir isyanı bastırdı⁸⁹. Bu arada her ne kadar o dönem Roma consulü olan Pompeius tarafından görevlendirilmiş olursa olsun Gabinius'un Mısır müdahalesi kendi eyalet sınırlarının ötesinde olduğu ve haksız kazançlar elde etme gerekçeleriyle Roma'ya dönüşünde yargılanmasına neden olacaktır⁹⁰.

M.Ö. 55 yılındaki consullük görevi bittikten sonra Crassus daha önce anlaşmaya varıldığı üzere Syria valiliğine atanmıştı. M.Ö. 54 yılına gelindiğinde görev yerine beklemeden hareket eden Crassus, Roma-Parth ilişkileri tarihinde farklı bir safhaya girilmesindeki en önemli başrol olacaktır. Crassus, Sulla'dan beridir temasa geçilen Parthia ile süren diplomatik ilişkilerden sonra bu ilişkileri savaşa sürükleyecektir. Crassus'un Parthia ile neden bir savaş istediği antik kaynaklarda

⁸⁹ Sampson, G. C. (2008). *The Defeat of Rome: Crassus, Carrhae and the Invasion of the East*, Pen & Sword Military, s. 92.

⁹⁰ Gabinius'un yargılanması hakkında detaylı bilgi için bkz. Sherwin-White, A. N. (1984). *Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D. 1*, Duckworth, s. 278-279.

çeşitli sebeplerle izah edilmiştir. Plutarkhos, Crassus'un planlarına dair yorumunu birkaç yerde sunmaktadır. Birinci triumvirlik konusunda, Crassus'un Caesar ve Pompeius'la ittifak yapma isteğini “servet sevgisi” ve “onursuz bir yıkıma ve kamusal talihsizliklere” yol açan “ganimet ve zafer” arzusunun bir sonucu olarak açıklar⁹¹. Bu yorum Crassus'un askeri fetih hedeflediğini ve bu motivasyonla Caesar ve Pompeius'la birlikte çalışarak M.Ö. 55'te consullüğü ve ardından Parthlara karşı kendisinin ve diğer pek çok Romalının hayatına son veren seferi yöneteceği Syria eyaletini elde ettiğini ima etmektedir⁹². Plutarkhos, Crassus'un Syria'ya atanmasından sonra verdiği tepkiyi anlatırken bu noktaya tekrar değinir:

“Ama sonra Crassus, tamamen kendinden geçmiş ve akli başında olmadan, ne Syria'yı ne de Parthia'yı başarısının sınırı olarak gördü, Lucullus'un Tigranes'e ve Pompeius'un Mithradates'e karşı seferlerini çocuk oyuncağı olarak göstermek niyetiyle, Baktria'ya, Hindistan'a ve dış denize kadar uzanan umutlarla kendini yükseltti⁹³.”

Böylece Plutarkhos'un aktardıklarından yola çıkarak Crassus'un Lucullus ve Pompeius gibi yakın zamanda önemli askeri başarılar elde etmiş Romalı komutanların başarılarıyla yarışmak hatta onları gölgede bırakma motivasyonu hareket etmiştir. Benzer şekilde Appianos da Crassus'un Syria ve Syria'ya komşu bölgeyi eyalet olarak seçmesinin nedeninin Parthlarla savaşma arzusundan olduğunu ayrıca sanki bu savaş hem kolay hem de görkemli ve karlı olacakmış gibi düşündüğünü aktarır⁹⁴. Dio ise Crassus'un kendisi de şan ve aynı zamanda kar getirecek bir şey yapmak istediğinden, Syria'da da böyle bir şey görmediği için Parthlara karşı bir sefer düzenlemiş olduğundan bahseder⁹⁵. Bunun yanında Plutarkhos'un bize aktardığına göre Caesar, Gallia'dayken Crassus'a yazdığı bir mektupta bu saldırıyı onayladığını ve savaşa teşvik ettiğini aktarır⁹⁶. Ayrıca o sıralarda yanında bulunan Crassus'un oğlu Publius Licinius Crassus'u bin Gallialı süvari eşliğinde Crassus'a göndermiştir⁹⁷. Bu aktarımlar ışığında Crassus'un Parthia'ya büyük bir sefere yeltendiğini bunun

⁹¹ Plut., **Crassus**, 14.4.

⁹² Schlude, 2020, s. 63.

⁹³ Plut. **Crass.** 16.2.

⁹⁴ App., **Bellum Civile**, 2.18.

⁹⁵ Dio, 40.12.1.

⁹⁶ Plut. **Crass.** 16.3.

⁹⁷ Plut., **Crass.** 17.4.

sebebinin askeri başarı başta olmak üzere birtakım hırslar üzerine inşa edildiğini ve hatta Caesar örneğinde olduğu gibi çevreden destek de bulduğu görülür.

Crassus'un Parthia seferi destek gördüğü gibi aynı zamanda Roma'da itirazlarla da karşılaşmıştı. Bu itirazlar Crassus'un valiliği sırasındaki yetkilerine dair çıkarılacak yasadan başlamıştı. Halk *tribunusu* Gaius Trebonius tarafından çıkarılan bir yasa ile Crassus'a beş yıllık Syria eyaletinde ve herhangi bir seferde savaşmak üzere yedi lejyon verildi. Ayrıca uygun gördüğü şekilde savaş ilan etme antlaşmalar yapma yetkisine de sahipti. Ancak başka bir *tribunus* olan Gaius Ateius Capito bu yasayı engellemeye çalıştı fakat başarılı olamadı. Fakat Ateius her ne kadar başarılı olamasa da yetkilendirmelere olan itirazlarını durdurmuyacaktı⁹⁸.

Plutarkhos'un aktardığı bilgilere göre; Crassus Roma'dan Syria'ya gitmeye hazırlanırken, halk *tribunusu* Gaius Ateius Capito yeniden sahneye çıkarak onun gidişine karşı çıkmayı planlıyordu ve ayrıca pek çok kişi, Crassus'un yanlış bir şey yapmayan ve antlaşma ortakları olan adamlara(=Parthia) savaş açmak için yola çıkmasına kızarak toplanıyordu. Buna karşılık Crassus, halk arasında büyük bir üne sahip olduğu için Pompeius'un ona fiziksel olarak şehir dışına kadar eşlik etmesini sağladı. Bu noktada Pompeius'un düşünceleri hakkında sadece spekülasyon yapabiliriz ancak triumvirliğin bir üyesinin hakkını almasına yardımcı olmak için bu kritik anda halk desteğini Crassus'un arkasına atması mantıklı görünüyor. Her halükârda, halk Crassus'un protesto edilmeden geçmesine izin verdiğinden, hile işe yaradı. Yine de Ateius daha az etkilendi ve görevlisine Crassus'u tutuklamasını emrederek onaylamadığını gösterdi. Diğer *tribunuslar* buna engel olunca Ateius şehir kapısına koştu ve burada tütsü yakıp kızgın korların üzerine içki dökerek giden valiye korkunç lanetler yağdırdı⁹⁹. Plutarkhos'un bu anlatımına göre, Crassus'un iyi ilişkiler içinde olduğu bir anlaşma ortağına, yani Parthia'ya karşı savaş açmasının Ateius ve diğer Romalıları rahatsız ettiği söylenebilir.

⁹⁸ Sampson, 2008, s. 95.

⁹⁹ Plut. **Crass.** 16.3-6. Bu olay ve genel olarak antik yazarların aktarımında Crassus'un başarısız Parthia seferinden dolayı eleştirilmesi ve suçlanması hakkında modern bir değerlendirme için bkz. Mattern-Parkes, S. P. (2003). "The defeat of Crassus and the just war." **The Classical World** 96(4): 387-396.

Antik yazarların aktarımlarına göre Crassus'un Parthia seferi düşüncesinin sebebi genel olarak yukarıdaki gibidir. Ancak bu dönemde söz konusu bölgeye baktığımızda Parthia bir iç savaşın içerisindeydi ve taraflardan biri Roma'dan yardım talep etmişti. Bu arada yardım talep eden III. Mithradates, Gabinius'tan istediği şekilde destek alamayınca Mezopotamya'ya yönelmiş Babil ve Seleukeia'yı ele geçirmişti. Parthia'daki bu karışıklığın yanı sıra Mezopotamya'da yoğun bir Yunan kent nüfusu bulunuyordu ve Parthia'dansa Roma'nın hamiliğini kabul edebilirlerdi. Hemen kuzeyde Roma'ya askeri yükümlülüklerle bağlı bir Armenia vardı. Aynı zamanda bölgede daha önce Roma'nın nüfuz bölgesine girmiş müttefik Arap toplulukları bulunuyordu. Parthia ise diğer bölge krallıklarıyla Roma tarafından yenilgiye uğramayan tek siyasi oluşum olarak duruyordu ve yenilgisi gerekliydi. Bunu takiben, Romalıların Mezopotamya'yı imparatorluklarına katarak Basra Körfezi'ne ve denizaşırı ticaret yollarına erişim sağlamaları stratejik, ticari ve hatta etnik nedenlerle son derece mantıklıydı. Ayrıca gerek vasal bir III. Mithradates olsun gerekse de Roma'nın yenilgisine uğramış ve boyun eğmiş bir II. Orodes olsun Roma'nın her şekilde üstünlüğüne ve gücüne katkı sağlayacaktır¹⁰⁰. Bu açıdan bakıldığında Crassus'un Parthia ile savaşındaki motivasyonunu kişisel hırslar çerçevesinden çıkarıp daha olası bir hedefe yöneltmemize katkı sağlar.

M.Ö. 54 yılının ortalarına gelindiğinde Crassus, Syria'ya vardı ve Parthia işgaline hazırlıklar yaptı. Dikkatini hızla Mezopotamya üzerinde yoğunlaştırdı. Euphrates'i geçti ve nehrin doğusundaki konumunu güçlendirmeye başladı. Nihai hedefine gelince, Babil'de sona eren bir güzergah varsaymak en garantisidir. Crassus özellikle Yunan şehri Seleukeia ve batı Parth başkenti Ktesiphon'a göz dikmiş gibi görünüyör¹⁰¹. Bu dönemde Parthia'nın iç işlerinin durumu Crassus'un lejyonlarını neden oraya götürmek istediğini anlaşılır kılıyor. Daha önce de değindiğimiz gibi Gabinius'tan istediğini alamayan III. Mithradates, Babil ve Dicle/Tigris üzerindeki Seleukeia'ya başarılı bir şekilde yerleşmişti. Mithradates'in bu konumu ve yardımı Crassus'un, Parth seferi güzergahı için en azından iddia edilen bir motivasyon

¹⁰⁰ Sampson, 2008, s. 98.

¹⁰¹ Colledge, M. A. R. (1967). **The Parthians**, Praeger, s. 39; Debevoise, 1938, s. 82-84; A.N. Sherwin-White, 1984, s. 283-287; Ziegler, K.-H. (1964). **Die Beziehungen zwischen Rom und dem Partherreich: ein Beitrag zur Geschichte des Völkerrechts**, F. Steiner, s. 32-33.

olabilir¹⁰². Bu nedenle, amaçlanan yardım büyük olasılıkla Roma'nın Babil'e ilerlemesini içeriyor olabilir.

Ancak Crassus bu ilerlemeyi hemen gerçekleştirmede. M.Ö. 54'ün sefer sezonunda daha temkinliydi¹⁰³. Euphrates'i geçerek Osrhoene topraklarına girdi ve faaliyetlerini Euphrates ile Balissus nehirleri arasındaki bölgede yoğunlaştırdı. Bölgedeki Parth satrabı Silakes'i Ikhnae yakınlarında hızla yenilgiye uğrattı (Silakes, Orodes'i saldırıdan haberdar etmek için kaçtı) ve ardından bölgedeki toplulukları, özellikle de Nikephorium da dahil olmak üzere Roma'ya sempati duyan Yunanları¹⁰⁴ kolayca kendi safına çekti¹⁰⁵. Bunun istisnası, sakinleri işbirliği yapar gibi görünen ama daha sonra şehre davet ettikleri yüz Romalı askeri öldüren Zenodotium'du. Crassus tahmin edilebileceği gibi misilleme yaparak şehri kuşatıp fethetti, ardından şehri yağmaladı ve sakinlerini köle olarak sattı. Bu hareketle Crassus bölgedeki halklara Roma'ya ihanet etmenin sonucunun ne olacağına dair bir gözdağı vermiş olabilir. Crassus bu zafer karşılığında birlikleri tarafından *imperator* unvanıyla selamlanması gibi çok istediği askeri onurlardan bazılarını aldı¹⁰⁶. Ayrıca bölgedeki Parthları yenmiş ve bölgede stratejik açıdan önemli bir konum elde etmişti. Kış için Syria'ya çekilmeden önce Ikhnae, Nikephorium ve Kharrhai gibi şehirlerde toplamda 7.000 piyade ve 1.000 süvariden oluşan garnizonlar kurdu¹⁰⁷.

Kış için Syria'ya dönme kararı antik yazarlar tarafından Crassus'un eleştirilmesinde ana konulardan biridir. Hem Plutarkhos hem de Dio onu, çok ihtiyatlı davrandığı, daha fazla ilerlemediği ya da kışı bölgede geçirmediği, özellikle de III. Mithradates'i rahatlatmak ve Seleukeia, Babil ve Ktesiphon şehirlerini kontrol altına almak için güney Mezopotamya'ya ilerlemediği için suçlarlar¹⁰⁸. Fakat Crassus'un bu hamlesinde haklı nedenleri vardı. Crassus Mezopotamya'da bir dayanak noktası

¹⁰² Bivar, A. D. H. (1983). "The political history of Iran under the Arsacids." **Cambridge History of Iran** 3(1): 21-99, s. 48-50; Sampson, 2008, s. 94-95.

¹⁰³ Dio 40.12.2-13-4; Plut. **Crass.** 17.1-4.

¹⁰⁴ Parth hakimiyetindeki Yunanların Roma'ya olası desteği Crassus'un Seleukeia'ya ilerlemeye karar vermesindeki bir başka etken olabilir. Söz konusu Yunanlar hakkında bkz. Olbrycht, M. J. (2017). **"Greeks in the Arsacid Empire."** Wiesehöfer and Müller: 3-28.

¹⁰⁵ Dio 40.12.2-13.1.

¹⁰⁶ Plut. **Crass.** 17.3.

¹⁰⁷ Plut. **Crass.** 17.4.

¹⁰⁸ Plut., **Crass.** 17.4; Dio.40.13.4.

oluşturmak ve buradan güneye, Babil'e ilerlemek istiyordu. Ancak ilerlemeden önce duraklamanın avantajları vardı. Crassus hala oğlu genç Publius'un önderliğinde Caesar'dan gelen süvarilerden yoksundu¹⁰⁹. Bunlar ilerleyişinde faydalı olacaktı. Ayrıca, seferler paraya mal olur. Bu yüzden Crassus sezon dışında kendini mali kazanç meselelerine adadı, hem eyalet şehirlerinin gelirlerini hem de Hierapolis'teki tapınak paralarını dikkatle değerlendirdi¹¹⁰. Josephus, ayrıca Crassus'un Kudüs'teki tapınağı yağmaladığını ve 10.000 talent kadar para aldığını da belirtir¹¹¹. Hatta Crassus, bölgedeki halklardan ve hanedanlardan istenen asker sayılarını sıraladıktan sonra, bunun yerine kendisine para teklif edenlerin emirlerini iptal etti¹¹². Karşımızda hem yakın hem de uzak askeri fırsatların farkında, hazırlıklarında dikkatli, elindeki güçlere güvenen ve seferi beslemek için gereken parayı arzulayan bir general vardı¹¹³.

Crassus M.Ö. 54 yılında yukarıda kısaca değindiğimiz faaliyetleri gerçekleştirirken Parthia tarafında da hareketlilikler mevcuttu. Parth kralı Orodes Crassus'un faaliyetleri sırasında boş durmamıştı ve iki ordu oluşturmuştu. Media'daki Parth ordusunun büyük bir kısmını kral kendi elinde tutarken önde gelen Parth soylularından ve önemli komutanlarından Surenas ise kendi yönetiminde Mezopotamya'da faaliyet gösterecek ikinci bir ordu kurmuştu. Surenas, ilk olarak iç savaşı sona erdirmek için kararlı bir şekilde harekete geçti. M.Ö. 54 yılının bir noktasında Surenas ordusunu III. Mithradates'in Seleukeia'da üslendiği Güney Mezopotamya'ya doğru ilerletti. Surenas'ın hangi rotayı izlediğine dair elimizde hiçbir ayrıntı yok, ancak Güney Mezopotamya'daki operasyonlarının Crassus'un bölgenin kuzeybatısındaki operasyonlarıyla çakışmış olması muhtemeldir. Bildiğimiz şey hem Seleukeia hem de Babil'in kuşatma altına alındığı ve her ikisinin de Surenas'ın eline çabucak geçtiğidir. Plutarkhos bize Surenas'ın Seleukeia surlarına ilk tırmanan kişi olduğunu aktarır¹¹⁴. III. Mithradates, Surenas'a teslim olmuş, Surenas da onu derhal idam edilmek üzere kardeşi krala göndermiştir. Bu hareket her ne kadar Parthia için iç karışıklıkların sonlandırılması, Romalıların bu iç karışıklıktan yararlanmasına engel

¹⁰⁹ Plut. **Crass.** 17.4.

¹¹⁰ Plut. **Crass.** 17.5.

¹¹¹ Jos., **BJ**, 1.179.

¹¹² Plut. **Crass.** 17.5.

¹¹³ Schlude, 2020, s. 66.

¹¹⁴ Plut. **Crass.** 21.7.

olması, Seleukeia, Babil ve Ktesiphon kentlerinin güvence altına alınması açısından önemli olmuşsa da Romalılar bu durumdan pek rahatsız olmamıştır. Bu durum Crassus'un Syria'da kışlamaya çekilmesi ve Mithradates'i rahatlatmaya yönelik bir ilerleme yerine daha temkinli olmasından da anlaşılabilir. Bunun nedenleri ise Mithradates eğer bir müttefikse, o zaman harcanabilir bir müttefikti ve amacına çoktan hizmet etmişti, yani sorunsuz bir Roma istilasına izin vermek için Parthların dikkatini dağıtmıştı. Mithradates'in ilk yardım talebinden da anlaşılacağı üzere, kendi kuvvetleri yoktu ve Romalılar Mithradates'ten çok az yardım alarak saldırgan bir Parth kuvvetine karşı bölgedeki şehirlerde garnizonlar kurmak gibi ekstra bir sorun yaşayacaklardı. Mithradates'in Parth soyluları arasında sevilmemesi (ilk etapta yaşça büyük olmasına rağmen tahtı kaptırmasının nedeni) göz önüne alındığında, yenilmiş bir Orodes gibi bir Parth kuklasının da onlar için aynı derecede faydalı olacağı düşünüldüğünde, ölümü planlarını gerçekten değiştirmemişti¹¹⁵.

M.Ö. 53 yılına gelindiğinde, iki ordu da daha sahaya çıkmadan iki önemli gelişme yaşandı. Crassus benzer zamanlarda gelen iki ayrı ama önemli elçilik aldı; biri Armenia Kralı Artavasdes'ten, diğeri de II. Orodes'tendi. Parthia elçisi ve Crassus arasındaki görüşmeyi Plutarkhos şöyle aktarır:

“Kuvvetlerini kışlaklarından toplamaya başlar başlamaz, Arsakes'ten(Orodes) kendisine bir mesajla elçiler geldi. Eğer ordu Roma halkı tarafından gönderildiyse, bunun ateşkes ve antlaşma olmaksızın savaş anlamına geldiğini söylediler; ama eğer Crassus'un Parthlara karşı silahlanıp topraklarını işgal etmesi, onlara bildirildiği gibi ülkesinin isteklerine karşı ve kendi özel çıkarları içinse, o zaman Arsakes ılımlı davranacak, Crassus'un yaşlılığına acıyacak ve onu izlemek yerine gözetim altında tuttuğu adamları Romalılara bırakacaktı. Crassus buna övünerek, cevabını Seleukeia'da vereceğini söyledi, bunun üzerine elçilerin en büyüğü Vagises bir kahkaha patlattı ve kalkık elinin avucunu göstererek şöyle dedi ‘Ey Crassus, sen Seleukeia'yı görmeden önce orada saçların uzayacak’¹¹⁶.”

Elçiler görünüşe göre Orodes tarafından savaşın nedenlerini sormak ve Crassus'a Romalıların onlarla savaşmak için meşru bir nedeni olmadığını bildirmek için gönderilmişti. Plutarkhos, Parthların bunun Roma'da istenmeyen bir savaş olduğunu ve Crassus'un Roma halkının çıkarlarına aykırı hareket ettiğini bildiklerini ve Crassus'un şahsi hırsları için bir mücadeleye kalkışmış olabileceğini ima eder.

¹¹⁵ Sampson, 2008, s. 102-103.

¹¹⁶ Plut. **Crass.** 18.1-2.

Orodes bu istilayı Crassus'un yaşlılığına bağlamaya ve geri çekilmesine izin vermeye hazırdı. Fakat Crassus'un cevabını Seleukeia'da vereceğini belirtmesi herhangi ılımlı bir anlaşmanın olmayacağını göstergesi olmuştur. Crassus'un Seleukeia'dan bahsetmesi niyetlerine dair iki olasılığı gündeme getirmektedir. İlk olarak Crassus savaşın kökenini yakın zamana kadar III. Mithradates'in elinde bulunan ve Romalıların tahtı ele geçirmek için yardım talebini kabul ettiği Seleukeia'ya bağlamaktadır. İkinci olarak, Crassus seferi sona erdirmek için istediği bedeli, yani Mezopotamya'nın Roma hakimiyetini belirtiyor olabilir¹¹⁷. Her halükarda barışçıl bir sonuca ulaşmadan bir savaşı mecbur kılan bir görüşme gerçekleşmiş olduğunu anlıyoruz.

Parth elçilerinin ayrılmasından kısa bir süre sonra Crassus'un kampına 6.000 zırhlı süvariyle Armenia kralı Artavasdes geldi. İlk başta hoş bir geliş gibi görünse de Artavasdes'in ziyareti Crassus'a çözdüğünden çok daha fazla sorun getirdi. Crassus'un gelişine hazırlanmak için bir yılı olmasına rağmen, yanında sadece 6.000 süvari getirmişti. Ayrıca kuzeyden Armenia üzerinden Parthia'yı işgal etmesi şartıyla Crassus'a hiçbir ücret ödmeden beslenecek 16.000 süvari ve 30.000 piyade, Roma birlikleri için bol miktarda erzak ve Parth atları için elverişsiz dağlık bir bölge teklif etti. Ancak Crassus sadece ılımlı bir onay gösterdi ve ardından reddetti, bunun yerine garnizonlarda bekleyen Roma birliklerini toplayabileceği ve ardından Euphrates boyunca güneye saldırabileceği Mezopotamya'ya doğru daha güneyden bir rotayı benimsedi¹¹⁸. Plutarkhos bu görüşmenin dostane bir şekilde gerçekleştiğini belirtmesine rağmen Artavasdes'in süvarileriyle birlikte Armenia'ya dönmesiyle sona erer¹¹⁹. Daha sonra Armenia, Orodes tarafından saldırıya uğradığında Artavasdes, Crassus'a bir mektup göndererek 40.000 süvari ve piyadeyi göndermediği için özür dilemiş ve Parthları yenmek için Crassus'tan yardım istemiştir. Plutarkhos, bunun Crassus'u öfkелendirdiğini ve Artavasdes'e ihanetinin bedelini ödemeye söz vermesine yol açtığını kaydeder¹²⁰.

¹¹⁷ Sampson, 2008, s. 107.

¹¹⁸ Plut. **Crass.** 19.1-2.

¹¹⁹ Plut. **Crass.** 19.3.

¹²⁰ Plut. **Crass.** 22.2-3.

Birçok tarihçi Crassus'u, Artavasdes'in Parthia'yı Armenia üzerinden istila etme teklifini kabul etmediği için eleştirmiştir, zira dağ etekleri, onları destekleyen Armenia süvarileriyle, Parth süvarilerine karşı koruma sağlayabilirdi. Ancak bu Crassus'un bulunduğu konumda haklı gerekçelerinin olabileceği düşüncesine tamamen reddetmektir. M.Ö. 54 yılının başında Crassus'a göre Armenialılara güvenilemeyeceği çok açıktı. Artavasdes'in teklifi, savaşıma işini Romalılara yaptırarak krallığını Parth istilasından kurtarmaya yönelik açık bir manevraydı. Aslında Crassus, Armenia yolunu seçse bile Armenia'nın Parthlarla savaşıma yardım edeceğinden emin olamazdı. Aksine, Armenia'nın savaşa katıldıktan sonra Parthlara katılmasıyla bir tuzağa düşme ihtimali vardı. Romalıların batı Mezopotamya'da bir üs oluşturdukları, kendisinin de kışı ordusunu eğiterek ve Gallia süvarileriyle takviye ederek geçirdiği düşünülürse, en mantıklı yol hala Mezopotamya üzerinden tam kapsamlı bir istilaydı. Oraya vardığında Surenas ve Orodes'in ordularının izini sürebilir ve onları açık savaşta yenebilirdi. Bunun dezavantajı Armenia süvarilerinin kaybedilmesi idi ama Romalılar Parth süvarilerinden korkacak pek bir şey görmemişlerdi ve ilk sorun belirtisinde eriyip gidebilecek 6.000 süvari yerine güvenebilecekleri 1.000 Gallialı süvarileri vardı¹²¹.

3.1.2. Kharrhai Savaşı ve Sonuçları

M.Ö. 53 baharına gelindiğinde Crassus ordusuyla birlikte Zeugma kentinden Euphrates'i geçerek Parthia istilasına başladı. Plutarkhos'a göre Roma ordusu; yedi lejyon, dört bin atlı ve eşdeğer sayıda hafif silahlı müttefik birliklerinden oluşan toplamda 42.000 piyade ve 4.000 süvariden oluşuyordu¹²². Crassus Euphrates'i geçtikten sonra hareket rotası üzerinde bir karar değişikliğine gitti. Hedef olarak gösterdiği Seleukeia, Babil ve Ktesiphon'un bulunduğu güney rotası yerine direkt olarak onu Parthia'nın kalbine götürecek doğu rotasına yöneldi. Antik kaynaklar bu rota değişikliğinden dolayı Crassus'u eleştirmiştir. Plutarkhos ve Dio'ya göre Crassus o sırada bölgedeki Roma müttefiki olan Ariamnes veya Abgarus adında Arap kabile şeflerinin bu hain tavsiyesine, ordusunda bulunan Cassius Longinus -daha sonra Caesar katillerinden biri olacak- gibi komutanlarının itirazına rağmen kanmıştır.

¹²¹ Sampson, 2008, s. 107.

¹²² Plut. Crass. 20.1.

Onlara göre bu hain Arap şef Crassus'u ağaçsız susuz bir çölden geçirerek doğrudan Surenas'ın ordusunun yoluna iterek Roma yenilgisini amaçlıyordu¹²³.

Antik yazarların bu eleştirisini bir kenara bırakıp Crassus'un bu yolu neden tercih etmiş olabileceğine gelecek olursak. Crassus zaten bir kervan yolu olan ve Romalılar tarafından iyi bilinen doğu güzergâhındaki kasabaları garnizon haline getirmişti. Bölge daha önce Pompeius'un seferleri sırasında Afranius komutasındaki Roma kuvvetleri tarafından ziyaret edilmişti ve Roma garnizonları tarafından iyi bir şekilde gözetlenmiş olmalıydı. Dahası, Crassus'un istihbaratı onu Parth kuvvetlerinin güneyde değil kuzeyde ve doğuda olduğu konusunda uyarılmış olmalıydı. Parth kuvvetlerine karşı bir zafer kazanmak istiyorsa bunu güneyde bulamazdı. Mezopotamya'daki önemli Yunan şehirleri orada olmasına rağmen, Mithradates'in de yenilmiş olmasıyla bu şehirlere saldırmak ve işgal etmek ganimet değeri dışında bir şey kazandırmayacaktı. Ayrıca şehirler Romalıların eline geçse bile maddi bir faydalarının olması pek olası değildi ve aksine onların da garnizona ihtiyacı olacaktı. Bunun yanında Crassus ve ordusu, Euphrates'in bir kolu olan ve bölgedeki diğer nehirler gibi Armenia dağlarından ve kış yağmurlarından gelen sularla kabarmış olan Balissus Nehri'ne doğru giden ana kervan yolu boyunca ilerliyordu. Dolayısıyla Roma ordusu, antik kaynakların tasvir ettiği gibi susuz bir çölün derinliklerine doğru yanlış yönlendirilmiyordu. Crassus büyük bir su kaynağına yakın duruyor ve Roma garnizonlarının bulunduğu müstahkem kentler hattını izliyordu: Nikephorium, Ikhnæ, Zenodotium ve Kharrhai. Günümüze ulaşan kaynaklar bir kez daha yenilginin nedenlerini aramakta ve hem felaketi mazur göstermek hem de Crassus'un adını lekelemek için fırsat kollamaktadır¹²⁴.

Crassus'un bu yeni rotada ilerleyişi sırasında daha önce değindiğimiz Armenia kralı Artavesdes'den kral Orodes'in saldırısından dolayı Crassus'a vadettiği desteği gönderemeyeceği haberi alındı. Ayrıca Arap kabile şefi Ariamnes/Abgarus firar ederek Crassus'un kampını terk etmişti¹²⁵. O sırada Roma gözcüleri Balissus nehrinin diğer tarafında Surenas'ın ordusuyla karşılaştı ve sağ kalanlar orduyla temas kurulduğunu bildirdiler¹²⁶. Böylece iki ordu kısa bir süre içinde ilk büyük savaşlarına tutuşacaktı.

¹²³ Plut. **Crass.** 21.1-3; Dio 40.20.1.

¹²⁴ Sampson, 2008, s. 109-110.

¹²⁵ Plut. **Crass.** 22.6.

¹²⁶ Plut. **Crass.** 23.2.

Fakat savaşa geçmeden önce Parthia kanadında durumun ne olduğuna değinmekte fayda var.

Daha önce değindiğimiz gibi Orodes, Crassus'un Batı Mezopotamya'daki faaliyetlerinden sonra diplomatik bir temasa geçerek savaşın önlenmesi ve anlaşma yoluna gidilmesi amacını gütmüştür. Fakat görüşme sonucunda bu pek mümkün görünmüyordu. Bu nedenle Orodes iki ordu oluşturmuş kendi yönettiği ordusu Media'dayken önemli komutanlarından Surenas'ın yönettiği şahsi ordu ise Mezopotamya'da bulunuyordu. Surenas, başarısız diplomatik faaliyetlerin sonucunda Mezopotamya'da kontrolü sağlayıp Batı Mezopotamya şehirlerine saldırmak için görevlendirildi. Orodes'in kendisi ise ordusunun büyük bir kısmıyla Armenia üzerine yürüyecekti. Orodes'in, Mezopotamya'da ilerleyen Roma varlığına rağmen Armenia'ya yönelmesi bu bölgenin öneminin Orodes nezdinde Mezopotamya'dan daha fazla olduğu anlamına gelebilir. Nitekim her ne kadar o sıralarda savaşın içinde olmasa da Roma müttefiki olan bir Armenia ordusunun da savaşa katılması ihtimaline karşı hareket etmesi mantıklı görünüyor.

Crassus ile karşılaşacak olan Surenas'ın savaşta önemli bir üstünlük sağlayacak ordu yapısına antik kaynaklardan aktarılan klasik Parth ordu yapısından farklılıklar göstermesi açısından değinmekte fayda var. Antik yazarların aktardıkları bilgilerden yola çıkarak klasik Parth ordusu üç tip savaşçıdan oluşuyordu. Ordunun seçkinleri, büyük ihtimalle soylu ya da özgür erkekler, katafraktlar olarak bilinen ağır silahlı süvariler olacaktır. Daha sonra hafif silahlı atlı okçular ve yaylarla silahlanmış hafif piyadeler. Son iki unsurun her ikisi de soyluların mülklerinden alınan serflerden oluşuyordu¹²⁷. Surenas, Kharrhai'de Roma ordusunu sadece 10.000 kişiden oluşan bir kuvvetle bekliyordu. Bunlardan görünüşe göre 1.000 katafrakt, 9.000 atlı okçu vardı ve hiç piyade yoktu. Bu adamların hepsi Surenas'ın kendi mülklerinden geliyordu. Buna ek olarak, Plutarkhos bize çok önemli bir ayrıntıyı, yani yedek oklarla yüklü 1.000 yük devesi olduğunu da aktarır¹²⁸. Surenas'ın ordusunu dönemin standart Parth ordusundan ayıran bu son iki olgudur ve bunların hem nedenini hem de etkisini anlamamız gerekir. Roma ordusu ağırlıklı olarak piyadelerden oluşuyordu ve yakın

¹²⁷ Dio, 40.15; Just., 41.2.

¹²⁸ Plut. **Crass.** 25.1.

dövüşte oldukça etkililerdi. Surenas, Romalıların ordu yapısını iyi gözlemlemiş olacak ki ordu yapısında piyade bulundurmadan mümkün olduğunca Romalılarla uzaktan savaşmaya yönelik bir düzenlemeye girişmişti. Fakat uzaktan bir savaşta okların ikmali sıkıntısından dolayı bir zafer elde etmek güç olacaktır. Böylece Surenas, yedek ok yüklü develerden oluşan hatlar oluşturdu ve savaş esnasında develerin konumlandırılmalarına da önem vererek sınırsız bir ok yağmuru oluşturmayı hedefledi. Bu açıdan Surenas'ın oluşturduğu ordu sistemi askeri bir zekanın göstergesidir ve Crassus ile meydana gelecek çarpışmada en önemli unsuru oluşturacaktır.

Savaşa gelecek olursak Romalı gözcülerin Surenas'ın ordusuyla karşılaştığını daha önce aktarmıştık. Bu haberden sonra Crassus, henüz Parth ordusunun mevcudiyeti hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığına ve hemen harekete geçmesine itiraz eden Cassius gibi komutanlarının uyarılarına rağmen oğlu Publius'un da teşvikiyle Surenas ile karşılaşmak için ordusunu Karrhai kentinin yakınındaki ovaya doğru harekete geçirdi¹²⁹. İki ordu ilk karşılaştıklarında Surenas'ın ordusu Romalıları şaşırtacak şekilde ne çok sayıda ne de ürkütücü görünmüştür. Bunun sebebi Surenas'ın ordusunun büyük bir kısmını örtü ve derilerle örtüp gizlemesiydi. Nitekim savaş Surenas'ın işaretiyle birlikte savaş davullarının eşliğinde bu örtülü parlak zırhlı katafraktların Roma ordusu üzerine hücumuyla başladı¹³⁰. Psikolojik üstünlük sağlamak için yapılmış olan bu hamlenin Roma ordusunda korku uyandırmış olması muhtemeldir. Fakat Surenas'ın bu ilk hamlesi sonucunda birbirine geçen kalkanlardan oluşan Roma savunmasına karşı pek etkili olamamıştı ve geri çekilmişti. Bundan sonra Crassus'un hafif silahlı yardımcı birliklere hücum emri vermesiyle Parth atlı okçuları bu birlikleri kendilerine yaklaştırmadan ok yağmuruna tutmuş ve dehşet içerisinde ordunun ana gövdesine karışıklıklar içinde dönmelerine neden olmuştu. Bu sırada Parthia kuvvetleri belirli aralıklarla Roma ordusunu kuşatmış ve bitmek tükenmez bir ok yağmuruyla Romalıları zaiyata uğratiyordu¹³¹.

¹²⁹ Plut. **Crass.** 23.5-6.

¹³⁰ Plut. **Crass.** 6-7.

¹³¹ Plut. **Crass.** 24.3-6.

Parth okçularının oklarının tükenmediğini ve ok yüklü develerle kolayca tedarik edildiğini gören Crassus süvari birliğinin başındaki oğlu Publius'u kuşatmayı yarmak ve ok yağmurunu durdurmak için görevlendirdi. Publius, bini Gallia'dan getirdiği süvarilerden olmak üzere 1300 süvari ve 500 okçuyla yarma hareketına girişti. Parthia atlıları sahte geri çekilme taktiğiyle Publius'un birliğini ordusunun ana gövdesinden uzaklaştırmaya çalıştı. Buna kanan ve umutlanan Publius geri çekilen Parth süvarilerini kovalamaya başladı¹³². Fakat en sonunda tuzağa çekildi ve birlikleriyle ölene kadar mücadele verdi. Parthlar, Publius'un kafasını kestiler ve Crassus'un ana ordusu ile mücadeleye döndüler¹³³. Bu arada Publius'un kovalamacası sürerken Parth saldırılarının hafiflediğini gören Crassus cesaretleterek ordusunu bir araya topladı ve güvenlik amacıyla oğlunun da kovalamacadan döneceği umuduyla eğimli bir araziye yerleştirmişti. Fakat çok geçmeden Parthlar, Publius'un kesik başıyla birlikte Crassus'un üzerine daha gürültülü ve korkutucu bir şekilde döndüler. Publius'un başını gören Romalılar dehşete ve büyük bir korkuya kapıldılar¹³⁴. Burada Crassus askerlerine Plutarkhos'un da övdüğü bir konuşma yaptı:

“Ey Romalılar, bu keder yalnız ve yalnız benimdir; ama Roma'nın büyük talihi ve şanı, hayatta ve güvende olan sizlerde kırılmadan ve fethedilmeden kalır. Ve şimdi, en soylu oğullarınızdan yoksun kalan bana acıyorsanız, bunu düşmana karşı öfkenizle gösterin. Sevinçlerini ellerinden alın; zulümlerinin öcünü alın; olanlardan dolayı üzülmeyin, çünkü büyük işler yapmayı amaçlayanların da büyük acılar çekmesi gerekir. Lucullus bile Tigranes'i ya da Scipio, Antiokhos'u kanlı kayıplar vermeden devirmedi; eski atalarımız Sicilia açıklarında binlerce gemi, İtalya'da birçok imparator ve general kaybettiler; bunlardan hiçbiri yenilgisiyle daha sonra fatihlerine egemen olmalarını engellemedi. Çünkü Roma devleti bugünkü gücüne sadece iyi talih sayesinde değil, onun adına tehlikelere göğüs gerenlerin sabırlı dayanıklılığı ve yiğitliği sayesinde ulaşmıştır¹³⁵.”

Fakat Crassus'un bu cesaretlendirici konuşması askerler üzerinde çok fazla etki yaratmamıştı. Parth kuşatması ve ok yağmuru devam ediyordu. Yalnızca gece karanlığının çökmesiyle Roma ordusu yok edilmekten kurtulmuştu. Parthlar geleneksel olarak gece savaşmayı tercih etmezdi. Ayrıca gece karanlığında Romalılara uzaktan ok atışlarını gerçekleştirmeleri zordu. Parthlar, Crassus'a oğlunun yasını tutması için bir gece vereceklerini, ancak kendi çıkarlarını daha iyi düşünerek

¹³² Plut. **Crass.** 25.1-3.

¹³³ Plut. **Crass.** 25.12.

¹³⁴ Plut. **Crass.** 26.1-4.

¹³⁵ Plut. **Crass.** 26.5-6.

Arsakes(Orodes)'e gitmeye razı olması gerektiğini söyleyerek geri çekildiler¹³⁶. Roma ordusu savaş esnasında askerlerin yarısını kaybetmişti. Geceyi fırsat bilerek geriye kalan askerlerin yakındaki Roma kontrolündeki kentlere çekilerek yeniden toparlanması en mantıklı seçenek olarak görünüyordu. O sırada Crassus çadırına kapanmıştı ve geri çekilme hareketini komutanları Octavius ve Cassius organize edecekti. Ağır yaralı ve hasta askerleri geride bırakarak Kharrhai'ye çekildiler¹³⁷. Gün ağardığında Roma kampına gelen Parthlar Romalılar'ın gitmiş olduklarını ve geride 4.000 ağır yaralı askerin kaldığını gördüler ve bunları katlettiler. Aynı zamanda çekilme sırasında yollarını kaybeden 2.000 civarında Roma askeri ile karşılaştılar bunları da öldürdüler¹³⁸.

Surenas, Crassus'un Kharrhai'de olduğuna emin değildi. Aldığı yanlış bir istihbarata göre Crassus ve komutanları Syria sınırına doğru gidiyordu ve Kharrhai'ye gidenlerin dikkatleri dağıtmak amacıyla önemsiz birliklerdi. Surenas Crassus'un kaçmasına izin vermemeliydi çünkü bu Roma'nın tekrar organize olup yeni bir sefere kalkışmasına neden olacaktı. Surenas, Crassus'un yerinden emin olmak için Kharrhai'ye bir elçi gönderdi ve Crassus ile bir anlaşma teklif etti. Elçiyi karşılayan Cassius'tu ve Crassus'un bir anlaşmaya istekli olduğu bildirerek Parthların oyununa geldi. Crassus'un Kharrhai'de olduğunun anlaşılmasına neden oldu. Bunun üzerine Surenas bütün birliklerini Kharrhai'ye yönlendirdi¹³⁹.

Parthların Kharrhai kentinde belirmesinden sonra Romalılar'a kentten kaçmaktan başka seçenek bırakmamıştı. Çünkü şehir bir kuşatmaya hazır değildi ve hala 10.000-15.000 mevcudiyeti olan bir Roma ordusunu besleyemezdi. Bu nedenle ordu Crassus, Octavius, Cassius liderliğinde gruplara ayrıldı ve gece karanlığı çöktüğünde şehirden ayrıldılar. Bu gruplar arasında sadece Cassius'un Syria'ya ulaştığını biliyoruz. Crassus ise Andromakhos adında yerel bir rehberin ihanetine uğrayarak dolambaçlı yollardan bir bataklığa götürülmüştü ve Parthlar tarafından fark edilmişti. Bu sırada Octavius liderliğindeki diğer grup Sinnaka'daki dağlara ulaşmıştı ve Crassus'a yaklaşan Parth birliklerini bulunduğu mevkinden fark ederek Crassus'a yardıma gitti. Sonunda

¹³⁶ Plut. **Crass.** 27.2.

¹³⁷ Plut. **Crass.** 27.5-8.

¹³⁸ Plut. **Crass.** 28.1-2.

¹³⁹ Plut. **Crass.** 28.2-5.

Octavius'un da yardımıyla nispeten güvenli bir konumdaydı. Surenas, Crassus'un dağlara kaçmasına izin vermemeliydi. Bu yüzden bazı Romalı esirleri serbest bıraktı ve bazı çarpışmalarda ordunun savaşmasını durdurarak iyi niyet göstergeleri ile Crassus'a güvenli bir şekilde bölgeyi boşaltmasına yönelik bir anlaşma teklifiyle elçiler gönderdi. Crassus, bu teklife sıcak bakmadı fakat askerlerinin ısrarı ve hatta isyanıyla Surenas ile görüşmek zorunda kaldı. Plutarkhos Crassus'un bu görüşmeye gönülsüz bir şekilde gidişi ile ilgili komutanlarına yaptığı bir konuşmayı şöyle aktarır:

"Octavius, Petronius ve siz burada bulunan diğer Romalı komutanlar, gitmem gerektiği için gittiğimi görüyorsunuz ve maruz kaldığım utanç verici şiddetin görgü tanıklarısınız; ama dünyaya, eğer güvenli bir şekilde eve dönerseniz, Crassus'un düşmanları tarafından aldatıldığı için öldüğünü söyleyin, vatandaşları tarafından onlara teslim edildiği için değil¹⁴⁰."

Daha sonra Surenas'la buluşmak için bulunduğu tepeden indi. Octavius ve Petronius diğer bazı subaylarla birlikte onu korumak için Crassus'un yanına gitti. Crassus, Surenas'la görüşmek ve hangi protokole uyulması gerektiğini öğrenmek için önden Roscius adında iki kardeş subayını gönderdi ama ikisi de geri dönmedi. Yine de Crassus ve maiyeti ilerlemeye devam etti. Surenas ve subayları Crassus ile karşılaştıklarında, Crassus yaya iken kendilerinin at üzerinde olduklarını fark ettiler ve ona yanlarında getirdikleri yedek bir atı kullanmayı teklif ettiler. Crassus ata bindiğinde, Parthialı seyisler Crassus hala atın üzerindeyken atı dörtlüye Parth hatlarına doğru sürmeye çalıştılar. Octavius hemen araya girdi ve seyislerden birini öldürdü, ancak diğeri tarafından da vuruldu. Petronius da çatışmaya girdi ve komutanının yanında öldürüldü. En son Crassus da Promaxathres adında bir Parth askeri tarafından öldürüldü¹⁴¹. Crassus ve üst düzey subaylarının çoğunun ölümü üzerine Surenas, bu suikasta tanık tepelerdeki Romalılara haber göndererek teslim olmaları çağrısında bulundu ve kendilerine kötü davranılmayacağına dair söz verdi. Şaşırtıcı bir şekilde, içlerinden bazıları Crassus'un başına gelenlere rağmen Surenas'ın teklifine gerçekten inandı ve teslim oldu. Romalı tutsakların giderek artan sayısına eklendiler. Anlaşılır bir şekilde, kalan askerlerin bir kısmı Surenas'ın teklifini kabul etmedi ve gecenin karanlığında kaçtı ve çoğu yakalanıp öldürüldü. Böylece tüm sefer

¹⁴⁰ Plut. **Crass.** 30.5.

¹⁴¹ Plut. **Crass.** 31.1-5.

boyunca yaklaşık 20.000 Romalı asker öldürüldü ve 10.000 civarında asker de esir alındı¹⁴².

Savaşın sonra ermesinden sonra Surenas intikamcı bir üslupla Crassus'un başını ve elini kestirdi ve Silakes'i her iki ganimeti de kral Orodes'e iletmesi için gönderdi. Bunu yapmadan önce Crassus'un ağzına erimiş altın dökerek onun büyük zenginliğiyle alay ettiği iddia edilir. Ayrıca Seleukeia kentinde Romalıların bir zafer sonrası yaptığı gibi bir *triumphus* düzenledi. Romalı esirleri Seleukeia sokaklarında Roma *triumphus*uyla alay edercesine dolaştırdı. Alayın başına Crassus'a benzediği söylenen bir Romalı tutsağı yerleştirdi ve ona bir kadın elbisesi giydirek Crassus gibi davranmaya zorladı. Arkasında Crassus'un *fasces*ini taşıyan *lictor*ları vardı ama bu kez *fasces*ler yeni kesilmiş Romalı kafalarıyla taçlandırılmıştı. Ardından Roma askeri gücünün sembolü olan Roma lejyon kartalları ele geçirildi ve bunlar isimsiz Parth tapınaklarına dağıtılarak sonraki otuz yıl boyunca oralarda ganimet olarak asıldı. Tutsakların ardından bir dizi Seleukos müzisyeni Crassus'u korkaklığı ve kadınsılığıyla alaya alan şarkılar söyledi¹⁴³.

Bu sırada Parth kralı Orodes Armenia'daydı ve Armenia kralı Artavasdes ile bir anlaşma sağlamışa benziyordu. Hatta Orodes'in büyük oğlu Pakoros ile Artavasdes'in kız kardeşinin evlendirilmesiyle bu ittifak perçinlenmişti. İşte bu sırada Crassus'un kesik başıyla Armenia'ya gelen Silakes elindeki hediyelerle büyük şaşkınlık ve sevinç yaşatmıştır¹⁴⁴.

M.Ö. 53 yılının sonuna gelindiğinde Roma ve Parthia arasında meydana gelen bu ilk büyük savaş sonucunda Romalılar büyük bir hezimete uğradı. Doğudaki ilk büyük yenilgisini alan Roma uzun zamandır doğuda yenilmez bir güç olduğu algısını kaybetmiştir. Bunun yanında Roma lejyon kartallarının Parthların eline geçmesiyle Roma için oldukça aşağılayıcı bir durum ortaya çıkmıştı. Ayrıca II. Mithradates'in ölümünden sonra Parth kontrolünden çıkan Armenia tekrar Parth kontrolüne girdi. Bundan sonraki süreçte Roma'nın Syria'daki varlığı da ciddi bir tehdit altına girdi.

¹⁴² Plut. **Crass.** 31.7.

¹⁴³ Plut. **Crass.** 32.1-3.

¹⁴⁴ Plut. **Crass.** 33.1.

3.2. Kharrhai Sonrası Parth Akınları

3.2.1. M.Ö. 52-51 Akınları (Pakoros ve Osakes)

M.Ö. 52 yılına gelindiğinde Roma'nın Syria'daki konumu oldukça savunmasızdı. Hem valisi hem de askeri gücünün önemli bir kısmı Kharrhai'de yok edilmişti. Tek savunması Kharrhai'den kaçan 10.000 askeri komuta eden Gaius Cassius Longinus'a emanetti. Ayrıca bölgede önceden Roma'ya bağlı olan müttefik krallıklardan Armenia, Osrhoene kralları Parthia'ya yeniden boyun eğmişlerdi. Aynı zamanda Iudaea'da fırsat kollayan Yahudiler Roma karşıtı bir isyana kalkışmıştı. Roma'da ise siyasi kargaşalar mevcuttu ve bu nedenle Doğu'ya ilgisiz kalmışlardı¹⁴⁵.

Aynı sene Parthia ise Romalıların Mezopotamya'da kolayca ilerlemesinden dolayı buralarda hakimiyetini güçlendirmekle uğraşmıştı. Bu arada savunmasız olan Roma topraklarına bir saldırı düzenlemeleri zaman alacaktı çünkü ordunun büyük bir bölümü Orodes'le birlikte Armenia'daydı. Ayrıca Surenas'ın askeri yetenekleriyle Kharrhai savaşında galip gelmesi ve güçlü bir şekilde ortaya çıkması, Orodes'in tahtını güvence altına alma güdüsüyle hareket etmesine neden olmuş ve kral tarafından idam edilmişti¹⁴⁶. Bu nedenle Parthia, Orodes'in siyasi endişelerinden dolayı oldukça önemli ve kendini kanıtlamış bir komutandan mahrum kalmıştı. Ayrıca bu dönemde bölge krallıklarının Parthia yörüngesine girmesiyle uğraşıldı. Roma hakimiyetini istikrarsızlaştırmak için Syria ve Iudaea'da Roma karşıtı isyanlar teşvik edildi.

M.Ö. 52 senesinde Euphrates boyunca bazı Parth akınları düzenlendi¹⁴⁷ fakat Cassius bunları başarıyla püskürttü ve o sırada bir ayaklanmanın meydana geldiği Iudaea'ya yürüdü. Buradaki isyanı bastırıp düzeni sağladıktan sonra tekrar Euphrates sınırlarına döndü ve yine meydana gelen bazı Parth akınlarını püskürttü. M.Ö. 52 yılı

¹⁴⁵ M.Ö. 53-50 yılları arasında Roma'daki siyasi kargaşalar için bkz. Sampson, 2008, s. 148-151.

¹⁴⁶ Plut. **Crass.** 33.5-8; Tarn, W. W. (1932). "Parthia." **The Cambridge Ancient History** IX: 574-613, s. 612. Surenas'ın idam sebebinin Romalıları karşı savunmacı bir politika güdülmesi taraftarı olduğu ancak Orodes'in ise tam tersi saldırgan bir politika gütmeye isteginden dolayı ortaya çıkan bir ikilikten doğduğuna dair bkz. Timpe, D. (1962). "**Die Bedeutung der Schlacht von Carrhae.**" *Museum Helveticum* 19(2): 104-129, s. 109.

¹⁴⁷ Jos., **BJ**, 1.180.

Cassius için oldukça başarılı geçmişti Roma'ya bağlı topraklarda nispeten bir istikrar sağlamıştı ve birkaç Parth sınır akınını püskürtmüştü.

M.Ö. 51 yılına gelindiğinde Orodes, Roma bölgesine yani Syria'ya bir istila hareketine karar vermişti. İstila kuvvetlerinin başına bu sefer tek bir kişi yerine oğlu ve varisi olan Pakoros ile önde gelen generallerinden Osakes'i ortak bir komuta ile görevlendirdi¹⁴⁸. Bu sırada Roma'da Kilikia ve Syria'ya yeni valiler atanmıştı. Kilikia'ya hukukçu ve siyasetçiliğiyle bilinen Marcus Tullius Cicero atandı. Syria'ya ise M.Ö. 59'daki consullüğünün çoğunu evinde geçiren Marcus Calpurnius Bibulus atanmıştı. Bu atamalardan da anlaşılacağı üzere Roma hala Doğu'yla çok fazla ilgilenmiyordu¹⁴⁹. M.Ö. 51 yılı Syria'ya olan Parth akınlarını o sırada Kilikia valisi olan Cicero'nun mektuplarından öğreniyoruz. 28 Ağustos'ta Cicero şöyle yazar:

“Kommageneli Antiokhos'un bana gönderdiği elçiler 28 Ağustos'ta İkonium'daki kampıma geldiler ve Parth kralının Armenia kralının damadı olan oğlunun Euphrates kıyısına ulaştığını bildirdiler. Büyük bir Parth kuvveti ve başka birçok milletten oluşan büyük bir ordu ile Armenia kralının Kappadokia'ya saldırıyı planladığı söylenmiştir¹⁵⁰.”

Kommagene kralı¹⁵¹ tarafından alınan uyarılardan sonra Eylül ayında Pakoros'un ordusu Euphrates'i geçmişti ve yeni atanan Syria valisi Bibulus hala eyaletine gitmemişti. Bölgede bir tek Cassius Antiokheia'da bekliyordu. Parthların ilerleyişinden endişelenen Cicero zayıf bir ordusunun olduğundan sadece kışın gelmesini umut etmekten başka bir çaresinin olmadığını aktarır¹⁵².

Pakoros ve general Osakes Euphrates'i geçerek Kyrrestike'ye girdi. Orada Tyba'da kamp kurdular ve Cassius'un hala yeni vali Bibulus'u beklediği Antiokheia'ya

¹⁴⁸ Dio, 40.28.3.

¹⁴⁹ Sampson, 2008, s. 251.

¹⁵⁰ Cicero, **Fam.** 15.3.1.

¹⁵¹ Bu dönemde Kommagene kralı I. Antiokhos(M.Ö. 69-36)'un faaliyetleri oldukça dikkat çekicidir. İlk önce Armenia kralı Tigranes'in hakimiyetinde Roma'ya karşı savaşmış daha sonra Pompeius döneminde Roma'nın müttefiki olmuştu. Kharrhai yenilgisinden sonra kızını Parth kralı II. Orodes ile evlendirerek Parthia ile bir bağ oluşturmuştu. MÖ 52/51 Parth akınlarının kendi toprakları üzerinden geçişini sağlamış aynı zamanda yukarıda da belirtildiği gibi Roma valisi Cicero'yu Parth hareketi konusunda uyarmıştır. Ayrıca bu ikili denge politikası şiarıyla Kommagene kralları soylarını hem Seleukoslar aracılığıyla Büyük İskender'e hem de Akhameniş Hanedanlığı'na dayandırıyor bu yönde pek çok kaya kabartması ve yazıt inşa etmişlerdi. I. Antiokhos'un bu denge politikasının detayları için bkz. Winter, E. (2014). “Kommagene – Ein hellenistisches Königreich zwischen Taurus und Euphrat.” **Hellenistische Königreiche**, ed. K. Ehling, G. Weber, 141-46. Darmstadt: P. v. Zabern.

¹⁵² Cic., **Att.** 5.18.1-2.

ilerlediler. Ancak Parthlar, Antiokheia'ya sadece kısa bir süre saldırdılar ve ardından kuşatmaya hazırlıksız oldukları için şehri terk ettiler¹⁵³. O sırada, saldırıya hazırlanmak için Antigonea'nın ormanlık çevresini temizlemeye başlamış gibi görünüyorlar. Ancak kısa süre sonra Parthlar bu girişimden de vazgeçtiler. Pakoros ve Osakes başka bir şehre yönelirken Cassius onları pusuya düşürdü ve Osakes de dahil olmak üzere Parth kuvvetlerinin bir kısmını öldürdü¹⁵⁴. Bunun sonucunda Kyrrestike'ye çekildiler ve orada kışladılar. M.Ö. 50 yılının ilk yarısında daha saldırgan hareketler yapmak için kaldılar. Ancak Bibulus nihayet gelip Antiokheia'daki görevine başladığında, Euphrates'i geçip Parth İmparatorluğu'na geri döndüler. Pakoros ve Osakes Syria'da uzun vadeli bir istila gerçekleştirmediler. Antiokheia'ya ulaşmak dışında, saldırılarını bir şehirden diğerine kaydardıkları için sefer güzergâhları düzensizdi. Orodes'in M.Ö. 52-50'de Syria'nın fethini ciddiyle hedeflediği bir amacı yok gibiydi. Parthlar için kesin olan tek sefer hedefi Antioheia'ya ulaşmak ve şehre saldırılar düzenlemektir. Osakes ve Pakoros'un bir kuşatma planı olmadığı anlaşılıyor. Roma'nın bölgedeki başkentine kısa süreliğine saldırmak yeterliydi. Diğer şehirleri hedef alarak daha büyük bir endişe yaratmaya çalışmış olabilirler. Ancak bu sefer ikinci derecede önemliydi. Büyük olasılıkla Orodes, Roma'ya (ve elbette yerel krallara) Crassus'un başaramadığını başarabileceğini anlatmak istiyordu. Crassus, Seleukeia'ya ulaşabileceğini iddia ediyordu. Fakat Kharrhai'de Parthia buna engel olmuştu. Orodes, elinin altında rekabet edilebilir bir Roma şehri olduğunu göstermeye çalıştı¹⁵⁵. Amacına ulaşan Orodes sonraki yıllarda başka bir sefer düzenlemedi.

Ayrıca Pakoros'un apar topar Parthia'ya dönme sebeplerinden birine değinmekte fayda var. Dio, Bibulus'un elçiler aracılığıyla bir dostluk kurduğu Parth satrabı Onodapates'i Pakoros'u kral yapmaya ve onunla birlikte Orodes'e karşı bir sefere çıkmaya ikna ederek Parth İmparatorluğu'ndaki iç çekişmeleri körüklediğini kaydeder¹⁵⁶. Bazı araştırmacılar Bibulus'un bu sözde eylemini Parthların M.Ö. 51-

¹⁵³ Dio 40.29.1.

¹⁵⁴ Dio, 40.29.3; Cic., Att. 20.4.

¹⁵⁵ Schlude, 2020, s. 81.

¹⁵⁶ Dio 40.30.2.

50'den sonra Syria'ya dönmemesini açıklamak için kullanmaktadır¹⁵⁷. Bibulus teorisinin yanı sıra Orodes, Antiokheia'ya rahatça ulaşp buraya saldırılar düzenleyerek Roma hakimiyet sahasına erişimini yeterince göstermişti. Artık Romalıların Euphrates'in doğusundaki egemenliğini ihlal etmesine müsamaha göstermeyeceğini kanıtladığına ve gözdağı verdiğine göre Romalılar burada kalabilirdi. Böylece Orodes, M.Ö. 52-50 yıllarında Yakın Doğu'da Roma ve Parth imparatorlukları arasındaki güç dengesini yeniden kurmak için çalışmış olabilir¹⁵⁸.

3.2.2. M.Ö. 40 Q. Labienus ile Pakoros'un Akınları ve Ventidius'un Görevlendirilmesi

M.Ö. 50-40 yılları arasındaki gelişmelere gelecek olursak. Crassus'un, ölümü triumvirliğin tamamen sonunu getirmişti. Crassus ve Pompeius çağdaş oldukları için birçok kez birlikte çalışmışlardı ama Pompeius ve Caesar çalışmamışlardı. İki adam arasındaki diğer tek güçlü bağ Pompeius'un karısı Iulia'ydı; Iulia Caesar'ın kızıydı ama M.Ö. 54'te doğum sırasında ölmüştü. Pompeius kısa süre sonra yeni bir eş buldu; doğuştan Metellus ailesinden olan Publius Crassus'un dul kalan eşi idi bu eş. Bu yeni evlilik ittifakı Pompeius'un geleneksel senatör ailelerine daha da yakınlaştırdı. Crassus'un ölümü Pompeius ile Caesar arasındaki bağı ortadan kaldırmakla kalmadı, aynı zamanda muhtemelen Pompeius'un artık rakibi olmadığını düşünmesine neden oldu; bu görüş senatus tarafından M.Ö. 52'de tek consul olarak seçilmesiyle desteklendi. Benzer yaşlarda olmalarına rağmen, Pompeius yaklaşık otuz yıldır Roma'da baskın bir figürdü, Caesar ise sahnede nispeten yeni bir figürdü. Bu nedenle Pompeius, Caesar'ı kendi seviyesinde olmayan bir genç olarak görüyordu. Ancak o ve senatus, M.Ö. 50'nin sonlarında Caesar'la başa çıkmaya çalıştıklarında (Gallia komutanlığını yenilemeyerek ya da gıyabında consullük için aday olmasına izin vermeyerek)¹⁵⁹, Caesar'ın hırsını ölümcül bir şekilde hafife aldılar. Caesar kariyerini kurtarmak için büyük bir kumar oynadı ve M.Ö. 49 yılının başlarında kutsal sınır

¹⁵⁷ Curran, J. (2007). "The Ambitions of Quintus Labienus 'Parthicus'." *Antichthon* 41: 33-53, s. 39-40; Debevoise, 1938, s. 103-104; Sartre, M. (2005). *The Middle East under Rome*, Harvard University Press, s. 49-50.

¹⁵⁸ Schlude, 2020, s. 82.

¹⁵⁹ App. *BC*, 2.4.24-31; Plut. *Caesar*. 28.29.

olarak kabul edilen Rubicon Nehri'ni geçerek Roma'ya askerleriyle yürüdü¹⁶⁰. O sırada söylediği rivayet edilen meşhur sözle; '*alea iacta est*¹⁶¹'. Caesar ve Cumhuriyet için artık geri dönüş yoktu ve Roma bir iç savaşın içine düştü. Bu iç savaş, Pompeius ve Caesar'ın savaş alanında ilk ve son kez karşılaştıkları M.Ö. 48 yılındaki Pharsalus Savaşı'nda (Yunanistan anakarasında) doruğa ulaştı. Günün sonunda Pompeius kapsamlı bir yenilgiye uğramıştı. Savaşmaya devam edeceğine yemin ederek kaçtı, ancak Mısır'a ulaştığı sırada öldürüldü. Böylece triumvirlerden yalnızca Caesar hayatta ve galip kalarak Roma'da hakim güç konumuna gelmişti.

Pharsalus savaşından önce Pompeius Doğu'daki nüfuzunu kullanarak yerel krallardan yardım talebinde bulunmuştu. Bunların arasında Parthia kralı Orodes de bulunuyordu. Orodes'le bir ittifak görüşmesi yapmak üzere bir elçi gönderdi ancak kral bedel olarak Syria'nın Parthia'ya bırakılmasını talep etti ve elçiye hapsetti. Dolayısıyla Pharsalus'ta Pompeius'u destekleyen doğulu kral ve prenslerin listesinde Parthlar ya da onların Armenialı müttefiklerinden hiçbiri yer almaz¹⁶². Böylece Roma iç savaşlarında Parthia'nın da dahil edilmeye çalışıldığı ilk olay meydana gelmişti. Fakat Caesar-Pompeius arasındaki savaşa müdahil olmamışlardır.

M.Ö. 48'de Caesar'ın Pompeius'un peşinden Mısır'a gittiği sıralarda Pontuslu VI. Mithradates'in oğlu Bosphoros kralı Pharnakes babasının eski krallığını kurma niyetiyle Kolkhis'ten Kappadokia'ya istila hareketleri düzenledi. Fakat daha sonra bölgeye gelen Caesar, Zela'da Pharnakes'in ordusunu yok etti¹⁶³. Bundan sonra Caesar bölgede yerel krallar arasında düzenlemelere girişti. Özellikle Syria'daki yerel hanedanları düzenlerken onların ilk görevinin Roma eyaletlerini korumak ve kollamak olduğu konusunda ısrarcı davranmıştır. Böylece bir tampon devlet sisteminin oluşturulduğunu varsayabiliriz¹⁶⁴. Ayrıca Parthlar gibi tehditlere karşı bölgede güçlü Roma garnizonlarını gerekli görmüş Pontus ve Syria'da ikişer lejyon bırakmıştı. Daha sonra iç kargaşalara son verdiğinde 44 yılında bu kuvvetleri üçer lejyona çıkarmıştı¹⁶⁵.

¹⁶⁰ App. BC, 2.5.32-35; Plut. Caes., 30-32; Plut. Pomp., 54-58.

¹⁶¹ Plut. Caes., 32.6; Pomp., 60.4.

¹⁶² Dio 41.55.4-5, 42.2.5.

¹⁶³ Dio 42.47.2-3.

¹⁶⁴ A.N. Sherwin-White, 1984, s. 301.

¹⁶⁵ Dio 47.26.3.

Caesar, Doğu'da birtakım düzenlemeler yaptıktan sonra Afrika'da Pompeius destekçilerine karşı harekete geçti. Bu sıralarda bir başka Pompeius destekçisi olan Caecilius Bassus, Pharsalus savaşından sonra Tyre kentine yerleşmişti. M.Ö. 46 yılında Caesar'ın Afrika'da öldüğüne dair bir söylenti ortaya çıktı. Caecilius Bassus, bu söylentiye kullanarak o sırada Syria valisi olan Sextus Caesar'ın yönetimindeki Syria lejyonları arasında bir isyan çıkmasına neden oldu. En sonunda Sextus Caesar, Syria lejyonları tarafından öldürülerek lejyonların yönetimini Caecilius Bassus ele geçirdi¹⁶⁶. Syria ve Kilikia'da, bulunan Antistius Vetus ve Cornificius yönetiminde Caesar'a sadık kalan birlikler Caecilius'u kontrol altına alamadılar. Çünkü Caecilius Bassus komşu Arap kabile liderlerinin, özellikle de M.Ö. 54'ten beri hoşnutsuz olan Rhambaei'nin lideri Al Khaudonius'un atlı okçuları ve Emesa hanedanından Sampsikeramus'un desteğine sahipti¹⁶⁷. Bu müttefikler ve zengin Apamea topraklarının maddi kaynaklarıyla Caecilius Bassus M.Ö. 45 yılı boyunca Antistius'a karşı kendini korudu. Antistius yılın sonlarında Apamea'yı işgal etmeye çalıştığında Parthlar da Caecilius Bassus'un yardımına atlı okçulardan oluşan büyük bir kuvvet gönderdiler ve Antistius ağır kayıplar vererek geri çekildi¹⁶⁸. Parthların Caecilius Bassus'a yardım etme sebebine gelecek olursak; Bassus, Caesar'ın Doğu'daki düzenlemelerden sonra Parthia'yı işgal planının olduğu bilgisini Parthia ile paylaşmıştı¹⁶⁹. Schlude'ye göre Bassus'un bu bilgiyi M.Ö. 45'te Orodes'le müzakere ederken kendi avantajına kullandığını ve kendisini Parthia'ya daha sempatik yaklaşan potansiyel bir Romalı ortak olarak sunduğunu varsaymalıyız. Kısacası, Orodes'in önünde iki seçenek bırakmıştı: Caesar'la kesin bir savaşa girmek ya da başka bir Romalı grubun daha barışçıl vaadini kabul etmek. Orodes de ikincisini seçti ve Bassus'a yardım etmesi için oğlu Pakoros komutasında bir kuvvet gönderdi¹⁷⁰.

Çok geçmeden bilindiği üzere Roma'da M.Ö. 15 Mart 44'te Ceasar, Parthia seferinin konuşulacağı gün Marcus Iunius Brutus ve Cassius Longinus gibi isimlerin başını çektiği Cumhuriyetçiler denilen cenah tarafından bir suikastla senatus binasında

¹⁶⁶ Dio 47.26.3-27.5; App. BC, 3.77-78.

¹⁶⁷ Strab., 16.2.10.

¹⁶⁸ Dio 47.27.3-5; Cic., Att., 14.9.3.

¹⁶⁹ Cic. Att. 14.9; Dio 47.26.3-28.4; Strab. 16.2.10; Jos., AJ, 14.268-272.

¹⁷⁰ Schlude, 2020, s. 83.

öldürüldü. Böylece Roma kendini bir kez daha siyasi bir kargaşanın içinde bulacaktı. Caesar'ın ölümünden sonra M.Ö. 42 yılında Caesar'ın komutanlarından Marcus Antonius ve Caesar'ın yeğeni aynı zamanda da evlatlığı olan Octavianus ile Caesar katilleri olarak bilinenlerden Cassius ve Brutus arasında Philippi'de bir savaş meydana gelecekti. Fakat savaşa geçmeden önce M.Ö. 43 yılında M. Antonius, Octavianus ve Marcus Lepidus arasında tarihe *İkinci Triumvirlik* olarak geçecek olan birlik oluşturuldu. Aynı sene Cassius, o dönem karışıklıklar içinde bulunan Syria'ya vali olarak atandı.

Cassius, Caesar yanlısı bir liderin komutasında Mısır'dan gelen dört lejyon da dahil olmak üzere bölgedeki tüm lejyonlar üzerinde hakimiyet sağladı. Böylece Philippi savaşından önce Cassius, Syria'da elinde önemli bir güç bulunduruyordu. Önceki senelerde Parthia'ya büyük bir istila hareketi planlayan Caesar'ın yandaşlarındansa Parthia bir birlik göndererek Cassius'a destek teklif ettiğinde, Cassius bu birliği Mezopotamya'ya geri gönderdi ve Orodes'le askeri bir anlaşma yapmak ve büyük bir Parth kuvvetinin gönderilmesini talep etmek üzere Q. Labienus adında bir elçi gönderdi. Ancak Orodes bu konuda söz vermedi ve herhangi bir anlaşma yapılmadan önce Cassius tüm kuvvetlerini Makedonya'ya doğru Marcus Antonius ve Octavianus ile savaşmak üzere yürüterek Syria'yı Parth müdahalesine açık bıraktı. Dolayısıyla Appianos'a göre Cassius'a hiçbir Parth katılmadı ve Labienus kesinlikle Cassius ve Brutus'un Philippi'deki yenilgisinden sonrasına kadar Parthia'da kaldı. Appianus, Cumhuriyetçilerin savaşta Araplar, Medialılar ve Parthlar'dan oluşan dört bin atlı okçudan oluşan bir kuvvete sahip olduğunu söyleyerek kısmen kendisiyle çelişir ve bu başka hiçbir kaynak tarafından belirtilmemiştir, ancak bu okçular Alkhaudonius'un kabilelerinden ya da kralı Alkhaudonius gibi bu yıllarda kaybeden tarafı destekleyen Kommagene'den gelmiş olabilir¹⁷¹. Nihayetinde M.Ö. 42 yılında Philippi'de yapılan bir savaş sonucunda Caesar katilleri yenilmiş Brutus ve Cassius intihar etmişlerdi.

Galiplerden Marcus Antonius M.Ö. 41 yılında doğu eyaletlerini ziyaret ettiğinde, Caesar yanlısı bir subay olan Decidius Saxa komutasında Syria'daki boşluğu

¹⁷¹ Dio 47.30.2, 48.24.5; App. BC 4.59,63; Flor. 2.19.4; Just. 42.4.7; A.N. Sherwin-White, 1984, s. 303.

doldurmak için mağlup Cassius'un ordusundan iki lejyon gönderdi. M.Ö. 40 yılının başlarında ise Antonius Mısır'da Aleksandreia(İskenderiye)'da kışı geçirirken, Parthlar Roma topraklarına büyük ve kapsamlı bir istila hareketini başlattılar. Bunun sebebi Philippi'de galip gelen Marcus Antonius ve Octavianus'un Kharrhai'den beridir beklenen ve Caesar'ın da planladığı Parthia istilasının gerçekleştireceğine dair şüpheler olabilir. Bu nedenle Parthia, Roma'dan önce davranmak amacıyla harekete geçmiş olabilir.

Parth kralı Orodes'in oğlu Pakoros tıpkı 10-12 yıl önce olduğu gibi Syria'yı istilasında görevlendirildi, bu defa yanında Romalı Q. Labienus vardı. İlk olarak Syria'da bulunan Decidius Saxa'nın lejyonlarını yendiler ve hayatta kalanların bir kısmı Labienus'un hizmetine girdi¹⁷². O sırada Syria istilasının haberini alan ve yanında bir deniz filosundan başka askeri gücü olmayan Antonius, Tyre'a doğru yola çıktı ve burada Octavianus'un, Antonius'un batı eyaletlerinin generalleriyle açık bir çatışma içinde olduğu ve kardeşi Lucius Antonius'u Perugine savaşında yendiği için İtalya'daki çıkarlarına yönelik ciddi bir tehdit olduğunu öğrendi. Bu nedenle yine Roma'daki durum her şeyin önüne geçti ve Antonius Doğu'yu terk ederek Makedonya ve İtalya'ya gitti. Sonraki iki yıl boyunca burada siyasi olaylarla meşgul oldu¹⁷³.

Parthlar ellerine geçen fırsatı en iyi şekilde değerlendirdiler. Asıl hamlelerini M.Ö. 40 yılında Syria'dan yaptılar; Parth ordusu ikiye bölündü Pakoros liderliğinde ilki güneye, Phoenikia ve Iudaea'ya doğru ilerleyerek Roma vassalı Hyrkanus'un yerine rakibi Antigonos'u kral olarak geçirdi ve Nebateiaların itaatini sağladı¹⁷⁴. Diğeri ise kuzey-batıya giden Labienus liderliğindeki orduydı. Labienus, Syria'da ele geçirdiği Roma birlikleriyle birlikte Anadolu'ya gönderildi ve burada güneydeki Lycaonia anayolu boyunca Apamea üzerinden Karia'ya kadar karşı konulmadan ilerledi. Roma proconsulünün Ege adalarına kaçmasına rağmen Stratonikeia, Aphrodisias, Mylasa ve Alabanda'da sivil güçlerin direnişiyle karşılaştı. Kuzeyde ise elçileri Bithynia'dan Asya'ya geçişte yerel hanedan Juliopolisli Kleon tarafından kontrol edildi. Başka yerlerde kendisine karşı çıkılmadı ve yerleşik Romalıları kendi

¹⁷² Dio 48.24.2-3, 25.2-4, 24.4-25.2; Florus 2.19.5.

¹⁷³ Dio 48.27.1-4, Plut. **Antonius**, 30.1-3.

¹⁷⁴ Dio 48.26.1-2, 48.41.4-5; Jos., **BJ** 1.13.5-9.

kuvvetlerine katmayı başardı¹⁷⁵. Böylece M.Ö. 40 yılında Parthia istilasını Nebatea'dan Karia'ya kadar oldukça geniş bir bölgeye başarısı bir şekilde yayılmıştı.

Parthia'nın bu başarısı çok uzun sürmeyecekti. Parthia istilasını sırasında İtalya'daki siyasi karışıklıklardan dolayı Antonius'un Doğu'dan ayrıldığına daha önce değinmiştik. Octavianus ve Antonius'un kardeşi Lucius arasında olan gerilimden sonra Brindisum'da Marcus Antonius ve Octavianus arasında bir anlaşma sağlandı. Bilindiği üzere bu anlaşmayla Roma toprakları Octavianus, Antonius ve Lepidus arasında paylaştırıldı. İonia denizinin doğusu Antonius'un batısı ise Octavianus'un komutasında olacak ayrıca Afrika da Lepidus'un denetiminde olacaktı.

Böylece M.Ö. 39 yılında Atina'ya kadar dönmüş olan Antonius, hala İtalya'daki olaylarla meşgul olsa da, deneyimli komutanlarından Ventidius Bassus'u, gücü bilinmeyen ama hatırı sayılır bir kuvvetle Anadolu'ya göndermeyi başardı. Labienus, aceleyle geri çekildi ve Ventidius hafif kuvvetlerle onu doğuya, güney yolu boyunca Lykaonia ve Kappadokia'ya kadar takip etti. Kilikia Kapıları'na giden yol üzerindeki Kibistra'nın stratejik merkezi olabilecek 'Toros yakınlarında' belirsiz bir yerde her ikisi de takviye için durakladı¹⁷⁶. Kilikia'dan komutan Phranikates komutasında bir Parth kuvveti geldi. Ventidius lejyonlarıyla birlikte yükselen arazide güçlü bir pozisyon aldı. Kharrhai'den ders almıştı ve Gaius Caesar'ın Gallia seferlerinde yaptığı gibi, savaşı sadece elverişli bir alanda yapmaya kararlıydı. Niyeti, Parth süvarilerinin gücünü yokuş yukarı bir saldırıya zorlayarak zayıflatmaktı; bu sayede okçularının menzili azalacak ve katafraktlarının itme gücü de aynı şekilde zayıflayacaktı. Ayrıca bu koşullarda Romalı sapancaların beş yüz adım mesafeden katafraktların zincir zırhını delebildiğini ve atlı okçulara karşı etkili olduğunu keşfetmişti. Bu aralık şaşırtıcıdır, ancak bu gerçek ana kaynaklar tarafından kesin bir şekilde ortaya konmaktadır. Temel yenilik, Ventidius'un kuvvetlerinin büyüklüğünü ve düzenini gizlemek için yüksek araziye etkili bir şekilde kullanmasıydı¹⁷⁷. Genel stratejisinde cesur, ancak savaş düzeninde ihtiyatlıydı: kazandığı üç Parth zaferi, savunma sırtlarının kullanımına dayanıyordu. Phranikates, Labienus'un desteği olmadan saldırdı. Süvarileri bozguna

¹⁷⁵ Dio 48.26.3-4; Strab. 12.8.9, 14.2.24.

¹⁷⁶ Dio 48.39.2; Just. 42.4.7.

¹⁷⁷ Dio 48.40.2-3; Florus 2.19.5-6; Frontinus, *Strategemata*, 2.2.5, 5.36-37.

uğratıldı ve ovalık Kilikia'ya çekildi, Ventidius ise Labienus'un daha küçük kuvvetlerini geri çekilmeye çalıştıklarında zorlanmadan bertaraf etti. Phranikates, Kilikia'da Amanus geçitlerini Roma ağır piyadelerine karşı tutamadı ve Ventidius'un onu tekrar tuzağına düşürdüğü ve Parthları Syria'yı boşaltmaya zorladığı, önemli ölçüde Trapezus tepesi olarak adlandırılan yerde tekrar yenildi¹⁷⁸.

Ventidius, inatçı şehirler ve hanedanlar üzerinde Roma kontrolünü yeniden tesis etmeye başladı. Ancak Parthlar ertesi bahar kralın oğlu Pakoros'un komutasında yirmi binden fazla olduğu bildirilen büyük bir güçle geri döndüler. Ventidius dezavantajlı bir durumdaydı çünkü lejyonlarının bir kısmı Toroslar'ın kuzeyinde kamp kurmuş, geçitlerin açılmasını bekliyordu. Bir çift taraflı muhbir aracılığıyla kendi niyetleri hakkında yanlış söylentiler yayarak Parthların gelişini geciktirmeye çalıştı ve Euphrates geçitlerini tutmak için hiçbir girişimde bulunmadı¹⁷⁹. Lejyonları toplanırken, Parthların Kyrrhestike bölgesinin derinliklerine ilerlemesine izin verildi ve Ventidius Antiokheia ovasını çevreleyen Gindarus tepesinde mevzilendi. Parthlar yine yemi yuttu, tepeye saldıran katafraktları ağır bir yenilgiye uğradı ve okçuları Roma kuvvetlerinin önüne geçemedi. Pakoros öldürüldü ve sıcak takip Euphrates kıyılarında büyük bir katliama neden oldu¹⁸⁰.

M.Ö. 40'taki Parth istilalarının sonucu bir Roma zaferi ve Parth prensi Pakoros'un öldürülmesiyle son buldu. Bu zaferi Ventidius kazanmıştı. Tıpkı Kharrhai'de Surenas'ın askeri zekasıyla Crassus'u yendiği gibi Ventidius da askeri zekası ve stratejisiyle Parthlara karşı ilk büyük galibiyetleri elde etti. Parth ordusunun etkili olamamasının nedeni Roma ordusunun yalnızca küçük bir bölümünü oluşturan sapancıların teknik verimliliğiyle birlikte yükselen eğimli zeminin etkili bir şekilde kullanılmasıydı. Ventidius, Parth yönteminin çözümünü bulmuştu ve bu yüzden takdir edilmeliydi. Ayrıca Antonius'un kendi Parth seferinde bu sistemden yararlanamaması, Ventidius'un komutanının tavsiyelerine hiçbir şey borçlu olmadığını da kanıtlar¹⁸¹.

¹⁷⁸ Dio 48.41.1-4.

¹⁷⁹ Dio 49.19, Front. *Strat.* 1.1.6.

¹⁸⁰ Dio 49.20.1-3; Just. 42.4.8-10; Flor. 2.19.5-6.

¹⁸¹ A.N. Sherwin-White, 1984, s. 309.

3.3. Marcus Antonius Dönemi Roma-Parth İlişkileri

M.Ö. 38 yılına gelindiğinde Syria ve çevresine yapılan Parth akınları püskürtülmüştü. Fakat bu yıllarda Syria bölgesinde, özellikle de bağımsızlıklarını geri kazanma şansını gören yerel hanedanlar arasında güçlü bir Roma karşıtlığı vardı. Bunların başında, mağlup Parthlara geçit vermiş olan ve mağlup bazı Parth unsurlarının sığınmış olduğu Kommagene Kralı Antiokhos geliyordu¹⁸². Euphrates kıyısındaki başkenti Samosata'da, M.Ö. 38 yılında Ventidius tarafından kuşatılmıştı¹⁸³. Bu arada Batı'daki problemleri hallettikten sonra Antonius bölgeye geldi ve kuşatmayı Ventidius'tan devraldı. Antonius, kararlı bir direniş gösteren Samosata'yı ele geçirmeyi başaramadı ve Antiokhos'un başından beri istediği şartları kabul etti. Göstermelik bir teslimiyet karşılığında krallığını elinde tuttu¹⁸⁴. Bu başarısız kuşatmadan sonra Antonius tekrar Doğu'yu terk edip Batı'ya yönelmek durumunda kaldı. Batıda İtalya'da Octavianus, Pompeius'un oğlu Sextus Pompeius'la çatışıyordu ve Antonius'tan yardım talep etmişti¹⁸⁵. Antonius Doğu'dan ayrılırken Syria ve Kilikia'nın yanı sıra Iudaea'da meydana gelen iç savaşa müdahale komutasını C. Sossius'a verdi. Ayrıca Armenia için de P. Canidius Crassus'u görevlendirmişti.

Sossius, görevlendirilmesinden sonra Iudaea'ya ilerlerdi. Daha önce değindiğimiz gibi Parth istilasını sırasında Pakoros, Iudaea'da Hasmonea hanedanlığından Parth yanlısı II. Antigonos'u başa geçirmişti. Böylece Hasmonea hanedanlığı yöneticileri sırasıyla Seleukos, Roma ve Parthia olmak üzere üçüncü vasallığını yaşıyordu. Bu sırada daha sonra 'Büyük' olarak anılacak Roma yanlısı Herodes Roma'ya sığındı ve yardım talep etti. Sossius'un görevlendirildiği sırada çeşitli Roma yardımlarıyla Herodes ve Antigonos arasında bir iç savaş sürüyordu. Bölgeye lejyonlarıyla yürüyen Sossius M.Ö. 37'de Kudüs'ü beş ay sürecek bir kuşatmaya aldı. Sonunda Kudüs düştü ve Hasmonea hanedanlığı son buldu¹⁸⁶.

¹⁸² Dio 48.41.6, 49.19.2.

¹⁸³ Dio'ya göre Ventidius'un Samasota'yı kuşatmasının asıl sebebi Kommagene'nin, daha sonraları İpek Yolu olarak anılacak olan, Doğu-Batı ticaret yolu üzerinde olması ve bu sayede bölgenin zenginliğinin Ventidius'a çekici gelmesidir, Dio 49.20.5. Hatta bu amacından dolayı kral I. Antiokhos'un ilk müzakere teklifini reddetmiş olabilir, Plut. *Ant.* 34.2–3. Ayr. bkz. Sampson, 2020, s. 156-157.

¹⁸⁴ Dio 49.20.5, 22.1-2.

¹⁸⁵ App. *BC* 5.92.

¹⁸⁶ Jos., *BJ* 351-352

Antigonus esir alındı ve Antonius'a götürüldü. Antigonus daha önce hiçbir yerel kralın başına gelmeyen bir olaya maruz kaldı ve kırbaçlanıp başı kesilerek idam edildi¹⁸⁷. Plutarkhos da Antigonus'tan önce başka hiçbir kralın bu şekilde cezalandırılmadığını belirtir¹⁸⁸. Sonuç olarak Iudaea'da Parth yanlısı bir kral yerine Roma yanlısı Herodes getirildi ve Syria'nın güvenliğine de katkı sağlanmış oldu. Ayrıca uzun yıllar Iudaea'da hakimiyet kuran Hasmonaea hanedanlığına Antonius'un eliyle son verilmiş oldu.

Antonius'un bölgede istikrarı sağlamak amacıyla görevlendirdiği bir diğer komutanı P. Canidius Crassus, Armenia üzerine görevlendirilmişti. Antonius, bu görevlendirmeye Parthia'ya yapılacak herhangi bir saldırı için açıkça ileriye düşünerek, Crassus'un izlediği rotayı takip etmek yerine – Euprates'i geçip Mezopotamya'ya doğru ilerlemek - kuzeye doğru ilerlemeye ve Armenia üzerinden istila etmeye karar vermiş gibi görünüyordu. Bu amaçla P. Canidius Crassus adında bir komutan atadı ve bu komutanın görevi hem Armenia'yı almak hem de Kafkaslar'daki kabileleri bastırmak ve istilacı Roma ordusunun sorunsuz geçişini sağlamaktı¹⁸⁹. Kaynaklarımıza göre Canidius üç ayrı sefer düzenledi ve bunların hepsinde başarılı oldu. İlk seferi Armenia üzerineydi ve Armenia'yı yeniden Roma'ya bağlı bir krallık haline getirdi. Daha sonra Kafkaslar'a yöneldi; Iberia ve Albania'ya başarılı seferler düzenledi. Bu kabileleri daha önce Pompeius zamanında olduğu gibi tekrar Roma müttefiki haline getirdi¹⁹⁰. Böylece Roma'nın etki sahası Hazar Denizi'ne kadar ulaştı ve Parthia'nın kuzeyden istilasını için güvenli bir geçiş yolu oluşturulmuştu. M.Ö. 37 yılının sonuna gelindiğinde Roma Doğu'da yeniden çok güçlü bir konumdaydı. Antonius'un komutanları Ventidius, Sossius ve Canidius'un faaliyetleri ile Roma'nın bölgedeki yerel güçler üzerindeki etkisi onarıldı ve sağlamlaştırıldı. Bundan sonra Antonius'un Parthia istilasını için oldukça güvenli bir zemin oluşturulmuş oldu.

Doğu'da bu gelişmeler yaşanırken Parthia ve Roma'daki gelişmelere değinmekte fayda var. Roma'da M.Ö. 37 yılında Antonius ve Octavianus daha önce M.Ö. 43 yılında kurdukları triumvirliği yenilemek amacıyla Tarentum'da buluştu ve triumvirlerin hakimiyet sahaları tekrardan onandı. Batı'da Octavianus ile sık sık olan

¹⁸⁷ Dio 49.22.6.

¹⁸⁸ Plut. **Ant.** 36.2.

¹⁸⁹ Sampson, 2020, s. 168.

¹⁹⁰ Dio 49.24.1; Plut. **Ant.** 34.6; Strab. 11.501.

gerilimleri de bu anlayışmayla bir süreliğine de olsa güvenceye alan M. Antonius bu zeminde Parthia seferini düzenlemeye hazırdı.

Parthia'da ise durum daha karmaşıktı. M.Ö. 38 civarında Parth prensi Pakoros'un ölümünden sonra Orodes üzüntüden akli dengesini yitirmiş ve tahtından feragat etmişti. Orodes'in yerine tahta oğullarından IV. Phraates(M.Ö. 38-2) geçmiştir. Fakat Phraates oldukça gaddar bir kişilikti. Tahta geçtikten sonra babası ve kardeşini öldürmüş, kendisine muhalefet eden soyluları tutuklatmış ve bu soyluların kendisine karşı tahtta desteklemesinler diye kendi oğlunu öldürtmüştür¹⁹¹. Bu gibi gaddar bir yönetimle Phraates, Parthia soylularını kendinden uzaklaştırmıştı ve bunlardan biri olan Monaeses adında bir Parth soylusu -tıpkı M.Ö. 56 da Gabinus'a sığınan III. Mithradates gibi- Antonius'tan yardım talebinde bulunmuştur¹⁹². Fakat farklı olarak Monaeses çok geçmeden Parth kralıyla anlaşarak Parthia'ya geri dönmüştü. Ancak bu Antonius'un Parthia istilası amacına herhangi bir etki etmemişti.

M.Ö. 36 yılına gelindiğinde M. Antonius, Syria'dan yola çıkarak Parthia işgaline başlayacaktı. Ancak rotası Crassus'un rotasından farklıydı. Armenia üzerinden Media-Atropatene'yi işgal edip oradan Parthia'yı kuzeyden işgal etmeyi planlıyordu. Bunun nedeni söz konusu rotanın oldukça dağlık olması ve Parth süvarileri için elverişsiz olmasıydı. Ayrıca Armenia birlikleri ve diğer yardımcı birlikler Antonius'a Armenia'da katılacaktı. Bu rota oldukça uzun olmasına rağmen daha temkinli ve güvenli görünüyordu. Antonius'un ordusuna gelecek olursak; Antonius'un elinde farklı güçlerde on altı lejyon halinde örgütlenmiş 60.000 Romalı piyade, 10.000 Gallialı ve Iberialı süvariden oluşan bir kuvvet vardı. Ayrıca Antonius'un, 6.000 kadar katafrakt içeren Artavasdes'in Armenia kuvvetleri dışında, en az 7.000 yerel sapanıcı ve piyadesi vardı. Kaynaklara göre Crassus'un ordusunun iki katından daha büyük, Sulla ve Lucullus'un Mithadates'i yendikleri ordularının üç katı büyüklüğünde müthiş bir orduydı; Media seferinde etkili bir rol oynamayan Armenia süvarileri hesaba katıldığında bile, eğitilmiş atlılar bakımından alışılmadık derecede

¹⁹¹ Just. 42.4.11-5.1.

¹⁹² Dio 49.23.2-5.

güçlüydü. Bu orduya karşı Parthlar ise en fazla 40.000 süvari, okçu ve katafrakt sahaya sürebildi¹⁹³.

Antonius, Armenia'da birliklerini bir araya getirdikten sonra Media-Atropatene'ye doğru yürüdü. Amacı Media-Atropatene'nin başkenti Phraata/Praaspa kentini ele geçirip burada kışlayıp sonraki sene Phraata'yı bir saldırı üssü olarak kullanmaktı. Antonius'un bölgeye gelmesiyle kısa bir süre içinde haberi alan Media kralı Artavasdes başkenti terk ederek Parthia kralının yanına gitti. Bu arada Antonius Phraata yolundayken kaderini belirleyecek bir karar aldı ve ordusunu böldü. Süvariler de dahil olmak üzere ordusunun daha hızlı unsurlarını alarak şehre ani bir saldırı amaçladı ve tüm kuşatma araçları da dahil olmak üzere daha yavaş unsurları daha sonra yetiştirilecek olan Oppius Statianus komutasındaki iki lejyonla geride bıraktı¹⁹⁴. Antonius'un bu hamlesinin sebebi, Phraata şehrinin kuşatma olmadan düşeceğine olan açık inancıydı. Fakat bu böyle olmadı şehir bir kuşatma için iyi hazırlanmıştı ve Antonius kuşatma araçlarından yoksun bir şekilde Phraata'ya vardığında kuşatma araçları gelene kadar birtakım önemsiz saldırılar düzenlemekle yetindi¹⁹⁵. Antonius her ne kadar ani bir baskınla şehri hazırlıksız yakalayıp kuşatmaya gerek bırakmadan almak amacıyla hareket etmiş olsa da ordusunu bölmesi hayati bir hata olmuştu. Çünkü o sıralarda Parthia ordusunun konumunu tam olarak bilmiyordu belki de bu konuda aldığı istihbaratlarla yanıltılmıştı. Ne olursa olsun sonuçları ağır olacaktı.

Parth ordusu sonraki hamlelerinden anlaşılacağı üzere iyi bildikleri bir bölge olmasının da avantajıyla Romalılara fark ettirmeden bölgede bulunuyorlardı. Antonius'un kuşatma araçlarını geride bıraktığını öğrendiklerinde bu bırakılan birliklere çabucak saldırdılar. Yeri tam olarak bilinmeyen bu saldırıda Antonius'un komutada bıraktığı Statianus dahil iki lejyonluk birlik öldürüldü ve çoğu da esir alındı¹⁹⁶. Bu kayıp asker sayısı bakımından ana ordunun yanında pek bir şey ifade etmese de kuşatma araçlarının yok edilmesi Antonius'un seferinde ciddi bir yavaşlama yaşanmasına sebep oldu. Ayrıca askerler arasında moral bozukluğuna sebep oldu. Örneğin; Armenia kralı Artavasdes bu olaydan sonra seferden ümidini keserek yanında

¹⁹³ Flor. 2.20.10; Just. 42.5.3.

¹⁹⁴ Dio 49.25.2.

¹⁹⁵ Dio 49.25.3; Plut. **Ant.** 38.3.

¹⁹⁶ Dio 49.25.3-4; Plut. **Ant.** 38.3.

getirdiği birliklerle Antonius'u terk ederek Armenia'ya döndü¹⁹⁷. Armenia kralının geri çekilmesiyle Antonius'un ikmal hatları dahil bütün sefer planının Armenia üzerinden organize etmesi konusunda büyük bir tedirginliğe yol açtı. Çünkü ordunun ikmal ve lojistiği Armenia üzerinden sağlanıyordu ve bu artık şüpheli bir duruma gelmişti.

Statianus'un birliğinin akıbetinin haberini aldıktan sonra Antonius o sıralarda kuşatma altına aldığı Phraata'yı terk ederek olay yerine geldi fakat geldiğinde çok geçti, birlikler yok edilmişti ve Parth ordusundan iz yoktu. Bu nedenle kenti kuşatmaya geri döndü¹⁹⁸. Antonius'un durumu oldukça riskliydı vur-kaç taktiğiyle hareket eden Parth ordusu Romalıların nerede olduğunu biliyordu fakat Romalılar Parth ordusunun nerede olduğunu bilmiyordu. Antonius kuşatmaya geri döndü ve kısa bir süre sonra Parth ordusu kuşatma esnasında ortaya çıktı. Antonius, izcilerin Parth ordusunu erken fark etmelerinin de etkisiyle bu ilk karşılaşmasında Parth süvarilerini püskürtmeyi başardı. Fakat Parth süvarileri zaten tacizden başka bir çarpışmaya yeltenmiyorlardı ve Roma lejyonlarını peşlerinden koşmaya zorluyorlardı. Ayrıca Antonius'un birliklerinde bulunan sapancılar da bu ilk karşılaşmada Ventidius'un ordusunda olduğu gibi oldukça etkili olmuşlardı¹⁹⁹.

Ertesi gün Roma kuvvetleri Phraata'ya geri dönerken yolda bir Parth saldırısına uğradılar fakat kuşatmaya başarıyla ulaştılar²⁰⁰. Kuşatmaya döndüklerinde bu sefer Phraata'dan Medialılar Roma kuşatma mevzilerine saldırdılar ve mevzilerdeki askerler kaçmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Antonius orduda firar veya disiplinsizlik oluştuğunda Romalı komutanlarca uygulanan eski bir ordu ceza sistemini uyguladı. Bu cezada askerler onar kişilik gruplara bölünür ve kurayla bu on kişiden biri diğer askerler tarafından dövülerek öldürülürdü²⁰¹.

Böylece Phraata'dan saldırılara uğramasından sonra Romalılar kuşatan güçken sürekli vur-kaç taktikleriyle tacize uğrayan kuşatılan güç konumuna düşmüştü. Antonius'un önünde iki seçenek vardı ya Armenia üzerinden Roma topraklarına geri

¹⁹⁷ Plut. **Ant.** 39.1.

¹⁹⁸ Dio 49.26.1.

¹⁹⁹ Dio 49.26.2; Plut. **Ant.** 39.2-5.

²⁰⁰ Plut. **Ant.** 39.6.

²⁰¹ Plut. **Ant.** 39.6.

çekilecekti ya da Phraata kuşatmasına devam edecekti. Fakat Antonius kuşatmaya devam etmeye karar verdi. Böylece sürekli Parth tacizleri ve yemek kıtlığıyla birlikte kışın yaklaştığı uzun bir kuşatma yaşanacağı benziyordu²⁰².

Antonius'un kuşatmaya devam etmesi Phraates'i de endişelendirdi. Çünkü kış yaklaşıyordu ve Phraates'in ordusu da topyekûn bir savaşa göre değil vur-kaç taktikli bir sefer için hazırlanmıştı. Ayrıca atları ve askerleri beslemek için zorluklar da baş gösterecekti. Phraates, eğer Romalılar kuşatmaya ısrarla devam ederse Parth askerlerinin onu terk edeceği endişesine kapıldı²⁰³. Bu nedenle Phraates güçlü bir konumdayken Antonius'la müzakerelere başlayan taraf oldu. Plutarkhos bu olayı şöyle aktarır:

“Parthlar arasında Romalıları en iyi tanıyanlar, erzak ararken ve diğer karşılaşmalarda onlara daha az şiddetle saldırıyor, bazı şeyleri almalarına izin veriyor, yiğitliklerini övüyor ve onların büyük savaşçılar olduklarını ve kendi kralları tarafından haklı olarak takdir edildiklerini söylüyorlardı. Bundan sonra daha yakına gelirler ve atlarını sessizce Romalıların yanına sürerek Antonius'a hakaret ederlerdi, çünkü Phraates anlamak ve bu kadar mükemmel adamı bağışlamak istediğinde, Antonius ona fırsat vermiyordu, ama orada oturup Parthlar onlara eşlik etse bile kaçmalarını zorlaştıracak o korkunç ve güçlü düşmanları, kıtlığı ve kışı bekliyordu. Birçok kişi bunu Antonius'a bildirdi, ama umudu onu teslim olmaya itse de, bu kadar nezaket gösteren barbarların söylediklerinin krallarının fikrini temsil edip etmediğini sorana kadar Parthlara haberciler göndermedi. ‘Bunun böyle olduğuna dair ona güvence verdiler ve onu korkuya ya da güvensizliğe kapılmamaya çağırdılar.’ Bunun üzerine yoldaşlarından bazılarını sancakların ve tutsakların geri verilmesi talebini yinelemeleri için gönderdi, böylece güvenli bir kaçışla tamamen tatmin olmuş sayılabılırdi. Ama Parthlı ona bu konuda ısrar etmemesini söyledi ve yola çıkar çıkmaz ona barış ve güvenlik güvencesi verdi²⁰⁴.”

Yukarıda aktarılanlardan da anlaşılacağı üzere görüşmeler olumlu geçmiş Antonius geri çekilmeyi kabul etmiştir. Antonius ilk olarak kuşatmayı kaldırdı ve hangi yoldan geri çekileceğini düşünürken Roma müttefiki olan Mardialı biri ona tepelerden Armenia'ya ulaşılabilirliğini söyledi ve yol önerdi. Böylece Antonius bu şahsın önerisini ve rehberliğini kabul etti²⁰⁵. Geri çekilmenin ilk iki günü herhangi bir Parth hareketliliği görülmedi. Fakat üçüncü gün bir nehre yaklaşırlarken Parth süvarileri belirdi ve Romalılara saldırdı. Ancak Romalılar sapancılar ve mızraklı Gallialı

²⁰² Dio 49.26-3-27.

²⁰³ Plut. **Ant.** 40.1.

²⁰⁴ Plut. **Ant.** 40.2-4.

²⁰⁵ Plut. **Ant.** 41.1-3.

süvarileri sayesinde Parthları püskürtmeyi başardılar²⁰⁶. Bu birliklerin işe yaradığını gören Antonius, boş bir kare düzeninde arka ve her iki kanadının sapancılar ve ciritçilerle desteklendiği bir formasyonda yürüyüşüne devam ediyordu. Sonraki birkaç gün de Parth tacizlerinden böylece korunmuş oldular ve Parthlar ağır kayıplar vererek geri çekiliyorlardı²⁰⁷. Daha sonra Antonius'un komutanlarında Flavius Gallus, cesaretlenerek bir sonraki Parth saldırısında Parthların üzerine yürümek için Antonius'u ikna etti. Böylece Parthlar yeniden Romalılara saldırdıklarında püskürtüldüler fakat bu sefer Gallus komutasında bir Roma takibine maruz kaldılar. Hareketli Parth okçuları Gallus'u ana gövdeden uzaklaştırdı ve birliklerini imha etti²⁰⁸. Romalılar bu çarpışmada 3.000 ölü ve 5.000 yaralıdan oluşan 8.000 kişilik bir zaiyat verdi²⁰⁹.

Bu çarpışmadan sonra bu sefer Parthlar cesaretlendiler ve Romalılara kesin darbeyi indirme amacıyla oldukça büyük bir kuvvetle geldiler. Romalılar o sırada bir tepeden inerken Parthlar saldırıya geçti. Bunun üzerine ok saldırısından korunmak amacıyla Roma askerleri diz çökerek kalkanlarını birbirine geçirerek yapılan *testudo*(kaplumbağa) pozisyonunu aldılar. Parthlar bu hareketi ilk kez görüyorlardı ve Romalıların yaralandıkları ve diz çöküp kalkanlarıyla korunduklarını sandılar. Böylece yaylarını bırakan Parth okçuları Romalılara hançerleriyle yaklaştı fakat Romalılara karşı ilk kez yakın dövüğe giren Parthların hiç şansı yoktu. Böylece *testudo* pozisyonu sayesinde Antonius geri çekilme esnasındaki ilk galibiyetini almış oldu²¹⁰. Romalılar yakın dövüşte Parthlara ciddi üstünlük sağlayacak şekilde tecrübeli askerlerdi. *Testudo* savaşından sonra Parthlarla olan çatışmalara bir süreliğine durdu fakat bu sıralarda büyük bir sorun olan açlık ve hastalıklar Antonius'un ordusuna büyük zararlar veriyordu²¹¹.

Bu sırada Phraates aralıklı saldırılarla Antonius ile yenilemeyeceğini anlayınca çeşitli aldatmacalara başvurdu. İlk amacı dağlık yolları tercih eden Romalıları açık ovalara çekmek için erzak sıkıntısından yola çıkararak Parth kralının artık

²⁰⁶ Plut. **Ant.** 41.3-5.

²⁰⁷ Plut. **Ant.** 42.1.

²⁰⁸ Plut. **Ant.** 42.3-4.

²⁰⁹ Plut. **Ant.** 43.1.

²¹⁰ Plut. **Ant.** 45.1-3; Dio 49.29.2-4.

²¹¹ Plut. **Ant.** 45.4-6.

saldırmayacağını, ülkesine geri döneceğini ve Armenia'ya giden ovalarda erzak sorunu yaşamadan ilerlenebileceği hakkında söylentiler çıkartıldı²¹². Romalılar bu söylentilere kanacakken bu noktada daha önce Antonius'a sığınan Parth soylusu Monaeses ortaya çıktı ve bir elçi aracılığıyla Antonius'a Parth kralının pusu kurduğu bilgisini verdi²¹³. Anlaşılan Parthia'da hala Phraates ile soylular arasında bir gerilim mevcuttu. Böylece Antonius Monaeses sayesinde Phraates'in kurduğu tuzağa düşmemiştir ve susuz bir yol olmasına rağmen askerlerine yanlarına su almalarını emrederek dağ yolunu tercih etti ve geceleyin yola koyuldu²¹⁴. İlginç bir şekilde Parthlar da hiç tercih etmedikleri şekilde gece vakti Romalıları takip etti ve uzun bir mesafe katederek Romalıları şaşırtmayı başardı²¹⁵. Aralarında yeniden ufak çatışmalar meydana geldi. Daha sonra Antonius ordusuna kamp kurup dinlenme emri verdikten sonra Monaeses'in elçisi tekrar geldi. Elçi Antonius'a bir an önce yakınlardaki bir nehri(kaynaklarda ismi bilinmiyor) geçmeleri taktirde Parthların onları takip etmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Antonius elçiye çok sayıda altın kase ve bardaktan oluşan hediyeler verdi. Antonius'un askerleri bunu görünce isyan ve yağma hareketlerine başladı fakat Parthlar bu isyanı fark etmeden orduda kontrol sağlanmıştı²¹⁶.

Sonunda Antonius söz konusu nehre doğru ilerledi ve Monaeses'in dediği gibi Parthlar nehre kadar takibe devam etmişti fakat nehri geçtikten sonra takiplerini durdurmuşlardı²¹⁷. Bunun sebebi Romalıların 27 günlük çekilmeleri esnasında girilen çatışmalarda anlaşıldığı üzere ancak yakın bir savaşta yok edilebileceğinin anlaşılmasıydı. Fakat yakın savaşta da Romalılar çok daha üstündü. Bu nedenle Romalıların geri çekilmesi artık Parth tarafında da kabul edilmiş görünüyordu. Romalılar daha sonra altı günlük bir yürüyüşün sonunda Arakses nehrine varmış ve buradan Armenia topraklarına ulaşmıştı²¹⁸. Antonius, buradan da Mısır'a geçecekti.

²¹² Plut. **Ant.** 46.1-2.

²¹³ Plut. **Ant.** 46.2-3.

²¹⁴ Plut. 47.1-2.

²¹⁵ Plut. **Ant.** 47.2.

²¹⁶ Plut. **Ant.** 48.1-3.

²¹⁷ Plut. **Ant.** 49.1-3.

²¹⁸ Plut. **Ant.** 49.3-4.

M.Ö. 36 senesinde meydana gelen Antonius'un Parthia istilasını yine bir yenilgi/başarısızlıkla sonuçlanmıştı fakat bu Kharrhai gibi bir felaket değildi²¹⁹. Seferin komutanı ve askerlerinin çoğunluğu güvenli bir şekilde geri dönmüştü. Kayıplara gelecek olursak; 27 günlük bir çekilmenin sonucunda pek çok çarpışma meydana geldi ve ayrıca bu geri çekilme esnasında soğuk kış şartları, kıtlık ve hastalıklar da eklenince kayıp sayıları toplamda 32.000'i bulmuştu²²⁰.

Sonuç olarak her ne kadar Kharrhai gibi bir felaket olmasa da Roma her iki Parthia istilasında azımsanamayacak kayıplar vermiş oldu. Bu nedenle daha sonraki dönemlerde yani Augustus(kronolojik açıdan şu an bizim için Octavianus) ve ardıllarının zamanında Roma-Parth ilişkilerinde açık bir savaştan kaçınılacak, diplomasiye daha çok ağırlık verilecekti²²¹.

Bu arada M.Ö. 36 yılında Doğu'da bunlar yaşanırken Batı'da Octavianus, son birkaç yıldır mücadele ettiği Pompeius Magnus'un oğlu Sextus Pompeius'a generali M. Agrippa'nın çabalarıyla nihayet galip gelmişti. Sicilia'da üslenen Sextus Doğu'ya kaçmıştı. Daha sonra Sextus Pompeius, Galatia kralı Amyntas ve Antonius'un komutanları Furnius ve Titius'la mücadeleleri sonucu teslim olacak ve şaibeli bir şekilde öldürülecekti²²². Aynı zamanda Octavianus, triumvirliğin diğer bir üyesi olan Lepidus'u pasifize ederek batıdaki tek güç konumuna yükselmışti. Böylece Doğu'da Antonius Batı'da ise Octavianus hakim güç olarak kalmıştı ve hakimiyetlerini sağlamlaştırmaya çalışıyorlardı. Çok geçmeden bu iki güç de bir iç savaşa tutuşacaktı.

M.Ö. 36/35 yıllarında Antonius başarısız Parth seferinden sonra hakimiyet alanı olan Doğu'da özellikle yerel krallıklar²²³ üzerinde bazı düzenlemelere girişti. İlk önce Galatia Krallığı'nda yaşlı kral Deiotarus'un varissiz bir şekilde ölümünden sonra eski

²¹⁹ Syme, R. (1939). **The Roman revolution**. Oxford, The Clarendon Press, s. 264.

²²⁰ Plut *Ant.* 50.

²²¹ A.N. Sherwin-White, 1984, s. 323.

²²² Sextus Pompeius'un Parthia'ya sığınma veya Antonius ile olası bir ittifak amacıyla Doğu'ya yönelmesi ve şaibeli ölümü ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Sampson, 2020, s. 231-242; App. *BC* 5.142; 5.144.

²²³ Doğudaki yerel krallıkların Roma ve Parthia arasındaki siyasi dalgalanmalarında nasıl tavır sergiledikleri hakkında bkz. Jacobson, D. M. (2001). "Three roman client kings: Herod of Judaea, Archelaus of Cappadocia and Juba of Mauretania." *Palestine exploration quarterly* 133(1): 22-38, ve ayr. bkz. Romer, F. (1985). "A case of Client-Kingship." *The American Journal of Philology* 106(1): 75-100.

Galatia kral soyundan Amyntas'ı yeni kral olarak atadı; sonra Kappadokia kralı X. Ariarathes'in ve hanedanının sadakatinden şüphelenmiş olsa gerek - Iudaea örneğinde olduğu gibi bir hanedanı devirerek – krallığına son verdi ve Arkhelaos adında yeni bir kralı tahta çıkardı²²⁴. Böylece Antonius Doğu'da doğrudan kendisi tarafından atanan krallarla Roma hakimiyetini - daha doğrusu kendi hakimiyetini - güçlendirdi.

Geriye Parthia seferinde kendisini yüzüstü bırakan Armenia kralı II. Artavasdes kalmıştı. Fakat Armenia gerek konumu (Parthia'ya yapılacak bir seferde oldukça önemli bir konum) gerekse de olası Parthia desteğinden dolayı bir seferi gerektirecekti. Ayrıca beklenmedik bir yerden beklenmedik bir çağrı Antonius'un Armenia'ya bir sefer düzenlemesine neden olacaktı. Media Atropatene kralı Artavasdes Antonius'tan Parth kralı Phraates'e karşı bir yardım telebinde bulundu. Kaynaklardan anlaşılabileceği üzere Parth kralı Phraates tahta çıktığı dönemdeki zalim karakterine geri dönmüş müttefiklerini kendinden uzaklaştırmıştı. Bunun sonucunda Media-Atropatene kralı hakimiyetine tehdit olarak gördüğü Phraates'e karşı Antonius'a sığınıp Parthia seferini tamamlaması için Antonius'a destek vereceği taahhüdünde bulundu²²⁵. Böylece Antonius'un eline Parth seferine devam edip öncesinde uğradığı başarısızlığı telafi etmek ve daha fazlasını kazanmak için önemli bir fırsat geçmişti. Fakat Media'ya varmadan önce Armenia'da hakimiyet sağlaması gerekiyordu. Antonius yola çıkmadan önce Armenia kralını tuzağa çekmeye çalıştı ve onu Mısır'a davet etti. Fakat Armenia kralı bu çağrısını cevap vermeyince Antonius Parthia'ya sefer düzenlercesine Mısır'dan yola çıktı²²⁶.

M.Ö. 34 yılında Antonius Armenia seferini gerçekleştirdi. Armenia'da ilerlerken Artavasdes'e birkaç defa daha görüşme çağrısında bulundu. Armenia kralı yine görüşmeyi reddetti ama en sonunda direncini yitirdi ve Antonius'la görüştü. Artavasdes Antonius tarafından elleri gümüş zincirlerle bağlanarak tutuklandı. Bunun üzerine Armenialılar, Artavasdes'in oğlu Artakses'i tahta çıkardılar. Artakses, Antonius'la savaştı fakat mağlup oldu ve Parthia'ya sığınmak üzere kaçtı²²⁷. Böylece Antonius Armenia'da da kontrolü sağladı ve Media-Atropatene kralı Artavasdes'le

²²⁴ Dio 49.32.3; Sampson, 2020, s. 220.

²²⁵ Plut. **Ant.** 52.-2; Dio 49.33.1-2.

²²⁶ Dio 49.33.2.

²²⁷ Dio 49.39.4-5; 49.39.6-40.1.

bağlantı kurdu. Media kralının kızı ile kendi oğlu Aleksandros(Aleksander)'un nişanlanmasıyla ittifaklarını pekiştirdiler. Daha sonra Media kralının himayesine bazı Roma birliklerini bırakıp savaş esiri olarak tutukladığı Armenia kralını da yanına alarak Mısır'a döndü²²⁸. Anlaşılabacağı üzere Antonius M.Ö. 34 senesinde Armenia kralının cezalandırılmasıyla yetinmişti ve Roma'daki siyasi meselelerden dolayı olsa gerek Roma'dan uzaklaşmak istememişti.

Antonius'un Armenia seferinden sonraki faaliyetleri onun sonunu getirecekti. Nitekim İskenderiye'ye vardığında burada alışılmışın dışında, sadece Roma'da düzenlenmesi gereken, Hellenistik doğu motifleriyle harmanlanan bir Roma triumphusu düzenledi. Aralarında Armenia kralının da bulunduğu esirleri triumphusunda sergiledi²²⁹. Ayrıca düzenlenen ziyafette Kleopatra ile altın tahtlara oturarak Roma'nın doğudaki doğrudan veya dolaylı hakimiyet alanları olan; Syria, Armenia, Kyrenaika, Phoenikia, Kilikia gibi bölgeleri Kleopatra ve ondan olan çocukları arasında paylaştırdı. Ayrıca bunlara Roma hakimiyetinde olmayan Media ve Parthia da dahildi²³⁰. Böylece Antonius bu hareketiyle kendisini kral ilan etmese de Roma'nın doğu topraklarından sanki kendi kraliyet hanedanını kurar gibi bir izlenim oluşturmuştur²³¹. Bu olaydan sonra Antonius'un Roma topraklarını yabancılara böyle dağıtması üzerine Octavianus bunu iyi değerlendirdi ve Roma'da karşı propagandalara girişti. En sonunda Antonius'un vasiyetini açtırarak Roma topraklarını Kleopatra'ya verme amacında olduğunu öğrenince bir iç savaş kaçınılmaz oldu²³². Bunun üzerine Antonius'un Roma'daki destekçileri Roma'dan kaçtılar ve Octavianus, Kleopatra'ya karşı bir savaş çağrısında bulunarak Roma'da kabul gördü. Savaş Kleopatra'ya ilan edildi fakat asıl muhatap Antonius'tu²³³.

Nihayetinde M.Ö. 31 yılında anakara Yunanistan yeniden bir Roma iç savaşına tanık oldu. Bilindiği üzere Aktium'da yapılan savaşta Antonius ve Kleopatra'nın kuvvetleri yenildi ve Mısır'a kaçtılar. Ardından Mısır'a ilerleyen Octavianus M.Ö. 30

²²⁸ Dio 49.40.2.

²²⁹ Dio 49.40.3.

²³⁰ Dio 49.41.1-3; Plut. **Ant.** 52.3-6.

²³¹ Antonius'un bir 'Antonius Hanedanı' kurması hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Sampson, 2020, s. 246-255.

²³² Dio 50.4.1-2.

²³³ Dio 50.4-5.

yılında Mısır'ı Roma topraklarına ekledi ve Antonius intihar etti. Böylece, Octavianus, Roma'da tek hakim güç olarak kaldı ve Roma için yeni bir dönemin başlangıcını sağlayacaktı.

Bu arada Parthia'da gelişen olaylar hakkında kaynaklarımız oldukça sessizdir. Fakat Dio'dan anlaşıldığı üzere Media-Atropatene kralı Artavasdes, Parthia ve Parthia'ya sığınan Armenia kralının oğlu Artakses'e karşı emrindeki Roma birlikleriyle bir saldırıya girişmiş fakat Antonius'un birliklerini Batı'ya çağırması üzerine yenilmişti. Bunun sonucunda hem Media-Atropatene hem de Armenia(yeniden) Roma himayesinden çıkmış görünüyordu²³⁴.

3.4. Augustus Dönemi Roma-Parth İlişkileri ve Barış

M.Ö. 30 yılına gelindiğinde Octavianus'un Roma'daki iç savaşa son kalan büyük Hellenistik krallık olan Prolemaioslara karşı bir savaş kisvesi altında son vermişti. Bu sırada Parthia'da bir iç karışıklık meydana geldiğini görüyoruz. Despot bir yönetim anlayışı olduğunu bildiğimiz IV. Phraates'e karşı muhtemelen Media-Atropatene ve Armenia'daki son mücadeleleri komutan eden Tiridates adında bir Parth generali isyan etmişti²³⁵. Bu Tiridates, Phraates'i Sktyhia'ya çekilmek zorunda bırakmıştı. Fakat Skyth desteğini alan Phraates M.Ö. 30/29 civarında Tiridates'e galip gelmiş Tiridates de yanında Phraates'in bir oğlunu rehin alarak Roma'ya sığınmıştı. Daha sonra Parth kralı Phraates, Octavianus'a bu konu hakkında elçiler gönderdi. Octavianus, Mısır'la meşgul olduğunu belirterek Tiridates'i teslim etmeyeceğini fakat ona herhangi bir yardımda bulunmayacağını taahhüt edip Syria'da kalmasına müsaade edeceğini ayrıca Phraates'in rehin oğlunu Tiridates'ten alarak Roma'ya götüreceğini belirterek her iki tarafla uzlaşmacı bir karşılık vermişti²³⁶. Octavianus'un bu tavrı sergileyerek Parthia ile olan ilişkilerde farklı bir döneme girildiğinin göstergesi olacaktır. Daha önceki seferlerde Gabinius'a sığınan III. Mithradates ve Antonius'a sığınan Monaeses gibi örneklerin neticesinde Roma ve Parthia savaşlara tutuşmuştu fakat Octavianus ise her iki tarafla da uzlaşmacı bir tavır sergilemişti. Ayrıca Parthia isyancısı ve Parth kralının

²³⁴ Dio 49.44.4.

²³⁵ Debevoise, 1938, s. 135.

²³⁶ Dio 51.18.2-3. Justinus da bu olayı anlatır fakat tek farkı Octavianus'un o sıralarda Hispania'da olduğunu aktarır; Just.42.6-9.

oğlunun yanında Mısır'da Antonius'a sığınan Media-Atropatene kralı Artevasdes ve o sırada Armenia tahtında bulunan Artakses'in kardeşleri dahil²³⁷ önemli misafir/rehineleri elinde bulundurması Parthia ile bir ateşkes ortamı sağlamışa benziyordu. Nitekim Octavianus için de bu ateşkes ortamı Roma'daki iç savaştan yeni çıkması ve daha önce Antonius'un kontrolünde olan Doğu'daki hakimiyetini daha rahat bir zeminde güçlendirmeye girişmesi açısından önemliydi.

Önceki bölümde anlattığımız üzere Antonius Doğu'daki krallıklar üzerinde hakimiyetini sağlamlaştırmak için gerektiğinde yerel hanedanlıklara son vermiş yerine Roma'ya ve dahası kendisine sadık krallar getirmişti. Fakat Antonius artık yoktu ve Roma'da tek hakim güç Octavianus'tu. Bu nedenle Octavianus bu krallar üzerinde otoritesini tesis etmek amacıyla yeniden bir düzenleme faaliyetine girişti. Kaynaklardan anladığımız kadarıyla Octavianus, Antonius'un atadığı Amyntas ve Arkhelaus dışında diğer krallara müdahalelerde bulundu²³⁸. Ayrıca yine Antonius tarafından atanan Iudaea kralı Herodes o sıralarda Roma'ya da sorunlar çıkaran Nebateialılarla savaştığı ve Octavianus'a hiç karşı çıkmadığı için Octavianus tarafından krallığı onaylandı ve krallığının toprakları genişletildi²³⁹.

Octavianus'un Doğu'daki krallıkları güvenceye aldıktan sonra artık Roma'ya dönerek Roma iç savaşının neticelendirmesi gerekiyordu. Bilindiği üzere M.Ö. 27 yılında Roma'da yeni bir dönem başlamış oldu. Octavianus galipti ve tek otoriteydi. Senatus ve Roma halkı tarafından kendisine çeşitli unvanlar ve vasıflar bahşedildi. En nihayetinde '*primus inter pares*(eşitler arasında birinci)' olarak nitelendirildi. Ayrıca *Augustus*(kutsal) unvanını aldı ve bundan sonra tarih boyu Augustus olarak bilinecekti. Bu olaylardan sonra Roma Cumhuriyeti, *Principatus Dönemi* olarak da adlandırdığımız imparatorluk dönemine geçmiş oldu. Augustus, bundan sonra ilk olarak imparatorluğun kuzey ve batısında Roma hakimiyetini güçlendirmekle uğraşacaktı.

²³⁷ Dio 51.16.2.

²³⁸ Dio 51.2.

²³⁹ Josephus, **BJ**, 396-397.

M.Ö. 26 yılına gelindiğinde Syria’da bulunan Parthia isyancısı Tiridates, Roma topraklarından Euphrates’i geçerek Parthia’ya bir saldırı düzenledi²⁴⁰. Tiridates mağlup edildi ve Parthia’daki iç savaş son buldu. Fakat Parthia kralı bu saldırıda Augustus’un parmağı olduğundan şüphelendi ve Roma’ya elçiler gönderdi. Bunun üzerine Augustus Roma’ya gelen elçileri önce senatusa getirdi ve senatus da yetkiyi kendisine havale etti. Nihayetinde bir iyi niyet göstergesi olarak Roma’da bulunan Parth kralının oğlu krala geri gönderildi²⁴¹ ve Crassus ile Antonius’un başarısız girişiminde ele geçirilen Roma lejyon kartallarının iadesi talep edildi²⁴². Böylece Parth kralı ile bir güven ortamı oluşmuş oldu. Ayrıca Crassus ve Antonius’un başarısız Parthia seferlerinde kaybedilen lejyon kartallarının iadesinden ilk kez bahsedilmiş görünüyordu²⁴³.

Sonraki senelerde Roma’da iç ve dış pürüzlerle uğraşan Augustus, M.Ö. 22’de bir Doğu gezisine çıktı. Önce Yunanistan anakarasına sonra oradan Anadolu’ya geçti ve kentlerdeki yerel sorunlarla uğraştı²⁴⁴. M.Ö. 21’e gelindiğinde Augustus Syria’ya ulaşmıştı. Bu arada Armenia’da karışıklıklar meydana gelmişti. Armenialılar Augustus’tan, tahtta bulunan Artakses’in yerine o sırada Roma’da bulunan diğer Armenia prensi Tigranes’i talep ettiler. Augustus bu görev için Tiberius’u görevlendirdi ve Tiberius henüz Armenia’ya varmadan Armenialılar Artakses’i öldürmüşlerdi. Böylece Tiberius yanında getirdiği prensi III. Tigranes olarak tahta geçirerek bir kez daha Armenia’nın Roma kontrolüne girmesini sağladı²⁴⁵. Ayrıca aynı dönemde Media-Atropatene tahtına o sıralar Romalıların yanında olan sürgün Artavasdes’in oğlu II. Ariobarzanes geçirilerek Media-Atropatene de Roma kontrolüne girmiş olabilir²⁴⁶.

Armenia ve Media-Atropatene’nin Roma kontrolüne girmesi Augustus’un o sıralarda Syria’da bulunması Parth kralı Phraates’in yeni bir Roma istilası ihtimaline karşı tedirgin olmasına sebep oldu. Fakat Augustus’la arasında nispeten daha

²⁴⁰ Isid., **Stat. Part.**..1; Dio 53.33.1-2.

²⁴¹ Just. 42.6-9.

²⁴² Dio 53.33.

²⁴³ Sampson, 2020, s. 283.

²⁴⁴ Dio 54.7.5-6.

²⁴⁵ Dio 54.7.1-8.1, 54.9.1-10.

²⁴⁶ Sampson, 2020, s. 296-297.

uzlaşmacı bir iletişim bulunuyordu. Bunun üzerine Phraates, hem olası bir çatışmayı önlemek hem de bir dostluk oluşturmak amacıyla Roma'nın oldukça önem atfettiği ve daha önce talep ettiği Crassus ve Antonius'un seferlerinden ele geçirilen Roma lejyon kartallarıyla birlikte Romalı esirleri Augustus'a gönderdi. Böylece herhangi bir savaş meydana gelmeden Augustus, Roma'da Crassus'tan beridir büyük bir utanç kaynağı olan bir durumu diplomasi yoluyla ve otoritesinin gücüyle ortadan kaldırmıştı²⁴⁷. Augustus bu olayı Roma'da Parthlara karşı bir savaşta galip gelmiş ve onlara boyun eğdirmiş gibi lanse etti. Geri alınan Roma lejyon kartallarını Capitoline Tepesi'nde yaptırdığı Mars Ultor(İntikamcı Mars) Tapınağı'na yerleştirdi. Aynı zamanda bir savaştan muzaffer bir şekilde dönmüş gibi Roma'ya at sırtında girdi ve bu olay bir zafer takı ile onurlandırıldı²⁴⁸. Bundan sonraki senelerde Roma-Parthia arasında herhangi bir sorun olmayacaktı fakat M.Ö. 2 yılında babası IV. Phraates'i öldürerek tahta geçen Phraatakes ile Armenia üzerinde ufak bir anlaşmazlık yaşanacaktı.

M.Ö. 20 yılındaki barışçıl görüşmelerde Parthia kralının getirdiklerinin yanında Augustus da Parthia kralına bazı hediyeler göndermişti. Bunların arasında Musa adında İtalyan bir köle kız da vardı. Bu kız kısa sürede Phraates'in eşleri arasına girmişti ve kralın ölümüne sebep olacak olan Phraatakes'i doğurmuştu²⁴⁹. Ayrıca Musa, oğlunun ve dolayısıyla kendisinin tahtta iddiasını güçlendirmek amacıyla M.Ö. 10 yılında Phraates'i ikna ederek eğitim almaları için Seraspades, Vonones, Phraates ve Rhodaspes adlarında dört oğlunu Roma'ya göndertmişti²⁵⁰.

M.Ö. 6 yılında Armenia kralı III. Tigranes ölmüştü ve Armenia'da bir taht krizi ortaya çıkmıştı. Augustus krize müdahale ederek Artavasdes adında bir kralı tahta geçirme emri verdi ve Roma'nın bu eylemine hiçbir Parth itirazı gelmedi²⁵¹. Fakat yeni Parth kralı Phraatakes(M.Ö. 2-M.S. 4), Armenialı bazı gruplarla Artavasdes'i tahttan indirmek için girişimlerde bulundu. Bunun üzerine Augustus torunu Gaius'u bölgeye bir orduyla gönderdi. Bu sırada Augustus ile Phraatakes arasında karşılıklı olarak birbirlerine sadece 'Kral' ve 'Caesar' olarak hitap ettikleri bir dizi hakarete varan

²⁴⁷ Dio 54.8.1-3; Just. 42.10-12.

²⁴⁸ Dio 54.8.1-3.

²⁴⁹ Jos. AJ 18.3-44.

²⁵⁰ Strothmann, M. (2012). "Feindeskinden an Sohnes statt: Parthische Königssöhne im Haus des Augustus." *The Parthian empire and its religions*: 83-102, s. 91.

²⁵¹ Dio 55.9.4-8.

mektuplaşma yaşandı. Phraatakes, Roma’da olan kardeşlerini kendisine daha sonra tehdit oluşturmaması için Parthia’ya gönderilmesini talep etti. Augustus ise tacını ve Armenia’yı terk etmesini istedi. O sırada Gaius komutasındaki bir ordunun bölgeye yaklaşmasından sonra Phraatakes geri adım attı ve Armenia’yı terk etti. Augustus’un da Parth soylularının kendisine karşı kardeşlerini kullanamayacağı ve Roma’da kalacaklarına dair söz vermesiyle bir çatışma önlenmiş oldu²⁵².

Ayrıca görüşmeler sadece mektuplaşmalarla kalmadı. M.S. 1/2 yıllarında bölgeye gelen Gaius ile Parth kralı Phraatakes arasında Euphrates Nehri’nin ortasında bir adada bir barış antlaşması düzenlendi. O sırada Syria’da askeri tribunusluk yapan Velleius Paterculus bu anlaşmanın düzenlendiği ortamı şöyle aktarır:

“Gaius, Euphrates’in ortasındaki bir adada, her iki taraftan da eşit sayıda görevliyle birlikte, yüce bir itibara sahip genç bir adam olan Parth Kralı [Phraatakes] ile buluştu. Askeri tribunus olarak hizmetimin başlangıcında bu manzaraya tanık oldum: Bir tarafta Roma ordusu, diğer tarafta Parth ordusu dururken, iki adam bir araya geldi, imparatorluklarının ve insanlığın seçkin liderleri - gerçekten dikkate değer ve unutulmaz bir yer ... Önce Parthlı, Gaius ile bizim kıyımızda yemek yedi, sonra Gaius kralla düşmanın kıyısında²⁵³.”.

Bu görüşmenin tasvirinden de anlaşılacağı gibi iki imparatorluk eşit iki güç olarak bütün insanlığı temsil ettikleri bir sembolizmle lanse edilmiştir. Sonuç olarak Roma ve Parthia arasında M.Ö. 54’ten beridir aralıklı da olsa süren savaşlar nihayet Roma’nın ilk princepsi olan Augustus döneminde yapılan bir barış antlaşmasıyla son buldu. Ayrıca bu barış görüşmesinin iki imparatorluk arasındaki doğal sınır olan Euphrates’te düzenlenmesi bu nehrin sınır olarak onaylanması anlamına da gelmektedir.

Konumuzu oluşturan M.Ö. 1. yüzyıldaki Roma-Parth ilişkilerini bu şekilde sonuçlandırdıktan sonra bu iki süper gücün birbirleri üzerinde oluşturdıkları değişime kısaca değinmekte fayda vardır. Yukarıda da değindiğimiz gibi Euphrates sınırının iki yakasındaki hakim iki farklı dünya alegorisi M.S. 1. yüzyılda daha baskın bir şekilde hem Roma’da hem de Parthia’da betimlenecektir.

Augustus’un henüz uzun bir iç savaşlar döneminden çıkıp yeni bir Roma düzeni oluşturduğuna daha önce değindik. Bu doğrultuda iç savaşların yanında Parthia ile de

²⁵² Jos., AJ 19.39-43; Dio 55.10.18-21, 55.10.3-9.

²⁵³ Vell. Pat. 2.101.1-3.

meydana gelen savaşlar sonucu Roma güçleri oldukça önemli zaiyatlar vermişti ve sonuç olarak bir genişememe durumu söz konusuydu. Bu nedenle Augustus diplomasiye daha çok önem vermiş ve izlediği politika sonucu daha önceki Roma generallerinin kaybettiği lejyon kartallarını da geri alarak Roma prestijini geri kazanmıştı. Bu politikanın devamı niteliğinde Roma’da, Roma ve Parthia’nın iki farklı dünya olduğuna dair bir ideoloji geliştirilmişti. Romalılar, Parthları Pers İmparatorluğu’nun halefleri, kendilerini de bunlarla savaşan klasik Yunanlarla özdeşleştirdiler²⁵⁴. M.Ö. beşinci yüzyıldaki Yunan-Pers savaşları sırasında, bu Yunanlar (en azından Herodotos’un anlattığına göre) Doğu’nun despotik güçlerini savuşturarak dünyanın düzgün bölünmesini kahramanca korumuşlardı. Klasik Yunanların mirasının varisi olan Augustus Roma’sı, Akhamenişler’in halefleri olan Parthları kendi dünyalarına, Euphrates’in doğusundaki tehlikeli ve geri kalmış topraklara hapsedecekti²⁵⁵. Bu ideolojiyi desteklemek amacıyla Yunanların galip geldiği Yunan-Pers savaşlarının canlandırmalarını içeren gösteriler düzenleterek Roma’da Parthia Krallığı ile olan ilişkilerine dair muzaffer bir görünüm oluşturdu. Bunun yanında Roma’da bulunan Parth rehinelerini/prenslerini arenalarda diğer başka egzotik yaratıklarla birlikte sergileyerek ve daha sonra kendi sırasının arkasına oturarak bunların başka bir dünyanın/imparatorluğun unsuru olduklarının mesajını vermekteydi²⁵⁶.

Parthia’da ise buna benzer bir ideoloji yine Roma’da bulunan Parth prensleri sebebiyle olacaktır²⁵⁷. Şöyle ki; Euphrates antlaşmasından kısa bir süre sonra Parthia’da yarı İtalyan olan kral Phraatakes’e ve büyük unvanlar elde eden annesi

²⁵⁴ Spawforth, A. (1994): “Symbol of Unity? The Persian-Wars Tradition in the Roman Empire”. In S. Hornblower (ed.): **Greek Historiography**. Oxford/New York. 233–247; Hardie, Ph. (1997): “**Fifth-Century Athenian and Augustan Images of the Barbarian Other**”. *Classics Ireland* 4. 46–56; Luther, A. (2010): “Zum Orientfeldzug des Gaius Caesar”. *Gymnasium* 117. 103–127; Schneider, R. M. (2012): “The Making of Oriental Rome: Shaping the Trojan Legend”. In P. Bang / D. Kołodziejczyk (eds.): **Universal Empire: A Comparative Approach to Imperial Culture and Representation in Eurasian History**. Cambridge/New York. 76–129.

²⁵⁵ Nabel, J. (2018). **The Arsacids of Rome and Parthia’s “Iranian Revival” in the First Century CE**. s. 478.

²⁵⁶ Suet. Augustus, 43.3-4; 2010: Wiesehöfer, J. (2010): “Augustus und die Parther”. In R. Aßkamp / T. Esch (eds.): **Imperium–Varus und seine Zeit: Beiträge zum internationalen Kolloquium des LWL-Römermuseums am 28. und 29. April 2008 in Münster**. Münster. 187–195.

²⁵⁷ Parthia’daki bu değişimin aktarılmasında kaynak olarak gösterilen Tacitus’un dikkatli bir değerlendirilmesi sonucu bu konuda güzel bir çalışma için bkz. Nabel, J. 2018. s. 475-494.

kraliçe Musa'ya olan Parth soylularının desteği azalıyordu ve en sonunda M.S. 4 yılında Orodes adında bir kral naibi tarafından çıkarılan isyan sonucu öldürüldüler. III. Orodes adıyla tahta geçen kral da Parth soylularına takındığı sert müdahalelerden dolayı suikasta kurban gitti²⁵⁸. Bunun üzerine Parth soyluları M.S. 7 yılında Arsakes Hanedanlığı'nın mensubu olan daha önce IV. Phraates tarafından Roma'ya gönderilen oğullarından Vonones adındaki prensin Parthia'ya gönderilmesini talep ettiler. Augustus bu talebi kabul etti ve Vonones Parthia tahtına getirildi²⁵⁹. Fakat Parthia soyluları ve tebaası, yıllarca Roma'da kalan Vonones'in Parth gelenekleri olan atçılık ve avcılık gibi uğraşlara ilgisizliği ve tavırlarını “fazla Romalı” bularak pek fazla benimsemedi. Bu nedenle Media'da bir isyan ortaya çıktı ve M.S. 12 yılında Artabanos adlı bir Parth prensi Ktesiphon'da kral ilan edilerek Parthia tahtına çıktı²⁶⁰.

Roma etkisindeki bir Part kralının ortaya çıkmasından sonra buna itiraz edip başa geçen Artabanos'tan itibaren Parthia, Roma'da halen mevcut olan Arsakes soyundan gelen prenslerin tehlikesi karşısında bir değişim geçirerek bundan sonra daha “İrani” bir kültürel rota çizecekti. Nitekim bu değişim, haleflerinin aksine, yeni kral Artabanos'un sikkelerinden ‘philhellenos’ sıfatının kaldırılıp kralın Parth tarzında cepheden tasvir edilmesiyle görülmektedir²⁶¹. Artabanos'tan sonra gelen kral I. Vologaeses döneminde bu Parth/İran kültürünün dirilişinin bir diğer örneği ise sikkelerde Yunanca dışında bir dil yani Parthça ilk kez kullanıldı ve ayrıca dini alanda da Zerdüştlük dininin kutsal kitabı olan Avesta metinleri bu kral döneminde toplandı ve korundu²⁶².

Sonuç olarak Augustus'un inşa ettiği propagandanın da etkisi ve sonrasında Roma'da bulunan Parth prenslerinin Parthia'nın varlığına tehdit oluşturmasıyla birlikte her iki imparatorluk kendi ideolojisini iki ayrı dünya üzerinden birbirini

²⁵⁸ Josephus, Ant. 18.2.4.

²⁵⁹ Strabon 6.4.2'de bu olayı Parthia'nın bu taleple tüm otoritelerini Romalıların eline bırakmaya hazır olduklarında şeklinde yorumlar bkz. McLaughlin, R. (2016). **The Roman Empire and the Silk Routes: The Ancient World Economy & the Empires of Parthia, Central Asia & Han China**. Pen and Sword.

²⁶⁰ Josephus, Ant. 18.2.4; Tacitus, Annales, 2.2-3; Tacitus, **Annales**. 2.3.

²⁶¹ Sellwood, D. (1980). **An Introduction to the Coinage of Parthia**. London; Sinisi, F. A. (2012). “The Coinage of the Parthians”. In W. Metcalf (ed.): **The Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage**. Oxford/New York. 275–294; Nabel, J. 2018, s. 484.

²⁶² Bkz. Nabel, J. 2018, s. 485-486.

dışlayarak çözüm bulmuş görünüyordu. Euphrates nehri iki ayrı dünyanın doğal sınırını farazi olarak tanımlamaktan çıkıp somut bir anlam kazanmıştır demekle ne kadar ileri gitmiş oluruz emin değilim.

SONUÇ

M.Ö. 4. yüzyılın sonlarından 2. yüzyılın başlarına kadar Yakın Doğu ve Akdeniz dünyası Hellenistik krallıkların üç büyük gücü arasında bölünmüştü. Fakat bu krallıkların en batısında Roma, en doğusunda ise Parthia ortaya çıkarak M.Ö. 1. yüzyıla girerken söz konusu antik dünyadaki düzeni tamamen değiştirerek yeni hakim güçler oldular.

Bu yeni iki güç Seleukos kralı III. Antiokhos örneğinde olduğu gibi birbirlerinin gelişiminde katkılarda da bulundular. En nihayetinde söz konusu Hellenistik krallıkları yutarak Anadolu ve Mezopotamya'da karşı karşıya geldiler. Bu karşılaşma yeni tanışan iki gücün karşılaşmasıydı ve başlangıç olarak ilk diplomatik temasta temkinli uzlaşmacılıkla kabaca Euphrates nehri olarak bir sınır belirlenmişti. Fakat hakimiyet sahaları, büyük Hellenistik krallıkların çöküşünden sonra ortaya çıkan birçok krallığın ve hanedanın bulunduğu zengin bir bölgede kesişmişti. Bu nedenle bu krallıkların kendileri şahsen sebep olmasa dahi bölgede bulunan iki gücün hakimiyet sağladığı krallık ve hanedanlar üzerinden anlaşmazlıklar kaçınılmaz olacaktı.

Çalışmamızda ele aldığımız M.Ö. 1. yüzyıl sadece Parthia ve Roma'nın ilk teması ve mücadelelerini içermiyordu. Aynı zamanda hem konumuzu oluşturan coğrafyadaki yerel kralların faaliyetleri, kendi içlerindeki mücadeleleri, hem Roma'nın bu asır içerisinde ardı arkası kesilmeyen iç savaşlarından sonra yönetim anlamında kesin bir değişim yaşaması hem de Parthia'da gelişen yine yoğun iç savaşlar oldukça karışık ve renkli bir dönemi oluşturmaktaydı. Bu çok etkenli dönem ilgili olduğumuz Doğu Akdeniz ve Anadolu'da radikal değişimlere sahne oldu.

Roma'nın ilk önce Pergamon Krallığı'ndan başlayarak bölgeye giriş yapıp daha sonra uzunca bir süre bölgedeki komşu kent ve krallıkların anlaşmazlıklarında bir hakem görevini üstlenmekle yetindiğini görüyoruz. Fakat Pontus kralı VI. Mithradates örneğinde olduğu gibi yerel faktörler Roma'yı bölgede doğrudan hakimiyet alanını genişletmeye teşvik etti. Bu durum Parthia'da böyle değildi (Parthia hakkında kaynaklarımız da oldukça kısıtlı olduğu için bu kanıya kesin olarak

varamasak da). Parthia, hakimiyet sahasının büyüklüğü ve gücünün yanında - göçebe bir topluluktan bir imparatorluğa dönüşümlerini hariç tutarak - klasik bir krallıktı. Daha da açmak gerekirse; güçlü ve otoriter bir kralın varlığında yayılmacı bir politika izler fakat o güçlü kralın ölümünden sonra gelebilecek sönük karakterli kralların varlığında da oldukça pasif kalıp kargaşaya sürüklenmeye müsaitti. Nitekim Parthia bölgeye güçlü bir kral olan II. Mithradates'in yönetiminde Kuzey Mezopotamya ve Armenia aracılığıyla giriş yaptı.

Nihayetinde bu iki güç bölgeye nasıl girmiş olursa olsun hali hazırda orada mevcut olan yerel krallık ve kentler bunların birbirleriyle verdikleri mücadelelerde oldukça arada kalmışlardı. Nitekim çalışmamız boyu özellikle Armenia, Kappadokia, Iudaea, Kommagene, Media-Atropatene gibi krallıkları sıkça zikrettik. Özellikle Armenia ilk başta Parthia'ya bağlıydı daha sonra Mithradates savaşları sonucunda Roma'ya bağlanmıştı fakat bu aynı yüzyıl içinde birkaç kez değişecekti. Yine Iudaea Roma'ya bağlıydı fakat Parth prensi Pakoros'un müdahalesiyle Parthia'ya bağlanmıştı ve bu durum sonra tekrar değişecekti.

Bu tip durumlar söz konusu yüzyılın en belirgin özelliklerindendir. Parthia ve Roma'nın tavırları bu krallıklar üzerindeki hakimiyet mücadelesine gelince saldırganlaşırken, kendi ülkelerinde iç savaşlar meydana gelince uzlaşmacı bir hal alıyordu. Ayrıca yerel krallar artık daha temkinli olmaya çalışıyordu çünkü bu yüzyılda siyasi dengeler sürekli değişiyordu. Bu sürekli değişimden dolayı çalışmamızda aktardığımız üzere Armenia kralı II. Artavasdes'in, Crassus ve Antonius'un Parthia seferlerinde tarafsız kalmaya daha yatkın olduğunu ve her iki seferde savaşmaktan çekinme isteğini daha anlaşılır kılıyor. Nitekim Roma ve Parthia yenişemiyordu.

Ayrıca tek mücadele Roma ve Parthia mücadelesi değildi. Özellikle Roma'nın iç savaşlarında meydana gelen, tarafların görev bölgelerinden kaynaklı, Doğu-Batı güçleri savaşına dönüşen mücadelelerinde(Caesar X Pompeius, Antonius/Octavianus X Cassius/Brutus ve Octavianus X Antonius savaşları gibi) hangi tarafta olunacağı oldukça tedirgin edici olmalıydı. Çünkü galip gelen güç hangisiyse bunun yerel krala nasıl davranacağı tamamen bir muamma oluştuyordu. Nitekim bu savaşlarda galip gelenler tarihin bir cilvesi olsa gerek hep Batı'da olanlar olmuştu ve bölgede

hakimiyetlerini sağlamlaştırmak amacıyla yerel krallara müdahalelerde bulunuyordu. Bu müdahaleler genel olarak söz konusu kralların tazminatla veya toprakla cezalandırılması, tahttan indirilmesi ve yerine yönetici hanedandan sadık başka birinin getirilmesi şeklinde olabiliyordu. Fakat Antonius'un Iudaea ve Kappadokia örneklerinden de gördüğümüz üzere doğrudan hanedanları da sonlandırdığını görmekteyiz. Bu nedenle bölgedeki unsurlar büyük güçler arasında oldukça ezilmiş olduğunu ve esnek politikalarla hayatta kalmaya çalıştıklarını görüyoruz.

Roma iç savaşlarının yerel krallıklar üzerindeki etkilerinden sonra bu krallıkların kendi içlerindeki mücadelelere değinmekte fayda var. Özellikle MÖ 80'lere girildiğinde hamisi olan Parth kralının ölümünden sonra Armenia kralı II. Tigranes'in Kuzey Mezopotamya'dan Syria'ya kadar olan bölgeye yayılıp Sophene, Kappadokia, Kommagene gibi diğer yerel krallara saldırılar düzenlemesi bölgede kısa bir süreliğine Parthia'dan daha büyük bir güç haline gelmesini sağlamıştı. Fakat daha sonra pasifize edilmesiyle Roma ve Parthia gibi yüzyıllar sürecek bir hakimiyet sağlayan büyük güçlerden olamayacağını görmekteyiz.

Bir başka yerel krallık olan Kommagene ise ilginçtir. Tigranes'in saldırılarından kurtulduktan sonra Pompeius'un tarafına geçmiş, Kharrhai sonrasında Parth kralı ile akrabalık bağı kurmuştu ve daha sonra kendi toprakları üzerinden müsaade ettiği Parth akınlarını Roma'ya kendisi bildirmişti. Kommagene kralı I. Antiokhos'un bu tavrı ve stratejileri söz konusu dönemde bir yerel krallığın hayatta kalması için yapılması gerekenler açısından çok güzel bir örnek teşkil eder. Ayrıca bu yerel krallıkların bu süreçte mevcut bulunması ve ortadan kaldırılmamaları hem kültürel farklılıklardan dolayı sağlam bir otoritenin sağlanamayacağı hem de bölgede stratejik açıdan Roma ve Parthia toprakları arasında başka bir kral tarafından yönetilen yönetim birimlerinin olması her iki gücün de işine gelmiştir. Nitekim özellikle Kuzey Mezopotamya'da bulunan bölgeler doğu-batı kuzey-güney doğrultusunda Toroslar'dan ve nehirlerden bölgeler arası ticaret ve ulaşım yollarının sağlandığı birçok geçidi barındırıyordu. Ne Parthia ne de Roma bir diğerinin bu geçitlerde doğrudan hakimiyetini istemezdi ki bu da çok zordu. Adiabene, Osrhoene ve Gordyene gibi yerel unsurların Sami kökenli olduklarına çalışmamızda değindik. Eskiden beri yerleşim gören(Arbela gibi), belli ekonomik ve yönetim sistemi bulunan bir bölgede

mevcut yerel dinamikler etrafında oluşan bu krallıkları doğrudan yönetmeye çalışmada ne Roma ne de Parthia - en azından çalışmamızın söz konusu olduğu dönem kapsamında - tam başarı sağlayabilirdi. Bu nedenle hem Roma hem Parthia hem de yerel unsurlar dönemin ve coğrafyanın gerektirdiği siyasi dinamik ve dengelere boyun eğmişlerdir.

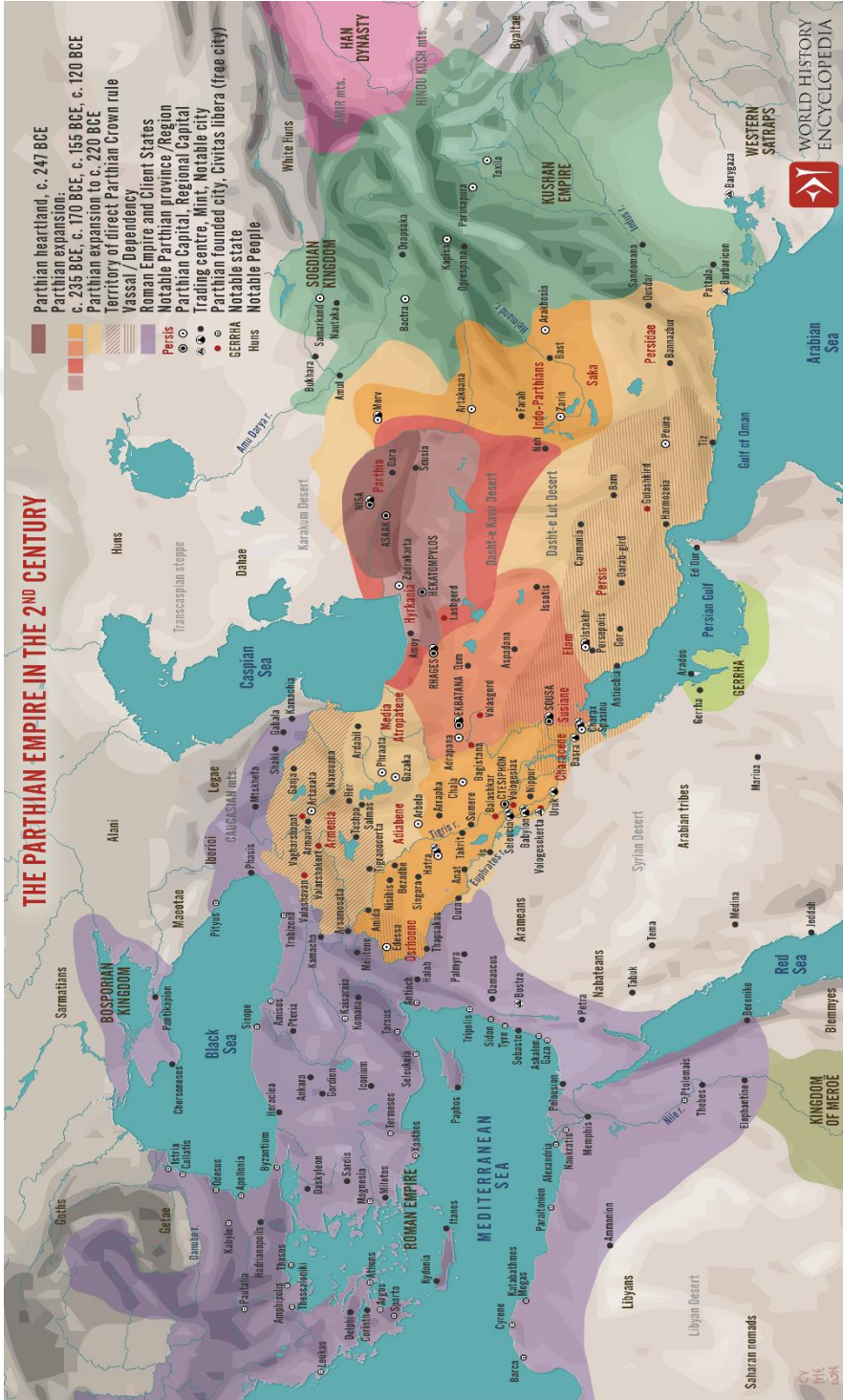
Yerel bölgesel unsurlar hakkındaki gözlemimizden sonra yeniden Roma-Parthia ilişkilerini dönecek olursak. Roma ve Parthia başlarda birbirlerine temkinli ve uzlaşmacıyken Crassus ve Antonius gibi hırslı komutanların saldırgan tutumları iki devleti çatışmaya sürüklemiştir ve Parthların da saldırgan bir tutum sergilemelerini tetiklemiştir. Elbette bu saldırganlığı sadece komutanların hırslarından kaynaklı diye sınırlamak anlamsızdır ve buna çalışmamızda da değindik. En nihayetinde her ne kadar çatışmalar meydana gelmiş olsa bile çalışmamızda değindiğimiz dönemlerin neredeyse hepsinde sürekli bir diplomatik temasla uzlaşmacı yollar aranmaya çalışılmıştır. Lucullus ve Pompeius'un Parth temaslarında birtakım gerginlikler yaşanmasına rağmen yine de çatışmadan kaçınarak uzlaşılmıştı. Aynı zamanda Crassus ve Antonius her ne kadar istilaya girişmiş olsalar da yine Parthia kralları tarafından uzlaşmaya davet edilmiştir. Fakat siyasi dinamikler ve çıkarların uyuşmaması gibi nedenlerle çatışmalar meydana gelmişti. Fakat bu çatışmalar ve savaşların iki gücün birbirine kapsamlı bir üstünlük sağlayamadığından dolayı sonuçsuz kaldığını görüyoruz.

Sonuç olarak M.Ö. 1. yüzyıl boyunca bu irtibatlar ve mücadeleler bu iki gücün – en azından söz konusu coğrafyada – eşit iki güç olduğunu ve birbirlerini devletlerinin çekirdek bölgelerinin uzaklığının da etkisiyle tamamen yok edemeyeceğini anlamış bulunuyoruz. Nihayet Augustus, Parthia ile olan mücadelelerin bu sonuçsuzluğunun farkına varmış ve aynı zamanda uzun yıllardır süregelen Roma iç savaşlarından yeni çıkmış, Parthia ile daha önceden yapılan sonuçsuz ve bol zayıatlı savaşlardan sonra yıpranmış Roma itibarının da etkisiyle diplomasiyi tercih etmişti. Ayrıca Roma bir değişim geçiriyordu ve Augustus bu yeni Roma'da hakimiyetini tam sağlamadan Roma'dan uzaklaşıp yeni bir Parthia savaşını istemiyordu. Böylece M.Ö. 20, M.Ö. 10 ve M.S. 1/2'deki diplomatik temaslar sonucunda Roma ve Parthia arasında çalışmamızda da değindiğimiz gibi sembolik bir aktarımın da mevcut olduğu bir

anlaşmayla barış sağlanmış oldu. Euphrates nehrinin doğusu Parthia'nın; batısı ise Roma'nın hakimiyet sahası olarak kabul edilmesiyle Yakın Doğu'da yeni bir siyasi düzenin temeli oluşturuldu.

Bu anlaşma ile hem Roma hem Parthia gelecek yüzyılda etkilerini gösterecek olan yeni ideolojik değişimler yaşadılar. Augustus çalışmamızda da değindiğimiz üzere bu diplomatik temasları Yunan-Pers savaşlarında Yunanlar'ın elde ettiği başarılarla öykünerek bir zafer edası niteliğinde Roma'da propagandasını ustalıkla işledi. Parthia, ayrı garip bir dünya sayıldı ve Augustus bu yabancı dünya ile sınırları çizip onları orada tutan güç izlenimini oluşturdu. Ayrıca M.Ö. 10 yılında Parth kralının oğullarını gönüllü bir şekilde Roma'ya göndermesi ve ilerleyen yıllarda bu Parth prenslerinden birinin Parthia soyluları tarafından kral olarak talep edilmesi Parthia'da da bir değişimin fitilini ateşledi. Keza bu prens Parthia aristokrasisi tarafından bir 'yabancı ve Romalı' olarak algılandı ve başa geçen sonraki krallar Arsakes'ten beridir süregelen Seleukos/Yunan çizgisinden yavaş yavaş koparak daha 'İrani' bir kimlik oluşturmaya başladı. Böylece Roma ve Parthia etki ettikleri bölgeler kadar birbirlerini de değiştirmiş oldular.

HARİTALAR

Harita 1: M.Ö. 2. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Parthia sınırlarının gelişimi ve Roma'nın bölgedeki sınırlarının durumu. Netchev, S. (2022, December 16). The Parthian Empire in the 2nd Century. World History Encyclopedia. <https://www.worldhistory.org/image/16824/the-parthian-empire-in-the-2nd-century/>

Harita 2: M.Ö. 1. yüzyılda Parthia. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2021, April 29). Battle of Carrhae summary. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/summary/Battle-of-Carrhae>

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKÇA

Appianos

Bellum Civile

Appian, The Civil Wars, translated by Horace White (d. 1916) (New York: MacMillan, 1899); <https://topostext.org/work/498>

Mithridatica

Appian, Mithridatic Wars, from Appian, The Foreign Wars, translated by Horace White (d. 1916) (New York: MacMillan, 1899); <https://topostext.org/work/496>

Syria

Appian, The Syrian Wars, from Appian, The Foreign Wars, translated by Horace White (d. 1916) (New York: MacMillan, 1899); <https://topostext.org/work/497>

Cassius Dio

Dio Cassius, Bks 8-80, translated by Earnest Cary (1879-?), Loeb Classical Library edition of 1914-25; <https://topostext.org/work/219>

Charaxlı Isidoros

Stathmoi Parthikoi

Isidore Of Charax, Parthian Stations, translated by Wilfred Harvey Schoff (1874-1932), London 1914; <https://topostext.org/work/583>

Cicero

Epistulae ad Familiares

The Letters of Cicero; the whole extant correspondence in chronological order, in four volumes, translated by Evelyn Shirley Shuckburgh (1843–1906), Bell edition of 1908; <https://topostext.org/work/136>

Epistulae ad Atticum

Letters to Atticus, The Letters of Cicero; the whole extant correspondence in chronological order, in four volumes, translated by Evelyn Shirley Shuckburgh (1843–1906), Bell edition of 1908; <https://topostext.org/work/785>

Florus

Florus, Epitome of Roman History, translated by Edward Seymour Forster (1879-1950), as printed in the Loeb Classical Library edition, 1929; <https://topostext.org/work/559>

Frontinus

Strategemata

Bennett, C. E., & McElwain, M. B. (1925). Frontinus: The "Stratagems" and the "Aqueducts of Rome." Cambridge and London, 25; <https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Frontinus/Strategemata/home.html>

Justinus

*Epitoma Historiarum
Philippicarum Pompeii Trogi*

Justin's History of the World, Extracted from Trogus Pompeius. Translated by John Selby Watson (1804-84), (G. Bell 1876); <https://topostext.org/work/226>

Josephus

Antiquitates Iudaicae

The Works of Flavius Josephus. Translated by. William Whiston, A.M. Auburn and Buffalo. John E. Beardsley. 1895; <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text.jsp?doc=Perseus:text:1999.01.0146>

Bellum Iudaicum

The Works of Flavius Josephus. Translated by. William Whiston, A.M. Auburn and Buffalo. John E. Beardsley. 1895; <https://topostext.org/work/566>

Memnon

Jacoby, F. (Berlin: Weidmann, 1923–1929; Leiden: Brill, 1940–1999.). *Die Fragmente der Griechischen Historiker*. 4 volumes and indices.

Plutarkhos

Bioi Paralelloi;

Plutarch's *Lives*, translated by Bernadotte Perrin (1847-1920), from the Loeb Classical Library edition of 1914;

Antonius

Life of Anthony,
<https://topostext.org/work/180>

Caesar

Life of Caesar;
<https://topostext.org/work/184>

Crassus

Life of Crassus;
<https://topostext.org/work/193>

Pompeius

Life of Pompey;
<https://topostext.org/work/183>

Sulla

Life of Sulla;
<https://topostext.org/work/182>

Pollybios

Historiai

Polybius, *The Histories*, translated by William Roger Paton (1857-1921), from the Loeb Classical Library edition of 1922; <https://topostext.org/work/129>

Sallustius

Maurenbrecher, B. (Ed.). (1891). *C. Sallusti Crispi historiarum reliquiae*. Teubner;
<https://www.attalus.org/translate/sallust.html>

Strabon

Geographica

The Geography of Strabo, (1968). translated by Horace Leonard Jones.

Suetonius

Suetonius, The Lives of the Caesars, translated by John Carew Rolfe (1859-1943) from the Loeb Classical Library edition of 1914;
<https://topostext.org/work/202>

Tacitus

Tacitus. Alfred John Church. William Jackson Brodribb. Sara Bryant. edited for Perseus. New York.: Random House, Inc. Random House, Inc. reprinted 1942;
<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0078>

Velleius Paterculus

Velleius Paterculus: The Roman History, translated by Frederick William Shipley (1871-1945) for the Loeb Classical Library, 1924;
<https://topostext.org/work/727>

MODERN KAYNAKÇA

BADIAN, E. (1959).

Sulla's Cilician Command. *Athenaeum*, 37, 279-303.

BENGTSON, H. (1967).

Grundriss der römischen Geschichte: mit Quellenkunde.

BIVAR, A. D. H. (1983).

The political history of Iran under the Arsacids. *Cambridge History of Iran*, 3(1), 21-99.

BLÖMER, M. (2019).

Edessa and Osrhoene. In Hellenistic and Roman Anatolia. Kings, Emperors, City States (196-221). Phoibos Verlag.

BRENNAN, T. C. (1992).

Sulla's career in the nineties: some reconsiderations. *Chiron*, 22, 103-158.

- CAGNIART, P. F. (1986). *The Life and Career of Lucius Cornelius Sulla Through His Consulship in 88 BC: A Study in Character and Politics (Rome, Marius, Mithridates)*: The University of Texas at Austin.
- COLLEDGE, M. A. R. (1967). *The Parthians*: Praeger.
- CURRAN, J. (2007). The Ambitions of Quintus Labienus 'Parthicus'. *Antichthon*, 41, 33-53.
- DABROWA, E. (2006) "Greeks under the Arsacids Rule (2nd century BC)." *Iranistik: Deutschsprachige Zeitschrift für iranische Studien (Festschrift für Erich Kettenhofen)* 5: 1-8.
- DEBEVOISE, N. C. (1938). *A Political History of Parthia*: University of Chicago Press.
- DRIJVERS, J. W. (1999). Ammianus Marcellinus' image of Arsaces and early Parthian history. In *The Late Roman World and its Historian. Interpreting Ammianus Marcellinus* (171-182): Routledge.
- ELLERBROCK, U. (2021). *The Parthians: The Forgotten Empire*: Taylor & Francis.
- GASLAIN, J. (2005). Arsaces I, the First Arsacid King? Some Remarks on the Nature of Early Parthian Power. *Central Asia from the Achaemenids to the Timurids: Archaeology, History, Ethnology, Culture*, 221-224.
- GRAINGER, J. D. (2015). *The Seleukid Empire of Antiochus III, 223-187 BC*: Pen & Sword Books Limited.
- GRUEN, E. S. (1986).. *The Hellenistic World and the Coming of Rome*: University of California Press

- HARDIE, Ph. (1997): "Fifth-Century Athenian and Augustan Images of the Barbarian Other". *Classics Ireland* 4. 46–56
- JACOBSON, D. M. (2001). Three roman client kings: Herod of Judaea, Archelaus of Cappadocia and Juba of Mauretania. *Palestine exploration quarterly*, 133(1), 22-38.
- JACOBY, F. (Berlin: Weidmann, 1923–1929; Leiden: Brill, 1940–1999.). Die Fragmente der Griechischen Historiker. 4 volumes and indices.
- KEAVENEY, A. (1980). Young Sulla and the "decem stipendia". *Rivista di filologia e di istruzione classica*, 108, 165.
- _____ (1981). Roman Treaties with Parthia circa 95-circa 64 BC. *The American Journal of Philology*, 102(2), 195-212.
- KENT, R. G. (1953). *Old persian: Grammar. Texts. Lexicon*: American Oriental Society.
- LETZNER, W. (2000). *Lucius Cornelius Sulla: Versuch einer Biographie* (Vol. 1): LIT Verlag Münster.
- LUTHER, A. (2010). "Zum Orientfeldzug des Gaius Caesar". *Gymnasium* 117. 103–127
- MAGIE, D. (1950). *Roman rule in Asia Minor: to the end of the third century after Christ. 2. Notes*: University Press.
- MARCIAK, M. (2017). *Sophene, Gordyene, and Adiabene: Three regna minora of northern Mesopotamia between East and West* (Vol. 26). Brill.
- _____ (2021). "The Upper Tigris Region between Rome, Iran, and Armenia." *Electrum. Studia z historii starożytnej*(28): 151-161.

- MATTERN-PARKES, S. P. (2003). The defeat of Crassus and the just war. *The Classical World*, 96(4), 387-396.
- MCLAUGHLIN, R. (2016). *The Roman Empire and the Silk Routes: The Ancient World Economy & the Empires of Parthia, Central Asia & Han China*. Pen and Sword.
- MITCHELL, S. (1993). *Anatolia: land, men, and gods in Asia Minor*. Oxford University Press.
- _____ (2019). “Armenia Krallığı”, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*, Ed.: Oğuz Tekin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. ss. 115-123
- MITFORD, T. B. (2018). *East of Asia Minor: Rome's hidden frontier*. Oxford: Oxford University Press.
- NABEL, J. (2018). *The Arsacids of Rome and Parthia's "Iranian Revival" in the First Century CE*.
- NEWELL, E. (1925). Mithradates of Parthia and Hyspaosines of Characene. *A Numismatic Palimpsest (= NNM 26)*. New York.
- OLBRYCHT, M. J. (2017). *Greeks in the Arsacid Empire. Wiesehöfer and Müller*, 3-28.
- _____ (2021). *Early Arsakid Parthia (ca. 250-165 B.C.): At the Crossroads of Iranian, Hellenistic, and Central Asian History*: Brill.
- REINACH, T. (1895). *Mithradates Eupator König von Pontos*. Leipzig: Teubner.
- ROMER, F. (1985). A case of Client-Kingship. *The American Journal of Philology*, 106(1), 75-100.

- SAMPSON, G. C. (2008). *The Defeat of Rome: Crassus, Carrhae and the Invasion of the East*: Pen & Sword Military.
- _____ (2020). *Rome & Parthia: Empires at War: Ventidius, Antony and the Second Romano-Parthian War, 40–20 BC*: Pen & Sword Books.
- SARTRE, M. (2005). *The Middle East under Rome*: Harvard University Press.
- SELLWOOD, D. (1980). *An Introduction to the Coinage of Parthia*. London
- SCHIPPMANN, K. (1980). *Grundzüge der parthischen Geschichte* (Vol. 39): Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- SCHLUDE, J. M. (2020). *Rome, Parthia, and the Politics of Peace: The Origins of War in the Ancient Middle East*: Taylor & Francis.
- SCHNEIDER, R. M. (2012). “The Making of Oriental Rome: Shaping the Trojan Legend”. In P. Bang / D. Kołodziejczyk (eds.): *Universal Empire: A Comparative Approach to Imperial Culture and Representation in Eurasian History*. Cambridge/New York. 76–129.
- SHERWIN-WHITE, A. N. (1977). Ariobarzanes, Mithridates, and Sulla. *The Classical Quarterly*, 27(1), 173-183.
- _____ (1984). *Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D. 1*: Duckworth.
- SINISI, F. A. (2012). “The Coinage of the Parthians”. In W. Metcalf (ed.): *The Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage*. Oxford/New York. 275–294.

- SPAWFORTH, A. (1994). "Symbol of Unity? The Persian-Wars Tradition in the Roman Empire". In S. Hornblower (ed.): *Greek Historiography*. Oxford/New York. 233–247; Hardie, Ph. (1997): "Fifth-Century Athenian and Augustan Images of the Barbarian Other". *Classics Ireland* 4. 46–56
- SPEIDEL, M. A. (2019). *The Hellenistic Kingdom of Cappadocia*.
- STROOTMAN, R. (2014). Hellenistic imperialism and the idea of world unity. *The City in the Classical and Post-Classical World: Changing Contexts of Power and Identity*, 38-61.
- STROTHMANN, M. (2012). Feindeskinder an Sohnes statt: Parthische Königssöhne im Haus des Augustus. *The Parthian empire and its religions*, 83-102.
- SUMNER, G. V. (1978). Sulla's Career in the Nineties. *Athenaeum*, 56, 395.
- SYME, R. (1939). *The Roman revolution*. Oxford: The Clarendon Press.
- TARN, W. W. (1932). Parthia. *The Cambridge Ancient History*, IX, 574-613.
- TIMPE, D. (1962). Die Bedeutung der Schlacht von Carrhae. *Museum Helveticum*, 19(2), 104-129.
- VAN DER SPEK, R. J. (1998). Cuneiform documents on Parthian history: The Rahimesu archive-Materials for the study of the standard of living. *Historia. Einzelschriften (Wiesbaden)*(122), 205-258.
- WAGNER, J. (1985). *Die Römer an Euphrat und Tigris* (Vol. 16): Raggi-Verlag.

WIESEHÖFER, J. (1998).

Das Partherreich und seine Zeugnisse. Stuttgart

_____ (2010).

“Augustus und die Parther”. In R. Aßkamp / T. Esch (eds.): *Imperium–Varus und seine Zeit: Beiträge zum internationalen Kolloquium des LWL-Römermuseums* am 28. und 29. April 2008 in Münster. Münster. 187–195.

WINTER, E. (2014).

“Kommagene – Ein hellenistisches Königreich zwischen Taurus und Euphrat.” *Hellenistische Königreiche*, ed. K. Ehling, G. Weber, 141-46. Darmstadt: P. v. Zabern.

ZIEGLER, K.-H. (1964).

Die Beziehungen zwischen Rom und dem Partherreich: ein Beitrag zur Geschichte des Völkerrechts: F. Steiner.